

**HISTORICKO – PEDAGOGICKÉ
FÓRUM**

**(Internetový časopis pre dejiny
pedagogiky a školské múzejníctvo)**

1 / 2 0 1 4

(ročník. III)

ISSN 1338 – 693X

B r a t i s l a v a

O B S A H

Úvod	3
Korešpondencia Jána Kvačalu (Libor Bernát, Vladimír Michalička)	4
Profesori FFUK v Prahe J. Bidlo, K. Krofta, V. Novotný a J. Kvačala (Libor Bernát)	12
Kvačalovo chápanie pedagogického systému T. Campanellu (Radim Pačmár)	18
Ján Kvačala a jeho obraz v nekrológoch (Vladimír Michalička)	21
Vokátory evanjelických rektorov v Novohrade (1784 – 1804) (Jozef Drenko)	23
Štátna slovenská učiteľská akadémia v Banskej Bystrici (1940 – 1949) (Lucia Vozárová)	28
Komeniologická problematika v aktivitách prof. PhDr. A. Čumu, CSc. (Eduard Lukáč)	44
Obraz Ľudovíta Bakoša (1919 – 1974) na pozadí archívnych dokumentov (Vladimír Michalička)	56
Správy	60
Recenzie	61
Anotácie	65

Úvod

Prvé číslo tohtoročného periodika Historicko-pedagogické fórum prináša pestrý výber príspevkov. Hneď prvá štúdia je úvodom k ťažiskovej problematike čísla – osobnosti Jána Kvačalu, ktorého 80. výročie úmrtia si pripomínáme práve v tomto roku. Kvačalovi sú venované aj ďalšie štúdie L. Bernáta, R. Pačmára a V. Michaličku, ktoré odzneli na rokovaní odbornej sekcie História pedagogického myslenia a školstva dňa 7. februára 2014 v Trnave v rámci medzinárodnej konferencie Najnovšie trendy a výzvy európskeho výskumu v edukačných vedách. Nasledujú dve štúdie - jedna zo starších dejín školstva (J. Drenko) a jedna z novších dejín školstva (L. Vozárová) a komeniologický profil popredného slovenského historika pedagogiky Andreja Čumu (E. Lukáč) pri príležitosti 15. výročia jeho úmrtia. Historicko-pedagogické fórum prináša aj jednu stať z problematiky školského múzejníctva a celé číslo je ukončené rubrikami Správy, Recenzie a Anotácie.

Obraciame sa na komunitu historikov pedagogiky na Slovensku i v Čechách a vyzývame ich k spolupráci nášho periodika v záujme lepšej informovanosti o bádateľských aktivitách, vydávaných prácach a uskutočňovaných podujatiach.

DEJINY PEDAGOGIKY

Korešpondencia Jána Kvačalu

Libor Bernát

Vladimír Michalička

Abstrakt: V príspevku ide o pokus zmapovať korešpondenciu popredného komeniológa a historika Jána Kvačalu (1862-1934). Jeho korešpondencia je uložená na UK EBF v Bratislave, ALU SNK v Martine, v Pamätníku literárneho písomníctví v Prahe, knižnici Českého národného múzea v Prahe a na iných miestach. Viac ako tritisíc listov, korešpondenčných kariet, vizitiek, pohľadníc a iných písomných dokumentov vydáva svedectvo nielen o kontaktoch Kvačalu, ale predovšetkým o dobe, v ktorej žil a tvoril.

Kľúčové slová: archiv, pozostalosť, korešpondencia, list, vizitka, korešpondenčný lístok, pohľadnica,

Ján Radomil Kvačala (Kvacala, pseudonym Ivan Chranovský(5. II. 1862¹ Bački Petrovac (Petrovec) - 9. VI. 1934 Viedeň, pochovaný v Bratislave) bol významným slovenským pedagógom a univerzitným profesorom, zakladateľom modernej komeniológie a historikom. Vo svojej dobe patril k ojedinelým osobnostiam, Slovákom – ktorý sa dokázal presadiť, hoci v jeho vlasti neboli priaznivé pomery.

Narodil sa v rodine učiteľa Jána Kvačalu z Beckova (1830-88) a matky Terézie,² dcéry Jozefa Godru, učiteľa v Laliti.³

V rokoch 1868-1872 navštevoval ľudovú školu v rodisku. Ako deväťročný bol svedkom osláv 200-ročného jubilea narodenia Jána Amosa Komenského, ktorú usporiadali báčski slovenskí učitelia.⁴ Vo svojich spomienkach o tom napísal: „Pamätám sa ešte na úvodnú báseň kysáckeho učiteľa Jána Mičátka pod titulom: „Kto bol Komenský“; prehovoril i Kutlík, ako i v nedeľnej škole veľmi často o ňom; pamätám sa ešte, že spomínal aj knihu „Lux in tenebris“, ako škodila Komenskému. Preto všetko, keď sa raz v škole nedeľnej naskytila príležitosť účastníkom darom ukázať svoju vďačnosť vodcovi svojmu, venovali mu obraz Komenského. Všade som bol i ja, malý žiačik“.⁵

¹ Slovenský biografický slovník. III. K-L. Martin, MS 1989, s. 323, 7. 1. 1862 uvádza v liste Ľudmila Kvačalová Jurovi

Janoškovi 11. 8. 1909 SNK ALU Mt 5 A 10, Petrovec, rkp. orig. 1 s.

² Slovenský biografický slovník. III. ..., s. 323.

³ MÁTEJ, J.: Ján Kvačala. Život a dielo. Bratislava, SPN 1962, s. 9. Viacerí autori uvádzali ako starého otca J. Kvačalu z matkinej strany Michala Godru, čo je nesprávne. S takýmito údajmi sa stretneme napr.

KRUMPHOLEC, J.: Dr. Ján Kvačala. Brno, Ústřední Spolek Jednot učitel'ských na Moravě 1912, s. 2, ten istý: K sedemdesátce apoštola učitele národů – PhDr. a ThDr. Jana Kvačaly, In. Archiv pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského (ďalej AJAK), 1932, seš. 13, s. 6, alebo Osobnosť, a najmä pedagogické dielo prof. dr. Jána Kvačalu. In: Pedagogický sborník (odtlačok) roč. 1, 1934, č. 3-4, s. 2, vid' tiež Profesor dr. Ján Kvačala. In: Cirkevné listy (ďalej CL), 46, 1932, č. 3, s. 42, ako aj u TICHÝ, F. R.: Ján Kvačala. In: AJAK, 16 (1), 1957, č. 1, s. 71. Jasno do tejto otázky vniesol sám Ján Kvačala, ktorý napísal Jánovi V. Ormisovi v liste 13. 3. 1932“ Môj starý otec bol, ako snáď už viete, Jozef Godra, učiteľ v Laliti, brat Michalov“. Pozri ORMIS, J. V.: Michal Godra. Bratislava, 8, 1934, č. 5, s. 577-578.

⁴ MÁTEJ, J.: c. d., s. 9. Oslavy sa konali trochu nepresne – Komenský sa narodil 28. 3. 1592.

⁵ KVAČALA, J.: Rozpomienky na Felixa Kutlíka. In: CL, 46, 1932, č. 4, s. 78.

V roku 1872 odišiel so starším bratom na maďarské gymnázium v Sarvaši, kde študoval u profesorov Š. Koreňa a D. Kiščku. Počas štúdií sa pokúšal o literárnu tvorbu. Predovšetkým s Koreňom si vytvoril blízky vzťah.

Ako vyplýva z listu Ján Kvačalu st. Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi, syn Ján priveľmi netúžil študovať teológiu: „Osmelujem sa Dôstojnosti Vašej ešte oznamiť a spolu aj o radu prosiť, jakoby moj druhý syn Ján, ktorý maturitu excelentne v Sarvaši zložil, a ktorý by sa rád z toho tyranstva ducha vymaňiť – na Pražskej technike študovať mohl. Moje okolnosti a chudoba mi nedovolia, abych ho vydatne podporovať mohol. Ja som mu radil aby theologiu v Prešporuku študoval, do toho ale veľkej chuti nemá.“⁶

Potom študoval v rokoch 1880-83 na Teologickej evanjelickej akadémii a súčasne na filologickom odbore akadémie v Bratislave, 1883-85⁷ teológiu a filozofiu na univerzite v Lipsku. V roku 1884 bol vysvätený za kňaza. V rokoch 1884-86 sa stal kaplánom u G. Belohorského v Novom Sade.

V roku 1886 získal titul doktora filozofie a o dva roky, tj. v roku 1888 diplom stredoškolského profesora klasickej filológie. Od 1. augusta 1888 učil ako riadny profesor na katedre klasických jazykov lýcea v Bratislave. Vyučoval aj nemecký a maďarský jazyk, a po profesorovi Liškovi slovenský jazyk. Bol zapisovateľom na konferenciách, knihovníkom slovenskej knižnice, archivárom atď. V roku 1889 písal po maďarsky o Komenského pobyte v Uhorsku „Comenius és a Rákócziak“ v časopise Szemle a o Drábikovi.⁸ Tieto dve práce priniesli Kvačalovi najprv pozornosť a potom priateľstvo A. Szilágyiho, riaditeľa Univerzitetnej knižnice v Budapešti, ktorý ochotne vyhovel Kvačalovej prosbe, aby mu zadovážil potrebné knihy z domácich a zahraničných knižníc. V tomto a nasledujúcom roku uverejnil ďalšie príspevky (o Johannovi Heinrichovi Alstedovi, Johannovi Heinrichovi Bisterfeldovi a iných). Bádala aj v zahraničných archívoch – najmä v Prahe.

V roku 1893 získal titul ThDr. vo Viedni⁹ a v tom istom roku nastúpil na miesto profesora na katedre cirkevných dejín na univerzite v Tartu (Jurjev, Dorpat). Tu učil až do roku 1918, resp. pôsobil v Rusku až do roku 1920. V rokoch 1916-1918 bol zvolený za dekana. 31. augusta 1918 odišiel do Voroneže, kde pracoval ako knihovník gubernského múzea a zastupujúci farár. V roku 1920 sa vrátil na Slovensko.¹⁰

Takmer každoročne vycestovával na bádateľské cesty po rôznych európskych archívoch a knižniciach. Navštívil aj USA. Nestrácal ani kontakt s domovinou, nielen návštevami, ale tiež si dával posielat' rôzne časopisy (Cirkevné listy, Dom a škola, Hlásnik, Kazateľna, Národné listy, Slovenské Pohľady, Slovenské pohľady) a knihy. Sám tiež prispieval do rôznych časopisov (Cirkevné listy, Národné listy, Slovenské pohľady) a zúčastňoval sa rôznych polemík – s Hlasistami, Prúdmi, Osvaldovou družinou atď.

Kontakt s vlast'ou mu zabezpečovali predovšetkým evanjelický farár, redaktor Cirkevných listov Jur Janoška (1856-1930) a literárny historik, publicista, správca Matice slovenskej Jozef Škultéty (1853-1948). Spolupráca s Janoškom sa zintenzívnila v roku 1900, kedy plánovali spolu s viedenským profesorom na teologickej fakulte Gustavom Adolfom Skalským (1857-1926) vydávať časopis „Príloha Cirkevných listov“.

Redakciu mal vykonávať Janoška. Koncom roka 1900 napísal Kvačala spolu so Skalským oznámenie o novom časopise. Sám seba označil ako spolupracovníka v obore historickej a systematickej teológie.¹¹ Janoška o problémoch s vydávaním časopisu napísal

⁶ Ján Kvačala J. M. Hurbanovi 10. 8. 1880, ALU SNK Martin M 23 E 4, list, rkp. s. 1

⁷ Slovenský biografický slovník III. Zv. Martin: MS, 1989, s. 323

⁸ KVACSALA, J.: Egy álprófeta a XVII. században. In: Századok, 23, 1889, s. 745-766.

⁹ L. Kvačalova ..., s. 2.

¹⁰ MÁTEJ, J.: c. d., s. 23

¹¹ KVAČALA, Ján: Návestie. In: CL, 14, 1900, č. 11, s. 340-341.

Kvačalovi v trojstránkovom liste z 24. februára 1901, kde ho tiež informoval o jednotlivých článkoch a prispievateľoch.¹²

Z Cirkevných listov¹³ vyplýva, že pre neočakávané prekážky časopis nevyšiel. O týchto prekážkach sa dočítame aj v Slovenských pohľadoch. Kvačalovi sa splnil sen o odbornom teologickom časopise až vydaním „Viery a vedy“ v roku 1930, kedy začal vychádzať prvý ročník práve pod redaktorstvom J. Kvačalu, o čom ešte pojednáme.

23. novembra 1920 sa vrátil na Slovensko do Martina, kde ho privítali v súkromnej spoločnosti. V Martine sa oňho staral predovšetkým J. Škultéty.¹⁴ Až do roku 1921 bol pracovníkom Slovenského národného múzea a súčasne rukopisného oddelenia knižnice Matice slovenskej.

Kvačala sa mal stať profesorom na Filozofickej fakulte novovzniknutej Univerzity Komenského, ale po rôznych problémoch k tomu nedošlo. Od 1. marca sa stal riadnym profesorom cirkevných dejín a patristiky na Teologickej vysokej škole evanjelickej v Bratislave. Na tejto fakulte pôsobil až do svojej smrti.

V roku 1929 mu lotyšská univerzita v Rige udelila čestný doktorát. Kvačala pokračoval vo svojej intenzívnej bádateľskej práci. Uskutočnil svoj sen vydávať odborný teologický časopis, ktorý vyšiel v roku 1930 pod názvom „Viera a veda“, pod jeho redaktorstvom. Nasledujúci ročník už nevydával, vzdal sa redaktorskej práce pre rôzne problémy.

V 1932 roku oslávil sedemdesiate narodeniny a pri tejto príležitosti vydavateľstvo „Veškerých spisů J. A. Komenského“ venovalo trinásty zošit „Archivu pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského“, ktorý zostavili jeho ctitelia Josef Krumpholtz (1870-1950) a Stanislav Souček (1870-1935).

V roku 1932 vyšiel „Sborník, venovaný Dr. D. Jánovi Kvačalovi, profesorovi teológie k 70-tým narodeninám“, ktorý redigoval Michal Lúčanský. Pre poznanie Kvačalovho života a diela je významný životopisný a bibliografický náčrt „Prof. Dr. Ján R. Kvačala“ od Samuela Štefana Osuského.

Kvačala naďalej usilovne pracoval a chcel napísať dejiny reformácie na Slovensku. Počas bádateľského pobytu vo Viedni dostal mozgovú porážku a zomrel 9. júna 1934. 13. júna bol pochovaný v Bratislave na cintoríne pri Kozej bráne (teraz Šulekova ulica).¹⁵

O vysokej pracovnej intenzite a kontaktoch Kvačalu svedčí jeho zachovaná korešpondencia. Nachádza sa v Archíve literatúry a umenia v Slovenskej národnej knižnici v Martine, v Literárnom archíve Památníku národného písennictví v Prahe, v archíve Národného múzea v Prahe a najbohatšia zbierka je uložená v knižnici Evanjelickej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine

Druhá najbohatšia zbierka korešpondencie adresovanej Kvačalovi, alebo napísanej Kvačalom, sa nachádza v Archíve literatúry umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine.¹⁶ Písal 30 osobám, z ktorých jedného adresáta a adresátku sa nepodarilo zistiť,

¹² List Jura Janošku Jánovi Kvačalovi, UK EBF, škatuľa M 2/42, z 24. 2. 1901, rukopis, s. 1-3.

¹³ KVAČALA, Ján: Viera a veda. In: CL, 21, 1907, č. 3, s. 89.

¹⁴ MÁTEJ, J.: c. d., s. 24.

¹⁵ JURKOVIČ, L.: DDr. Ján Kvačala. In: CL, 48, 1934, č. 13, s. 291-294

¹⁶ O tom pozri BERNÁT, L. Osobnosť J. Kvačalu vo svetle dokumentov nachádzajúcich sa v Archíve literatúry a umenia SNK v Martine. In: Zborník z medzinárodného sympózia v Bratislave v dňoch 13. a 14. septembra 2004 na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského. Bratislava, UK 2005, s. 129-139.

a štyrom inštitúciám (Lidové noviny, Národné noviny, správa železníc, redakcia Review Sokol slovenský New York).

Z tridsiatich osôb boli tri ženy Anna Mudroňová-Halašová (37 R 65/27), Elena Maróthy Šoltéssová (vizitka M 98 D 46) a päť pohľadníc a listov Terézia Vansová (41 R 39)

Najviac zachovaných listov – celkom 186 - je v pozostalosti Jozefa Škultétyho. Najstarší list napísal vo Zvolene 30. januára 1893 Škultéty Kvačalovi. Posledný list napísal z Bratislavy Kvačala Škultétymu. Je datovaný 17. júla 1920. Sedem listov je bez dátumu. Listy a korešpondenčné lístky sú uložené pod signatúrami 49 X 1, 49 BŇ 19 a 52 V 16. Súčasťou Škultétyho pozostalosti je aj jeho rukopisný jedenásťstránkový nekrológ „+ Profesor Ján Kvačala (1862-1934)“ (49 CM 44). Nekrológ bol opublikovaný v Slovenských pohľadoch (50, 1934, č. 6, s. 365-367).

Bohatú korešpondenciu mal tiež so svojim žiakom v pravom zmysle slova – cirkevným historikom a evanjelickým farárom Štefanom Adamovičom (1903-1961). Spolu dvadsaťpäť listov a korešpondenčných lístkov, ktoré obsahujú aj osobné záležitosti, je uložených pod signatúrami 107 C 24, 107 D 20, 107 G 42 a 107 T 2.¹⁷

Z ostatných adresátov to boli Teodor Bálent (tri listy signatúra 7 A 50), Anton Augustín Baník (tri vizitky, dva listy a jeden korešpondenčný lístok 132 I 40), Samuel Czambel (jeden list 24 A 28), Pavol Florek (sedem korešpondenčných lístkov a tri listy 93 B 43), Andrej Halaša (tri karty, jedna pohľadnica a jeden list 37 G 15), F. Heřmanský (list signatúra A 587), Jozef Ľudovít Holuby (štyri listy 58 R 44 a 58 D 15),¹⁸ Svetozár Hurban Vajanský (tri listy a dve pohľadnice 49 CB 18 a 138 E 30), Jur Janoška (štrnásť listov 5 A 10), Pavol Križko (korešpondenčný lístok 52 Z 12a), Andrej Mráz (korešpondenčný lístok a pohľadnica 52 K 94), Juraj Mrva (tri listy a jeden korešpondenčný lístok 36 G 43), Pavol Mudroň (list A 857), Ľudovít Rizner (list 89 B 34), Josef Rotnagl (list 64 D 14), Ján Smrek-Čietek (list, korešpondenčný lístok, vizitka (181 J 6), Ivan Thurzo (list, štyri korešpondenčné lístky a vizitka 166 A 34), Rehor Uram (list pod signatúrou A 857), Jozef Viktorín (list 25 B 65), Ján Zeman (list a korešpondenčný lístok 87 C 19) a Ján Zigmundík (tri listy 69 C 36). V jeho pozostalosti je uložená tiež slovenská tlač Kollárovej kázne (52 AH 10).

Zachovali sa aj tri listy otca Jána Kvačalu – jeden Pavlovi Dobšinskému (list signatúra 14 D 10) a dva Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi (32 E 67 a 23 E 4).

Literární archiv Památník národního písemnictví v Prahe

V „Památníku národního písemnictví“ v Prahe sa nachádza jedenásť pozostalostí, ktoré obsahujú listy, pohľadnice, navštívenky, korešpondenčné lístky od Kvačalu. V pozostalosti Čenka Zíberty sa nachádza Kvačalova štúdia „Príspevky k životopisu Komenského,“ č. príř. 230/50). Najstaršie dochovaný list napísal Kvačala Jaroslavovi Vlčkovi v roku 1892. Celkom mu napísal šesť listov, posledný je z roku 1926. Najmladší list napísal Josefovi Hendrichovi v roku 1933, celkom mu napísal 3 listy (č. príř. 33/36). Najbohatšia korešpondencia sa zachovala u Františka Táborského - dva listy, štyri pohľadnice, štyri korešpondenčné lístky a jedna navštívenka - z rokov 1895-1908 (č. inv. 2327 – 2337, č. príř. 64/64

Ostatné pozostalosti sú Jana Otta (list z roku 1898, inv. č. 127, č. příř. 90/77), Františka Bílého (list z roku 1908, č. příř. 27/51), Jiřího Václava Klímu (z rokov 1921-1928 päť listov a jedna navštívenka (č. inv. 890-895, č. příř. 28/70), Antonína Škarku (list z roku

¹⁷ O tom pozri BERNÁT, L.: Ján Kvačala a Štefan Adamovič vo svetle vzájomnej korešpondencie. In: SCeH, 36, 2006, č. 75-76, s. 311-317.

¹⁸ O tom pozri ten istý: Jozef Ľudovít Holuby a Ján Radomil Kvačala vo svetle vzájomnej korešpondencie. In: SCeH, 35, 2005, č. 73-74, s. 233-237.

1915, č. inv. 1631, č. príj. 26/83), Josefa Brambora (list č. inv. 4833, č. príj. 8/82) a Zdeňka Tomku (jeden list z 9. 2. 1932, č. príj. 415/42).

Dva listy Ivana Wagnera z roku 1898 (č. inv. 3033-3034, č. príj. A-378/58) boli dislokované do archívu premonštrátov na Strahove.

Národné múzeum v Prahe

má vo svojom archíve uložené pozostalosti rôznych významných českých osobností. Medzi nimi aj člena Gollovej školy, resp. mladšej generácie Václava Novotného - Františka Micháleka Bartoša (1899-1972). V jeho pozostalosti sa nachádza päť listov od Kvačalu. V Kvačalovej pozostalosti sme našli štyri listy.

Knižnica Univerzity Komenského na Evanjelickej bohosloveckej fakulte

obsahuje najrozsiahlejšiu a najmenej spracovanú zbierku. Je uložená v desiatich škatuliach, ktoré sú označené abecedne A-H a L-M. Prečo chýbajú škatule I až K, resp. prečo označil katalogizátor nasledujúce škatule L-M, nie je jasné.

Kvôli prehľadnosti opíšeme obsah jednotlivých škatúl. Zbierku, jej osud a neutešený stav popísal už Ján Štrba.¹⁹ Obsah jednotlivých škatúl nie je usporiadaný ani chronologicky a len niekedy dodržiava určité tematické rozdelenie.

Škatuľa A obsahuje zápisky, konspekty článkov, rôzne poznámky ako napr. Dejiny pedagogiky (A/1,1), Cirkevné dejiny všeobecne (A/1,6), Campanella - Otec novovekej výchovy (A/7) a iné.

Ďalej sa tu nachádzajú dva obaly korešpondencie (A/13) z rokov 1893-1931, ktorá je predovšetkým s rodinou. Druhá korešpondencia (A/14) je z roku 1890.

V **škatuli B** sa nachádzajú rôzne historické veci – napr. pravidlá (B/1 Pravidlá archeologického sboru Musea království českého, B/9 Pravidla musejního odboru pro archeologii českou), inštrukcie (B/2 Instrukcí Sboru musejního pro vědecké vzdělávání řeči a literatury české), štatúty (B/3 Statuty Musea království Českého), stanovy (B/26 Stanovy Národního musea), pozvánky (B/17 Pozvánka na schůzku Ústředního výboru MS), protokoly (B/12 Protokol zasedania komisie výboru Sb. Mz. Společnosti k převzatiu zbierok muzeálnych od bývalého kustóda Václava Vraného), správy (B/24 Krátka správa o polročnej činnosti Kvačalu v Slovenskej muzeálnej spoločnosti, B/25 Správa výboru Slovenskej muzeálnej spoločnosti z 28. 7. 1921, B/15 Správa Valnému zhromaždeniu Slovenskej muzeálnej spoločnosti), výťahy (B/23 výťah zo zápisnice výboru Muzeálnej slovenskej spoločnosti 28. 7. 1922) atď.

Pritom správy adresované Valnému zhromaždeniu Slovenskej muzeálnej spoločnosti v Martine zachytávajú spor medzi ním a predsedníctvom Múzea, resp. Jozefom Škultétyom. Vyvrcholil až k jeho prepusteniu a ochladnutiu vzájomných vzťahov.

Nachádzajú sa tu tiež tri významné listy - Žiadosť Pedagogickej fakulty v Brne o osobné údaje Kvačalu (B/18), list J. Škultétyho z 30. júna 1922 (B/19), informujúci o činnosti Kvačalu v Matici Slovenskej a Slovenskom národnom múzeu a splnomocnenstvo vykonať pozostalosť po Komenskom a Drábikovi z 18. júla 1921 (B/22).

Škatuľa C sa skladá z fasciklov, ktoré sú označené latinskými číslicami. Logika tohto číslovania ani zaradenie listov do nej, nám nie je jasné. Obsahuje korešpondenciu najmä s Karolom Kvačalom (13 listov – fascikel XXXI/1-11, C 12-13) odosielaná z Erlangenu,

¹⁹ ŠTRBA, J.: Slovenský koleniológ Ján R. Kvačala. Historický časopis, 12, 1964, č. 3, s. 388-403, pozri tiež jeho článok Spomienka na prof. dr. J. Kvačalu. In: Evanjelický posol, 49, 1959, č. 13, s. 100-101.

s Cyrilom Bodickým (C 14, 17-18, 21, 23, 27, 31, 46, 69) Otakarom Kouteckým (C/35-36, 39-41, 64-66) a Gustávom Klobušickým (C/22, 24-26, 29-30, 32-34, 37, 42, 52, 67-68)

Z významnejších osobností spomeňme popredného českého komeniológa Josefa Šmahu (C/48 a 51),²⁰ Antonína Truhlára (C/60) a inštitúciou Múzeom kráľovstva českého (C/50, 53-54).

Vo fascikli XXII. pokračujú listy s Kouteckým (1, 25),²¹ Truhlárom (12, 14 a 15a). Početne sú tu zastúpení aj českí bádatelia František Michálek Bartoš (30), Jaroslav Bidlo (32),²² Hendrich (43), Gustav Adolf Skalský (21), Jaroslav Vlček (3), František Zoubek (2) a ďalší.

Fascikel XXIV obsahuje korešpondenciu so slovenskými osobnosťami T. Balintom (1), Móricom Philadelphym (2-5), Jánom Zigmundíkom (12), J. L. Holubym (22) a inými.

Ďalší fascikel XXXI. obsahuje listy od rôznych organizácií (napr. Ústredného spolku učiteľských jednôt, MS, Česká pedagogická spoločnosť, Univerzitná knižnica atď.) a jednotlivcov zo Slovenska (Bodický, Florek, Jamnický, Janoška, Jarník, Zoch a ďalší).

Fascikel XXXIV. obsahuje predovšetkým korešpondenciu Koutského a Miloslava Krčméryho (16).²³ Fascikel XXXV. obsahuje jednak listy z ruského obdobia, písané po rusky. Nie sú evidované. Ďalšou zložkou sú listy s J. Koreňom.

Škatuľa D obsahuje rôznu neusporiadanú korešpondenciu, kartotečné listy a vizitky. Nie sú žiadnym spôsobom evidované.

Škatuľa E obsahuje prednášky z cirkevných dejín a rôzne štúdie napr. Ibsen a Björnson (E/1), Michal Gonda (E/2), o Štúrovi (E/3) a excerptá k prednáškam (E/4).

Podobne ako škatuľa C, aj **škatuľa F** obsahuje bohatú korešpondenciu. Vo fascikli XXIX sa nachádzajú listy s osobnosťami žijúcimi na Slovensku (Adamovič, Bárta, Marušiak, Slávik, Strada a ďalší) a organizáciami na Slovensku (Hurbanova evanjelická spoločnosť, Slovenská evanjelická teologická fakulta, Východoslovenské múzeum a iné) či zahraničnými inštitúciami (Varšavská univerzita).

Fascikel XXX. obsahuje listy od moravského komeniológa Krumpholca (1, 1a, 37), biskupa ECAV Dušana Fajnora (4, 26, 30, 36), Samuela Štefana Osuského (5) a rôzne obežníky, pozvánky. K ojedinelým listom patria listy od Otakara Odložilíka (21) a Jána Michala Oberuča (29)

Podobný obsah má fascikel XXXII., v ktorom okrem Krumpholcových listov (6, 6a, 6b, 36), sú početne zastúpené listy od Pavla Floreka (7, 9-11, 16, 27, 51). K ojedinelým listom patria listy od Vladimíra Čobrdu (33)²⁴, Jána Jamnického (38), Ľudovíta Neckára (42) a F. R. Tichého (26).

Nasledujúci fascikel XXXIII. obsahuje predovšetkým listy od inštitúcií – Transcius (2, 4), Slovenskej muzeálnej spoločnosti (3, 25, 45), Kráľovskej českej spoločnosti (5), Masarykovho slovníka naučného (6) a iných. Podstatne menej sú zastúpení jednotlivci – Ján Čietek-Smrek (19), Dušan Fajnor (1), Ján Zeman (7) a ďalší.

Dva obaly nemajú súpis listín. Jeden z nich obsahuje maďarské listy a druhý rôzne listy zo Slovenska a Čiech. Pozoruhodné je tu parte popredného českého historika Jaroslava Golla z roku 1929. Kvačala ho nemal v príliš veľkej láske.

Podobne usporiadaná je **škatuľa G**. Fascikel XXIII obsahuje predovšetkým listy od Jozefa Škultétyho (1-6, 17-18, 20), Jura Janošku (7-14, 21-26). Korešpondencia so ženami,

²⁰ O tom pozri BERNÁT, L.: Tri listy Josefa Šmahu Jánovi Kvačalovi. In: SCeH, 37, 2007, č. 77-78, s. 259-264.

²¹ Číslo v zátvorkách sú evidenčné čísla písané rukou.

²² O tom pozri BERNÁT, L.: Ján Radomil Kvačala a Gollová škola. In: Dejiny. Internetový časopis inštitútu histórie FF PU v Prešove, 2007, č. 2, s. 127-134, ISSN 13337-0707.

²³ V škatuli sú niektoré listy dvojako signované listy pod evidenčným písmenom C/ a potom podľa fasciklov číslovaných latinskými číslicami.

²⁴ Pod signatúrou 33 sú evidované dva listy.

s výnimkou vlastnej rodiny, bola u Kvačalu unikátna. V tomto fascikli sa nachádza list od Eleny Šoltésovej (19). Aj v nej sa nachádza korešpondencia písaná maďarsky a tiež nemecky.

Škatuľa H obsahuje štúdie Boje Komenského s bratmi poľskými (1), Kirchengeschichte III. (2), o Husovi (6), Comeniana (10) a ďalšie. Zaujímavú zložku tvoria pozdravy a blahoželanania k 70. narodeninám (7).

Podobne aj **škatuľa L** obsahuje trinásť rôznych odborných prác Comeniana (1 a 13), Husica (3), fragmenty z prednášok z cirkevných dejín (10) a ďalšie. Súčasťou škatule je aj recenzia na knihu Feeda (11).

Posledná **škatuľa M**, má podobnú štruktúru ako C, D, F a G. V prvom obale sa nachádzajú štúdie (Daniel Strejček Island, Comeniana, Mladosť Michala Godru a iné) a listy (Škultéty, Houdek, Rizner a ďalším). V samostatnom obale je korešpondencia s rodinou.

Vo fascikli XXV. sú listy predovšetkým s českými osobnosťami J. Jakubcom (2, 23-24, 26-27, 33, 51), J. Kořanom (3, 5), F. Menčíkom (11, 21-22), A. Truhlářom (4, 14, 20, 35, 40, 45-46) a inštitúciami Prezídium českej akadémie vied (3a, 25, 28-30, 36).

Unikátne sú listy českých historikov Gollovej školy Josefa Šustu (41) a Kamila Kroftu (49).

Podobný obsah má aj posledný fascikel XXVII., obsahujúci 57 listov. Okrem už zmienených osobností – J. Jakubec, J. Šmaha, A. Truhlář a ďalších - obsahuje listy od J. V. Nováka (25, 28-29, 34-35, 39, 44, 51, 53-55).

Nepodarilo sa nám komplexne zachytiť Kvačalov korešpondenčný styk. Mnoho listov sa bude nachádzať v ešte neusporiadaných pozostalostiach, na rôznych farách, či v archívoch ďalších inštitúcií. To je prípad pozostalosti J. Šmahu, ktorá sa nenachádza v SOKA v Rakovníku. Určité materiály sú len vo fonde miestneho gymnázia Zikmunda Wintera ale to sú len personálie a pôžičky z univerzitnej knižnice. Podobne ani Národné múzeum v Prahe nemá vo svojich fondoch pozostalosť J. Šmahu. Literárni archív Památníku národního písemnictví v Prahe má niekoľko archíválií, ale ani jeden list od Kvačalu.²⁵ Podobne aj súkromná pozostalosť historika a ministra diplomacie Kamila Kroftu nachádzajúca sa v archíve Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky je nespracovaná. Nevieme, či sa tam nachádzajú aj listy J. Kvačalu. Najväčšie nároky na spracovanie korešpondencie J. Kvačalu sa bude týkať práve osôb a ich pozostalostí, s ktorými udržiaval čulú korešpondenciu.

Niektoré listy, korešpondenčné lístky pohľadnice majú nízku naratívnu hodnotu, iné sa vyjadrujú k dôležitým otázkam v rôznych zmienkach, z ktorých sa nedá vždy presne zistiť o čo išlo.

Pozostalosť Jána Kvačalu ukázala šírku jeho osobností a množstvo inštitúcií, s ktorými si dopisoval. Ukazuje sa teda potreba Kvačalovu korešpondenciu dôsledne skatalogizovať a pripraviť na spracovanie a štúdium. Máme predstavu, že by sa mohol utvoriť kolektív bádateľov, ktorý by Kvačalovu korešpondenciu uchovávanú na Evanjelickej bohosloveckej fakulte UK v Bratislave usporiadal podľa prehľadného kľúča, následne zabezpečil prepis korešpondencie (ak je v slovenskom jazyku), prípadne zabezpečil prepis a následné preloženie (ak je v cudzom jazyku) a k jednotlivým listom pridal príslušný komentár (profil autora, adresáta, okolnosti korešpondencie a pod.). Záverečnou fázou tohto projektu by bolo pripravenie do tlače a publikovanie Kvačalovej korešpondencie ako pramenného materiálu k štúdiu dejín komeniológie, školstva a pedagogiky na Slovensku. Spracovanie Kvačalovej korešpondencie by bolo nielen príspevkom pre lepšie poznanie jeho života, ale tiež klímy spoločnosti, v ktorej sa pohyboval a iste by podnietilo väčší záujem o túto významnú postavu národných a školských dejín. Spracovanie a vydanie korešpondencie by bolo dôstojným príspevkom k blížiacemu sa výročiu Jána Kvačalu v roku 2012.

²⁵ BERNÁT, L.: Tri listy Josefa Šmahu ..., s. 262

Resume: Ján R. Kvačala (1862 – 1934) je významným slovenským vedcom a pedagógom, zakladateľom modernej komeniológie. Štúdia prináša prehľad jeho zachovanej korešpondencie v rôznych archívov a historických pracoviskách (Archív literatúry a umenia SNK Martin, Památník národného písennictví v Prahe, Národní museum Praha a Evanjelická bohoslovecká fakulta UK Bratislava). a predkladá návrh na jej spracovanie a knižné vydanie, ktoré by podnietilo ďalšie kvačalovské bádanie.

PhDr. et ThMgr. Libor Bernát, CSc.

Je absolventom Filozofickej fakulty MU v Brne, odbor história, filozofia, ETF UK v Prahe – teológia. Kandidatúru absolvoval na Filozofickej fakulte UK v Prahe. Pôsobí ako výskumný pracovník na Ústave inžinierskej pedagogiky a humanitných vied Materiálovotechnologickej fakulty STU v Trnave. Zaoberá sa najmä dejinami školstva v 16. a 17. storočím, osobnosťou J. Kvačalu.

PhDr. Vladimír Michalička, CSc. (1950) vyštudoval odbor výchovu a vzdelávanie dospelých na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Od roku 1984 pracuje v Múzeu školstva a pedagogiky a sústavne sa zaoberá slovenskými dejinami pedagogiky 19. a 20. storočia. Publikoval viacero monografií a štúdií.

Kontakt: vlado0123@azet.sk

Profesori FF UK v Prahe J. Bidlo, K. Krofta, V. Novotný a J. Kvačala²⁶

Libor Bernát

Abstrakt: Popredný slovenský komeniológ svetového mena Ján Kvačala udržiaval kontakty s viacerými predstaviteľmi historickej školy, združených okolo profesora filozofickej fakulty v Prahe Jaroslava Golla. Úlohou štúdie je analyzovať kontakty s tromi profesormi Jaroslavom Bidlom (1868-1937), Kamilom Kroftom (1876-1945) a Václavom Novotným (1868-1932). Pretože rozsah štúdie je obmedzený, venujeme sa len týmto trom osobnostiam, s ktorými mal najbohatšiu zachovanú korešpondenciu a abstrahujeme od iných profesorov ako Gustáva Fridricha, Karla Kadleca, Josefa Pekařa, Josefa Šustu a iných. V práci vychádzame z dosiaľ nespracovanej alebo málo spracovanej korešpondencie uloženej ako v pražských archívoch tak aj z pozostalosti na EBF UK v Bratislave. Ukazujeme na biele a nové miesta v životopise ako Kvačalu, tak aj Gollovej školy.

Kľúčové slová: Gollová škola, korešpondencia, archív, listy, komeniológia

Popredný slovenský komeniológ svetového mena, cirkevný historik a pedagóg Ján Kvačala (1862-1934) vzbudil oneskorenú pozornosť slovenskej bádateľskej verejnosti v roku 2004, kedy sa konalo na pôde Evanjelickej bohosloveckej fakulty (ďalej EBF) v Bratislave sympóziu "Profesor Dr. Ján Kvačala – otec modernej komeniológie" v dňoch 13.-14. septembra 2004. Na ňom sme vystúpili s príspevkom „Osobnosť J. Kvačalu vo svetle dokumentov nachádzajúcich sa v Archíve literatúry a umenia SNK v Martine“.²⁷ Od tej doby som postupne aj s niektorými kolegami spracovával Kvačalovú korešpondenciu v rôznych archívoch.

V bohatej pozostalosti J. Kvačalu sa nachádza aj korešpondencia s predstaviteľmi Gollovej školy. Hoci so samotným zakladateľom školy Jaroslavom Gollom (1846-1929) sa pravdepodobne nič nezachovalo, zmienky v korešpondencii s jeho žiakmi jednoznačne dokazujú, že navzájom korešpondovali. Zatiaľ sme objavili len Gollové parte v Kvačalovej pozostalosti.

Gollová škola predstavuje zoskupenie žiakov J. Golla na filozofickej fakulte v Prahe, ktorí prešli jeho historickým seminárom a hlásili sa k jeho technike práce s prameňmi. Združili sa okolo *Českého časopisu historického* (ďalej ČČH), ktorý založil Goll v roku 1895 spolu s ďalším profesorom filozofickej fakulty v Prahe Antonínom Rezkom (1853-1909) a po Rezkovom odchode v roku 1896 do Viedne, v čele časopisu a redakčnej rady stáli Gollovi žiaci.

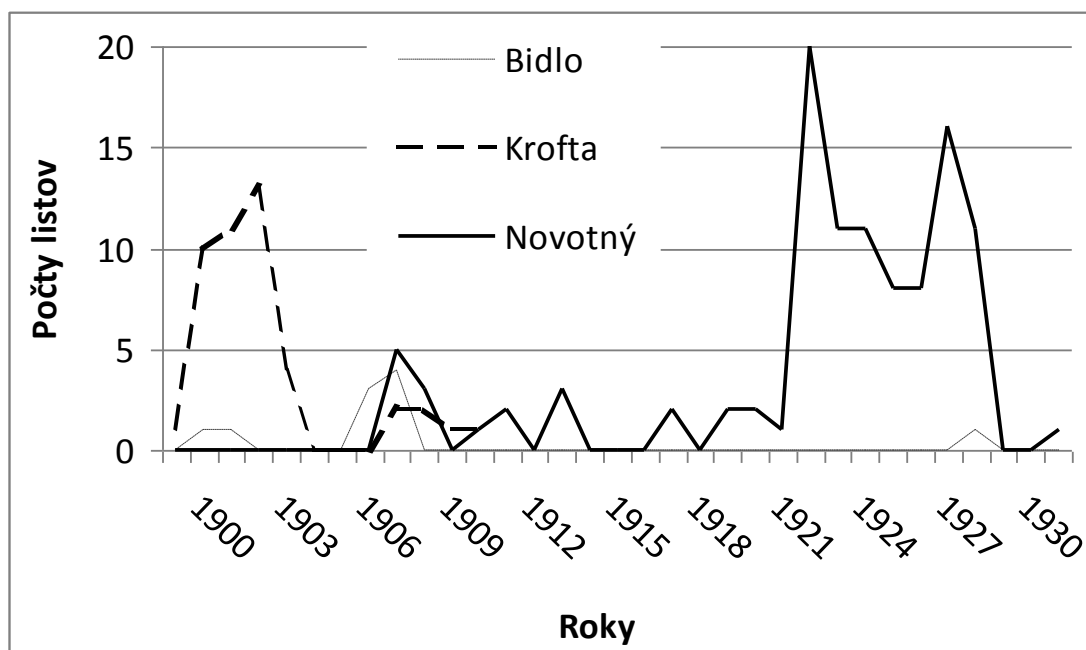
V príspevku sa kvôli rozsahu a náročnosti problematiky sústredíme na tri osobnosti – profesorov filozofickej fakulty v Prahe, s ktorými sa zachovala najbohatšia korešpondencia – na Jaroslava Bidlu (1868-1937), Kamila Kroftu (1876-1945) a Václava Novotného (1868-1932). Korešpondencia s jednotlivými osobnosťami mala osobitný charakter. Vychádzame predovšetkým z pozostalostí jednotlivých profesorov uložených v Masarykovom ústave Akadémie vied (ďalej A AV ČR) v Prahe, kde sa nachádzajú jednotlivé fondy daných osobností a v rámci nich aj Kvačalova korešpondencia. Len šesť listov sa nachádza na EBF v Bratislave v Kvačalovej pozostalosti. V iných archívoch Literárnych archív Pamätníku národného písomníctva v Prahe, v Pedagogickom múzeu v Prahe, v Moravskom zemskom

²⁶ Predkladaný článok je rozšírením a prepracovaním štúdie, ktorá bola prednesená na konferencii v Trnave. Časť štúdie sme pripravili ešte v rámci projektu VEGA 1/0226/12 Korešpondencia Jána Kvačalu 1860-1934 na MTF STU v Trnave. Príspevok však bol spracovaný až za autorovho pôsobenia na FSV ÚCM v Trnave.

²⁷ Zborník z medzinárodného sympózia v Bratislave v dňoch 13. a 14. septembra 2004 na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského. Ed. I. KIŠS. Bratislava: UK, 2005, s. 129-139.

archíve v Brne, v Pedagogickom múzeu v Přerove, v Archíve literatúry Slovenskej národnej knižnici v Martine, sme korešpondenciu s tými osobnosťami nenašli.

Graf č. 1 Korešpondencia Kvačalu s Bidlom, Kroftom a Novotným

Analyzujeme celkom 164 listov, korešpondenčných lístkov a pohľadníc. V grafe nie je zaznamenaný jeden nedatovaný list Kvačalu Bidlovi. Autorom väčšiny listov je Kvačala, len šesť listov je od spomínaných profesorov. Objavili sme zatiaľ dva listy Bidlu Kvačalovi, jeden list Kroftu Kvačalovi a tri listy od Novotného Kvačalovi, ako sme už uviedli v pozostalosti J. Kvačalu na EBF v Bratislave.

Najstaršie dochované listy je zo 16. decembra 1900 adresovaný Kroftovi do Ríma z Viedne.²⁸ Kvačala sa s Kroftom zoznámil počas bádateľského pobytu v Ríme. Kvačala tu bádala v rímskych archívoch a sústredil sa na dielo talianskeho dominikána, filozofa a sociálneho reformátora Tomáša Campanellu (1568-1639).

Krofta prišiel do Ríma z Institut für österreichische Geschichtsforschung, ktorý bol v tej dobe jediným špecializovaným ústavom v celej monarchii pre štúdium pomocných vied historických.²⁹ Prešlo ním mnoho českých historikov a okrem osobných dispozícií potreboval adept vplyvnú osobnosť, ktorá by sa za neho prihovarila. Tým bol v Kroftovom prípade J. Goll a ďalší profesor filozofickej fakulty – A. Rezek, neskorší český minister.

Krofta, ktorý len vo veku 22 rokov získal doktorát na Karlo-Ferdinandovej univerzite v Prahe, bol vychádzajúcou hviezdou Gollovej školy. V Ríme pracoval na edícii vatikánskych bohemík.

Celá korešpondencia, ktorá sa zachovala z rokov 1900-1911 sa týkala asi troch okruhov: a) spoločných známych, predovšetkým z českého historického prostredia;

b) Kroftovej pomoci pri prepisovaní Campanellovho diela *Città del Solle* a overovaní rukopisu Komenského diela *Listové do Nebe*;

c) absolútne atypickej téme – ženám.

²⁸ A AV ČR Praha, 347 Kamil Krofta inv. č. 151 Ján Kvačala, škatuľa č. 3.

²⁹ *Korespondence Josefa Pekaře a Kamila Krofta*. Eds. Jaroslav ČECHURA, Jana ČECHUROVÁ. Praha: Karolinum 1999, s. 10.

Je to unikátna korešpondencia, z ktorej je možné cítiť Kvačalu ako muža a nie suchého odborníka. Kroftovi sa otvoril aj ako človek so srdcom, keď mu napr. písal o úmrtí matky. Poznal osobne Kroftovú matku a Kroftovcov v Ejpoviciach pri Plzni navštívil.

I keď bol Kvačala genuidný luterán a Krofta rímsko-katolík, predsa len našli k sebe cestu. Veď Krofta ešte počas štúdií na gymnáziu chcel byť kňazom a pôsobiť ako Václav Beneš Třebízsky.³⁰

Korešpondencia medzi Kvačalom a Kroftom končí listom z roku 1911. Čo bolo príčinou nepokračovania vzťahu sa nám zatiaľ nepodarilo objaviť.

Korešpondencia s J. Bidlom sa nesie v prísne odbornom tóne. Bidlo najskôr študoval teológiu až potom prešiel na filozofickú fakultu. Vďaka Gollovej podpore absolvoval študijné pobyty v Krakove, Moskve a Petrohrade. V roku 1900 sa stal docentom. Nevieme, kde sa obidvaja bádatelia zoznámili, ale z prvej zachovanej pohľadnice z 22. októbra 1901 vyplýva, že sa poznali už predtým a spolu sedeli v krčme. Je to trochu atypické pre Kvačalu, ktorý dával prednosť kaviarňam.

Kvačala poskytoval Bidlovi rady, čo sa nachádza v poľských a berlínskych archívoch, kde bádala. Bidlo sa venoval dejinám Jednoty bratskej a dokázal využiť Kvačalove znalosti.

Naopak Bidlo pomáhal Kvačalovi s revíziou poľských textov v diele *Korrespondence Jana Amosa Komenského. Listy Komenského a vrstevníků jeho. II. Zprávy o životě jeho ze současných pramenů. Menší latinské spisky některé* z roku 1902. Pôvodne ich mal robiť Jan Václav Novák, ale Kvačala nebol spokojný s jeho úrovňou.

Kvačala ovšem neakceptoval Bidlu, ako znalca teologických problémov a dogmatiky Jednoty bratskej. Na jednej strane Kvačala mal pravdu, že vniknúť do teologických problémov vyžaduje viac ako navštevovať teologickú fakultu dva roky, na druhej strane však dogmatika Jednoty bratskej nie je až tak komplikovaná a ani neskorší cirkevní historici zaoberajúci sa dejinami Jednoty bratskej Amedeo Molnár, Rudolf Říčan a iní, nemali k jeho výkladom vážnejšie pripomienky.

V roku 1904 došlo k roztržke medzi Kvačalom a Bidlom kvôli recenzii Kvačalovej knihy. Kroftovi Kvačala napísal v liste z 19. apríla 1904: „Práve som čítal Bidlov referát o mojej knihe. Oľutoval som, že som mu ju dal zaslať: ale je charakteristická i pre Č. Č. H.“ Kvačala ťažko niesol akúkoľvek kritiku, a to i konštruktívnu. Kontakty ešte neprerušili, ale ďalší list sa zachoval až z roku 1908.³¹

Potom muselo dôjsť ku konfliktu medzi nimi, pretože ďalší zachovalý list je až z roku 1929. Bol napísaný vo veľmi chladnom a vecnom štýle, kde Bidlo Kvačalu upozorňoval na záujem maďarského bádateľa Gyula Kornisa a poslal mu jeho adresu. List bol napísaný asi z iniciatívy Kornisa.

Zatiaľ čo Kroftu, Bidlu a Kvačalu spájala aj teológia, Novotný, tiež ako Kvačala, syn učiteľa, k tejto oblasti neinklinoval. V rámci korešpondencie sa v Novotného pozostalosti nachádzajú aj dva korešpondenčné lístky, ktoré napísal Kvačala po nemecky v roku 1918, pravdepodobne kvôli cenzúre. Takmer všetky informácie v uvedenej korešpondencii sa týkajú odborných otázok, Kvačalových prednášok v rámci Českej akadémie a publikovania jeho príspevkov, o rodinných pomeroch tu niek ani zmienky. Taktiež na rozdiel od K. Kroftu sú tu skúpe informácie o ostatných pražských kolegoch. Spomínajú sa tu okrem J. Bidlu, Otakar Odložilík, filozof František Drtina (1861-1925), alebo pracovníci knižnice Národného múzea v Prahe Adolf Patera a Jaroslav Antonín Vrtátka.

Veľmi často sa v ich korešpondencii, predovšetkým po 1. svetovej vojne objavuje problematika Husa, husitológie a historici, zaoberajúci sa danou problematikou rakúsky historik Johann Loserth, americký historik Herbert B Workman a ďalší.

³⁰ BARTOŠ, F. M. *Kamil Krofta*. Praha: Orbis, 1946, s. 6.

³¹ A AV ČR, fond Jaroslav Bidlo, škatuľa č. 5, i. č. 375, korešpondencia – Ján Kvačala.

Len na Novotného sa obrátil Kvačala s prosbou o pomoc ohľadom jeho profesúry na filozofickej fakulte v Bratislave. Kvačala odmietol prijať profesúru z cirkevných dejín a tvrdo sa dožadoval profesúry zo obecných dejín novoveku, na ktorú ale nemal kvalifikáciu. Na Kroftu, ktorý pracoval na ministerstve školstva a neskôr ministerstve zahraničných vecí sa neobrátil. Prítom Krofta mal priame kontakty na prezidenta T. G. Masaryka. Podobne sme nenašli ani náznak toho, že by žiadal o pomoc J. Bidlu.

Kvačala, ktorý bol hlavným redaktorom vydávania Veškerých spisov J. A. Komenského, sa pokúšal získať Novotného pre spracovanie niektorých spisov. Zostalo však len pri sľuboch a plánoch. Pracovná vyťaženosť Novotnému nedovolila, aby vydal napr. knihy vizionárov, ktoré doteraz sú len fragmentárne preložené.

Krofta sa zaoberal stredovekými dejinami, takže ako spolupracovník neprichádzal do úvahy. Kvačala si ho však veľmi cenil ako editora a konzultoval niektoré otázky s ním.

Pri Novotnom je zaujímavé, že sa spolu stretávali v kaviarni Slávia pri káve. Ak Kvačala pricestoval do Prahy, tak stretnutie s priateľmi sa odohrávalo tam, alebo v kaviarni hotela Graf.

Podobne ako s Bidlom a Kroftom, aj s Novotným došlo k ochladeniu vzťahov po roku 1929. Opäť konkrétnu príčinu nepoznáme, ale pravdepodobne svoju úlohu zohrával aj Novotného zdravotný stav.

Aj napriek tomu ako jediný zo skúmanej trojice napísal článok do zborníku k 70. narodeninám J. Kvačalu.³² Kvačala sa Novotnému poďakoval a z riadkov cítiť, že korešpondencia medzi nimi v predchádzajúcej dobe viazla. Je to pozoruhodné aj tým, že napr. ku Gollovým 60. narodeninám nenapísal do zborníku príspevok.

Kvačala sa nezapájal do diskusií v rámci Gollovej školy, nezasiahol ani do polemiky o zmysle českých dejín. Gollovou školou bol vnímaný predovšetkým ako vynikajúci komeniológ a cirkevný historik.

V štúdiu sme kvôli rozsahu nemohli vyčerpať problematiku úplne. Korešpondencia s danými osobnosťami dopĺňa bádanie ako Gollovej školy, tak aj biografiu J. Kvačalu, ktorá by si vyžadovala už nové spracovanie. Veď posledná monografia bola vydaná J. Mátejom už v roku 1962.

Prílohy:

1

1929, 10. 11. Praha

List Jána Kvačalu Jaroslavovi Bidlovi

Praha 10/XI. 1929.

Koubkova 2.

Velectěný pane kolego!

Letos 29/6 a 30/6 jsem byl v Budapešti, kde se konal sjezd redakčního komitétu vydávajícího ve Varšavě Bulletin d'information des sciences historiques en Europe oriental. Maďari nás přijali velmi pohostinsky a jednotliví kolegové vyslovovali přání návazati s námi vědecké styky. M[imo] j[iné] zejména se zajímal paedagog a filosof D^f Gyula Kornis¹ o poměr Wyclifův a Husův.² Upozornil jsem jej na Vaše pojednání a slíbil jsem mu, že Vás požádám, aby jste mu svou práci (práce), ovšem i franc[ouzské] resumé poslal.³ Adresa jeho jest Budapest IV. Semmelweis u[tca].⁴

Letos v září a říjnu jsem byl v Polsku, kde jsem sbíral materiál k IV. svazku své Jednoty, který bych rád v tomto škol[ním] roce napsal. Ovšem množství prací úředních mi přichází a mnoho času zabírá.

³² NOVOTNÝ, V. *Nepovšimnutá zpráva o rodném domku a činnosti Husově*. In AJAK, 1932, roč. 13, s. 40-50.

S upřímným pozdravem a přátelskou
Opravdovou úctou

Váš
oddaný
Bidlo.

Pozostalost J. Kvačalu na EBF UK Bratislava, škatuľa C/XXIII/32. Podčiarknuté miesta sú asi od J. Kvačalu..

Poznámky

1 Gyula Kornis (1885-1958) maďarský filozof, pedagóg, politik, člen piaristického rádu.

2 Bidlo mal na mysli predovšetkým prácu Wiklefa a Husa ako filozofa. In *Věstník Královské společnosti nauk* 1924, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, s. 1-91.

3 Korešpondenciu sme zatiaľ neobjavili.

4 Ulica.

2

[1902, 24. 1., Berlín]

Pohľadnica Jána Kvačalu Kamilovi Kroftovi

Milý pane doktore,
zvestujem Vás, že tentokrát do Prahy neprijdem.² Mohlo by to byť bez toho len na deň, a som trochu unavený. Ponevác Vás zvest' tá zarmúti, posielam Vám k úteche jednu sličnú devu,³ ktorá sa ponáša na onú, juž som Vám dedikoval.³ Ináčej mám nádej, že ma naďalej podporovať budete : Listové do nebe Vám skoro dojdu. [.]
Srdečný pozdrav od Vám oddaného J. Kvačalu.

Ešte 5–6 dní budem tu, potom som v Jurjeve.
Ponevadž tu v pondelok⁵ bibl[iotéka]⁶ bude zatvorená, si tu vec ešte rozmyslím.
Možná, že som v nedeľu o 11. hod[ine] ráno v Prahe.

Orginál. Farevná pohľadnica (obr.: portrét „Schöne Fraue“ – peknej ženy), rukopis, písané perpm po pohľadnici. Pohľadnica bola odoslaná 24. 1. 1902 z Berlína.

Poznámky

1 Kvačala oznamoval svoju návštevu už na pohľadnici K. Kroftovi z 10. 1. 1902.

2 Tiež na ďalšej pohľadnici, ktorú poslal Kvačala Kroftovi z Berlína 30. 1. 1902, je odfotený obraz peknej mladej ženy.

3 Venoval.

5 Pondelok 27. 1. 1902.

6 Kvačala bádaval v Berlíne predovšetkým v Hofbibliothek der Preußischen Könige, teraz Staatsbibliothek.

3

1929, 6. 10., Bratislava

Korešpondenčný listok J. Kvačalu V. Novotnému

Slov[útny] pán univ[erzitný] prof[esor]

Dr V. Novotný

Prague (La Bohéme)

Smíchov, Palackého tř[ída] 23.

Veľactený Pane Kollego!

Teší ma veľmi, že pri svojom sľube i po prehladnutí pravidiel¹ zostávate. Tisk tých „pravidiel“ má svoju históriu, dostal som ho po 3 mesiacoch – neskorigovaný, je v ňom moc nesmyslu (napr. III. Náb[oženske] dl'a II. Diela theol[ogické] atd'),² tak sa má v sv[azku] 20 čítať Eccles[tica] slavonica historiola³ na ktorú sa doptávate. Ohľadom mappy⁴ Vám snád' nebude ťažko nejakého odborníka navrhnuť a získať; ponechám to predbežne na Vás, jestli by ste neboli s tým usrozmenný, by som sám hľadal.

Ohľadom českého pravopisu a jiných otázok sa ešte poradíme (ja sa snád' podrobím českým vydavateľom), bo driov ako čo on vec začne ja prijem na Moravu smlúva so spolkom osobne uzavrieť. Čas do výhľadu vzatý je 10-15 rokov, teda vám jiné práce nemuseju byť prekážkou. Obširnejšie predpráce môžeme dl'a p[unktu] 11 umiestniť.⁵ Po 13 menovite pri Vašich a mojich sväzkoch bude mať platnosť. I tak by Vás prosil, keby ste mi ešte aspoň približiteľno napísal vo vytknutých medzách roky, kde by sa mohly Vaše práce očakávať. Rozumie sa samo sebou, že návrhy Vaše o usporiadaní textov atd'. budú ujasnené a nepochybne že i prijaté.

Som s úprimnou úctou

Váš oddaný

J. Kvačala.

Jurjev dňa 25. X. [1]908.

Neposlal som Vám „Mickiewiczza“⁶

A AV ČR Praha, fond V. Novotný, I. č. 549, skupina II., škatuľa č. 12.

Poznámky

1 Vytlačená *Zpráva odboru literárně-kritického*, bola súčasťou listu zo 7. 10. 1908.

2 Kvačala oprávnene kritizoval štruktúru vydávania spisov, kde došlo k orzdeleniu na päť častí a samostatne mali byť diela náboženské a samostatne teologické.

3 V 20. svazku mala byť vydaná podľa *Zprávy... Ecclesiae Slavonicae* ruina.

4 Komenského mapa vznikla asi v roku 1624.

5 V 11. bode se písalo: „Pro studia k dílům jednotlivým se má založiti osobitný periodický spis...“ t. j. Archiv pro bádání o životě a díle J. A. Komenského.

6 O 180 °otočený text. Kvačala tým myslel svoju monografiu *Prielomy vo viere Komenského a Mickiewiczza* (Petrohrad : Tlačiareň Akademie, 1907).

Kvačalovo chápanie pedagogického systému T. Campanellu

Radim Pačmár

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá analýzou Kvačalovho chápania pedagogických systémov a myšlienok talianskeho renesančného filozofa a teológa Tomassa Campanellu. Všíma si príčinu a vývoj Kvačalovho záujmu o Campanellovu pedagogiku a podáva Kvačalove názory, ktorými odôvodňuje skutočnosť, prečo nemôže byť Campanella považovaný za zakladateľa modernej pedagogiky. Štúdia poukazuje aj na pozitívne stránky Campanellovej pedagogickej koncepcie tak, ako ich pomenoval a vyzdvihol prof. J. Kvačala.

Kľúčové slová: Campanella, Kvačala, pedagogika, Civitas solis, vedecká sústava

1. Úvod

Prof. Ján Radomil Kvačala bol jedným z najväčších slovenských protestantských teológov, historikov a odborníkov na život a dielo J. A. Komenského, ďalej filozofa Tomassa Campanellu, Majstra Jána Husa a v oblasti domácich cirkevných dejín.³³ To, že bol naozaj všestranným vedcom dokazuje aj skutočnosť, že sa daným osobnostiam a udalostiam nevenoval len z historického a teologického hľadiska, ale aj z hľadiska iných vedných odborov, ako je napr. filozofia, či pedagogika. A práve Kvačalovo chápanie pedagogického systému T. Campanellu je predmetom nášho príspevku.

2. Campanellov pedagogický systém v Kvačalovom chápaní

Vedeckým výskumom osoby a diela T. Campanellu sa začal J. Kvačala čiastočne zaoberať už v čase písania svojej dizertačnej práce. Podnietila ho v tom jeho cesta do Ríma a hlavne skutočnosť, že Campanellova filozofia mala vplyv na Komenského názory a smerovanie.³⁴ Kvačalov záujem o túto tému sa prehĺbil v roku 1905 a zavŕšil sa vydaním diela „Über die Genese der Schriften T. Campanellas“ v roku 1911.³⁵ Kvačala sa podobne ako v prípade Komenského venuje Campanellovi komplexne – venuje sa jeho biografii, filozofickým a politickým názorom a pedagogike.

Pedagogického myslenia T. Campanellu sa najprv prof. Kvačala okrajovo dotýka vo svojom diele: *Thomas Campanella: Ein Reformator der ausgehenden Renaissance* z roku 1909, kde sa tejto problematike venoval iba v súvislosti s uplatňovaním Campanellových pedagogických myšlienok v jednej novozaloženej škole v nemeckom Württembergu.³⁶ Podrobnejšie sa pedagogike v dielach a myslení T. Campanellu venoval v štúdiu *Thomas Campanella und die Pädagogik*, ktorá vyšla v Lipsku v roku 1910, ďalej v kratších článkoch, ktoré boli uverejnené v knihe *Viera a veda* z roku 1911, ako aj v rovnomennom časopise, ktorý vychádzal v 30. rokoch 20. storočia.

Podnetom na podrobnejší výskum Campanellových pedagogických myšlienok bola práca profesora pedagogiky Catalana z univerzity v Catanii, ktorá sa snažila zmenšiť podiel

³³ ONDREJOVIČ, D. 2004. Život a dielo Jána Kvačalu. In KIŠŠ, I. *Ján Kvačala otec modernej komeniológie*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2005, s. 11.

³⁴ HAJKO, D. 2004. Kvačala a Campanella. In KIŠŠ, I. *Ján Kvačala otec modernej komeniológie*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2005, s. 65.

³⁵ OSUSKÝ, S. Š. 1933. Prof. Dr. Ján R. Kvačala. In LÚČANSKÝ, M. *Sborník venovaný Dr. D. Jánovi Kvačalovi profesorovi teologie k 70tým narodeninám (7.2.1932)*. Bratislava : Nákladom spolku Transcius, 1933, s. 312-317.

³⁶ KVAČALA, J. 1909. *Thomas Campanella. Ein Reformator der ausgehenden Renaissance*. Berlin : Trowitzsch & Sohn, 1909, s. 135-136.

Komenského zásluh v oblasti pedagogiky a dané zásluhy pripísať Campanellovi, keď hovorí: „Komenský o polstoročie neskôr zopakoval Campanellove idey, zásady, metódu, ako aj poriadok a základné body návrhu výchovy a vzdelávania“.³⁷ V rovnakom duchu vnímal Campanellu aj prof. Gerini. Hoci prof. Kvačala videl za ich konaním hlavne nacionalistický podtón, nepohrdal týmito prácami, ale rozhodol sa na ne reagovať.

Kvačala priamo poukázal na fakt, že Campanella nenapísal žiadne dielo, ktoré by sme mohli nazvať v pravom slova zmysle pedagogickým. Súhlasne s Gerinim však tvrdí, že v Campanellových dielach môžeme vidieť dve pedagogické línie, a to koncepciu v diele *Civitas solis* poznačenú ideálom a utopizmom a koncepciu z iných diel, napr. *Oekonomika*, *De monarchia Hispaniae*, či *Philosophia rationalis*, ktoré sú postavené na racionálnej báze, čo Kvačala zhrnul slovami: „Je na prvý pohľad vidieť rozdiel medzi týmto, ako sa zdá, fantastickým obrazom a medzi triezvymi vývodami tých druhých spomínaných diel“.³⁸

Kvačala konštatuje, že hoci sa napr. vo *Philosophia rationalis* nachádzajú akési učebnice gramatiky, histórie, či rétoriky, ucelenú pedagogickú líniu môžeme nájsť len v *Civitas solis*. Kvačala hovorí, že len tento spis „obsahuje pravý reformný plán Campanellov“.³⁹ Preto, ak chceme dostať nejakú pedagogickú koncepciu z Campanellových diel, je potrebné pedagogickú líniu z *Civitas solis* doplniť čiastkami z pedagogickej línie iných Campanellových diel. Napriek tomu ale konštatuje, že túto pedagogickú koncepciu nemôžeme nazývať vedeckou sústavou.

V Campanellovom spise *Civitas solis* našiel Kvačala mnoho myšlienok, ktoré považoval za zaujímavé, ako napríklad to, že Campanella sa spočiatku snažil o výučbu a výchovu bez inštitúcie – bez škôl. Poukazuje rovnako tak na myšlienky, ktoré sú pre výchovu a vzdelávanie veľmi relevantné a podnetné, avšak ich autorom nie je Campanella. Za príklad uvádza Kvačala spoločné vyučovanie detí oboch pohlaví, výchovu k službe spoločnosti, či názorné vyučovanie pomocou rôznych zbierok a obrazov, ktoré sú zavesené na stenách. V Campanellovom popise týchto javov však Kvačala videl „nové evanjelium metodické“. Evanjelium metodické, čiže intuitívna metóda, ktorú popisuje Campanella – v nej vidí Kvačala „mnoho programmatického i pre budúcnosť, a nevyčerpá-li ona obsah celej výchovy, a sotva-li i bude kedy v takom objemu a súvisle ako u neho, vôbec možná; to plamenisté zasadenie sa za ňu v spise, požaduje plným právom pre Campanellu miesto medzi prorokami pedagogickej reformy, ač i neoprávňuje menovať ho otcom modernej výchovy a ešte menej výchovovedy“.⁴⁰

Kvačala vyslovuje presvedčenie, že i napriek tomu, že Campanellove pedagogické myšlienky a názory mohli mať priamy, či nepriamy vplyv na budúci vývoj v danej oblasti, ako aj priamy, či sprostredkovaný dosah na Komenského, Campanellu nemôžeme považovať za „otca“ pedagogiky a didaktiky, nakoľko Campanella neprišiel s konkrétnymi ideami formovania vyučovacieho procesu, či realizovateľnými návrhmi na zmenu pedagogického procesu, ktoré by vychádzali z praxe. Kvačala konštatuje, že vývin v oblasti pedagogiky na Campanellu nenadväzuje i napriek tomu, že Komenský má vo svojich pansofistických myšlienkach mnoho z Campanellovej pansofie. Kvačala však končí svoju reflexiu poukazom na to, že „treba ale najväčšou otvorenosťou vyznať, že dve veľké zásady našej vedy: voľnosť a názornosť v ňom našli prvého rozhodného a výmluvného evanjelistu“.⁴¹

³⁷ KVAČALA, J. 1911. *Viera a veda*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1911, s. 288.

³⁸ Tamže, s. 290.

³⁹ Tamže, s. 299.

⁴⁰ Tamže, s. 301.

⁴¹ Tamže, s. 302.

3. Záver

Napriek faktu, že Kvačala odmietol uznať názory, ktoré označujú Campanellu za otca modernej pedagogiky, nepopieral fakt, že Campanella má v oblasti pedagogiky svoje zásluhy. Campanella však nepredložil žiadny priamy návrh zmeny vyučovacieho procesu a na rozdiel od Komenského myslenia vychádzajúceho z reálnej životnej situácie bol Campanella silne previazaný s mágiou, mysticizmom a utopizmom, následkom čoho sa jeho pedagogické názory nemohli uplatniť v edukačnom procese.

Použitá literatúra

- HAIJKO, D. 2004. Kvačala a Campanella. In KIŠŠ, I. *Ján Kvačala otec modernej komeňiológie*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2005. ISBN 80-223-2155-9, s. 61-67.
- KVAČALA, J. 1909. *Thomas Campanella. Ein Reformder ausgehenden Renaissance*. Berlin : Trowitzsch & Sohn, 1909. 151 s.
- KVAČALA, J. 1911. *Viera a veda*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1911. 471 s.
- ONDREJOVIČ, D. 2004. Život a dielo Jána Kvačalu. In KIŠŠ, I. *Ján Kvačala otec modernej komeňiológie*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2005. ISBN 80-223-2155-9, s. 11-17.
- OSUSKÝ, S. Š. 1933. Prof. Dr. Ján R. Kvačala. In LÚČANSKÝ, M. *Sborník venovaný Dr. D. Jánovi Kvačalovi profesorovi teologie k 70tym narodeninám (7.2.1932)*. Bratislava : Nákladom spolku Tranoscius, 1933. s. 301-327.

Kontaktné údaje

Mgr. Radim Pačmár
Katedra cirkevných dejín
Evanjelická bohoslovecká fakulta UK
Bartókova 8
811 02 Bratislava
02/206 67 160
pacmar@fevth.uniba.sk

Ján Kvačala a jeho obraz v nekrológoch

Vladimír Michalička

Abstrakt: Práca prináša prehľad piatich nekrológov za Jánom Kvačalom uverejnených v slovenskej tlači. Autori v nich podávajú jednak základné informácie o Kvačalovi, ale aj hodnotenie jeho života a diela.

Kľúčové slová: nekrológ, Ján Kvačala.

Nekrológ je najčastejšie charakterizovaný ako spomienkový článok pri úmrtí významného človeka, osobnosti. (Šaling, S., Šalingová-Ivanová, M., Maníková, Z. 2003, s. 856). Aj pri úmrtí Jána Kvačalu (1862 – 1934), slovenského cirkevného historika, predovšetkým však zakladateľa modernej komeniológie, uverejnila domáca tlač niekoľko obsiahlejších nekrológov. (Slovenský biografický slovník III. 1989, s. 324) Zv. Martin: MS, 1989, s. 324. ISBN 80-7090-019-9.

Jeho blízky spolupracovník, český komeniológ **Josef Hendrich**⁴² uverejnil v ročenke Bratislava⁴³ kratší nekrológ, v ktorom vyzdvihol hlavné Kvačalovo komeniologické dielo J. A. Comenius. Sein Leben und seine Schriften z roku 1892. Vyzdvihol pri ňom najmä to, že Jánovi Kvačalovi sa podarilo napísať na rozdiel od predchádzajúcich pokusov iných autorov modernú biografiu Komenského s kritickým pohľadom na zobrazovanú osobnosť. Vyzdvihol jeho aktivitu pri vydávaní spisov Komenského a ako druhý najvýznamnejší okruh prác Kvačalu označil campanellovské štúdie, ako tretí okruh dejiny reformácie. (Hendrich, J. 1934).

Rozsahom najväčším nekrológom bola spomienka významného evanjelického publicistu, znalca Kvačalovho diela **Ladislava Jurkoviča**⁴⁴ uverejnená v Cirkevných listoch.⁴⁵ Vyzdvihol Jána Kvačalu ako vedca európskeho, ba svetového mena. Označil ho za historika veľkej koncepcie, bádateľa šťastných rúk, spisovateľa hlbitého pera, ostrého kritika, verného syna evanjelickej cirkvi. (Jurkovič, L. 1934). Podotkol, že jeho smrťou ostanú miesta vo vede, na univerzitách, ústavoch, kde pôsobil, prázdne. Vyzdvihuje však, že si vychoval nasledovníkov nielen na Slovensku, ale aj v Pobaltí, kde niekoľko rokov zdarne účinkoval. Poeticky ho označuje za hrdinu vedeckej práce, ale aj jej tragickú postavu. (Jurkovič, L. 1934)⁴⁶ Kvačalovo komeniologické bádanie charakterizuje Jurkovič ako napĺňanie jeho cirkevno-historického poslania. Pripomína, že po Kvačalovi sa zachovala obrovská pozostalosť – tu je na mieste, či je jeho pozostalosť (nemyslím len korešpondenciu), ale aj ostatné práce preskúmané a či niet možnosti ju s odstupom desaťročí dôkladnejšie preskúmať). Oceňuje jeho spisy filozofického charakteru. V zaujímavom sa nám dnes javí Jurkovičova vízia, že Kvačalov hrob sa stane miestom, na ktoré sa budeme s pietou, úctou a vďačnosťou vracieť. (Jurkovič, L. 1934). Návšteva Kvačalovho hrobu na cintoríne pri Kozej bráne však poukazuje na iluzórnosť jeho želania.

Július Celder⁴⁷ v časopise Slovenský učiteľ⁴⁸ uverejnil ďalší nekrológ za Jánom Kvačalom. V jeho texte preberá viacero pasáží z článkov, ktoré boli uverejnené pri príležitosti sedemdesiatín J. Kvačalu. Jednoznačne uzaviera, že komeniologická problematika bola jadrom Kvačalovho bádateľského záujmu. Podľa Celdera zaujal Kvačala

⁴² Josef Hendrich (1888 – 1950), popredný český komeniológ.

⁴³ Časopis Učenej spoločnosti Šafárikovej, ktorý vychádzal za I. ČSR, publikoval state aj z histórie pedagogiky.

⁴⁴ Ladislav Jurkovič (1905 – 1997), ev. kňaz a kultúrny pracovník, publicista.

⁴⁵ Cirkevné listy, evanjelický cirkevný a národno-politický časopis vychádzajúci od 19. st.

⁴⁶ Tamže, s. 293.

⁴⁷ Július Celder (1896 – 1967), slovenský učiteľ a pedagóg, autor učebníc a metodík slovenského jazyka.

⁴⁸ Slovenský učiteľ, pedagogický časopis, vychádzal do 20. rokov 20. storočia.

najpoprednejšie miesto medzi komeniológmi svojej doby, do pravého svetla postavil hodnoty Komenského diela pedagogického i duchovného.(Celder, J. 1934/35).

Július Celder si však všimol aj odvrátenej stránky Kvačalovej osobnosti. Zhodnotil ho ako človeka, ktorý nevedel žiť v spoločnosti a len málokedy sa usmial.

Ďalší nekrológ je z pera Kvačalovho dlhoročného spolupracovníka **Jozefa Škultétyho**.⁴⁹ Škultéty rovnako ako predchádzajúci pisatelia vysoko oceňuje Kvačalovo rozsiahle historické dielo, vyzdvihuje z neho, popri komeniológii, aj jeho campanellovské štúdie. Podobne ako J. Celder aj on poukazuje na Kvačalovu zložitú povahu a označil ho za čudáka. (Škultéty, J. 1934). Túto charakteristiku dokladá aj pripomienkou viacerých konfliktov a nedorozumení, ktoré mal s Kvačalom pri jeho pobyte v Martine.

Krátky stĺpec, ako redakčný nekrológ uverejnili **Národné noviny** (1934). Pisateľ nekrológu opisuje okolnosti Kvačalovej smrti (zomrel v sobotu) a označuje ho ako najstaršieho a najagilnejšieho vedca reprezentujúceho Slovensku doma i v zahraničí. Nasleduje krátky prehľad jeho života a hodnotenie diela, v ktorom vyzdvihuje predovšetkým Kvačalove komeniologické práce, ale aj ďalšie, ktoré ku Komenskému nadväzujú. V závere avizuje, že Kvačala mal rozpracovanú monografiu o dejinách reformácie a protireformácie na Slovensku.⁵⁰ Nekrológ zakončuje želaním, aby jeho pamiatka ostala večnou v srdciach Slovákov, Slovanov i celého vzdelaného sveta.

Uvedené nekrológy (v počte päť) veľmi stručne, ale v podstate zreteľne oceňujú komeniologické diela Jána Kvačalu. Zaujímavosťou je, že nezvykle na nekrológ dve state pripomínajú aj tienistejšie stránky povahy, správania sa Kvačalu. To naznačuje, že autori nekrológov mali od neho odstup a pomerne objektívne ho vo svojich spomienkových článkoch vykreslili. Aj počet nekrológov je na rozšírenosť tlače (v porovnaní s dneškom) tiež znakom, že jeho smrť zarezonovala v širšom okruhu vedeckej komunity.

Použitá literatúra

CELDER, J. 1934/35. Pamiatke dra. Jána Kvačalu. In: Slovenský učiteľ. Roč. 16, 1934/35, č. 1, s. 6 – 9.

HENDRICH, J. 1934. Ján Kvačala. In: Bratislava. Roč 8, 1934, č. 4, s. 391 – 392.

JURKOVIČ, L. 1934. Dr. Ján Kvačala. In: Cirkevné listy. Roč. 48, 1934, č. 12, s. 291, 293.

In: Národné noviny. Roč. 1934, č. 69, s. 1.

SLOVENSKÝ biografický slovník III. Zv. Martin: MS. 1989. ISBN 80-7090-019-9.

ŠALING, S., Šalingová-Ivanová, M., Maníková, Z.2003. Veľký slovník cudzích slov. Bratislava-Prešov: Samo. ISBN 80-89123-02-3

ŠKULTÉTY, J. 1934. Profesor Ján Kvačala 1862 - 1934. In: Slovenské pohľady. Roč. 50, 1934, č. 6, s. 365 – 367.

Resume: Publication provides an overview of five nekrologs published in slovak press. Authors describes basic information about J. Kvacala but also they measured his life and his work.

PhDr. Vladimír Michalička, CSc. (1950) vyštudoval odbor výchovu a vzdelávanie dospelých na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Od roku 1984 pracuje v Múzeu školstva a pedagogiky a sústavne sa zaoberá slovenskými dejinami pedagogiky 19. a 20. storočia. Publikoval viacero monografií a štúdií.

Kontakt: vlado0123@azet.sk

⁴⁹ Jozef Škultéty (1853 – 1948), slovenský literárny kritik, historik, publicista.

⁵⁰ Vyšla v r. 1935.

VOKÁTORY EVANJELICKÝCH REKTOROV V NOVOHRADE (1784 -1804)

Jozef Drenko

Abstrakt : Príspevok sa zaoberá rozborom zbierky pozývacích listín ev. a .v učiteľov v Novohradskej stolici z konca 18. a začiatku 19. st. Písané sú v slovenskej reči. Z vokátorov sa dozvedáme o hmotnom, sociálnom a kultúrnom postavení učiteľov. Odmena (plat, dôchodok) rektora sa skladala z troch častí : a, z peňazí v hotovosti, b, z akcencií, c, z naturálií.

Kľúčové slová : vokátor, rektor, učiteľ, kantor, organista, notár, ročný plat, naturálie, aspersácie, štolárne príjmy, ofertória, didaktrum.

ÚVOD

Odmeňovanie rektorov (správcov cirkevnej školy) ako forma uspokojovania hmotných, sociálnych a kultúrnych potrieb učiteľov v priebehu vývoja mal rôzne formy. Právnym podkladom odmien sa stali vokátory.

Vokátor (z lat. vocare - volať, povolávací list, dekrét) - písomná dohoda medzi udržiavateľom cirkevnej školy a učiteľom-kantorom, ktorý popri vyučovaní v škole a cirkvi bol aj organistom a spevákom v kostole, na pohreboch a v obci niekedy aj notárom. Vokátor obsahoval povinnosti učiteľa-kantora v škole a pri cirkevných a náboženských obradoch a povinnostiach a určoval odmenu za ich vykonávanie (uvedené podrobne v peniazoch i v naturálnej podobe).¹

Učiteľov do obce zvyčajne pozýval farár, ktorý mal právo rektora aj odstrániť (alebo si takéto právo aspoň nárokoval). Nariadenie superintendenta Michala Pohla zo 14.januára 1769 určuje výber učiteľov, kto mohol byť učiteľom. Pri výbere učiteľa sa prihliadalo na jeho mravný život, charakterové vlastnosti. Nech sú to osoby spôsobilé na vyučovanie detí. Učiteľ má byť preskúšaný dvoma staršími a dekanom, či je súci vo vedomostiach, zvlášť v trpezlivosti a skromnosti.²

Prvý evanjelický vokátor v Novohrade sa zachoval z Pôtra z roku 1744.³

Zbierka ev. vokátorov učiteľov v Novohrade z r. 1784 – 1804. ⁴

Každý dekrét začína názvom obce (slovensky), dôchodkom, príjmom rektora evanjelickej školy.

1. Stály príjem, ku ktorému patrí: 1. Vnútny grunt (pozemok): potrebné školské budovy (učebňa, byt učiteľa, dvor, hospodárske budovy).

1 Pedagogická encyklopédia Slovenska 2, Bratislava: VSAV, 1985, s. 555 - 556.

2 Superintendentio Michael Pohl 1769 d 14.Jan. evulgata. Instructio superintendentalis scholar Rectoribus...

In.: OKOLICSÁNYI, J.: Magyar protestáns egyháztörténeti adattár. III. Budapest 1908, s.182- 183 (latinský text).

3 ADAMOVIČ, Š.: Evanjelické cirkevné školstvo v Novohrade v 17. a 18. storočí. In: Pedagogický zborník 12, č. 2 - 4, Martin, MS 1947, s. 202, pozn. 14.

4 Authenticae conscriptiones verbi divini ministrorum Neogradiensium augustanae confessiones addictorum, ludirectorum in matribus existentium et praeceptorum in filialibus degentium, secundum ecclesiasticas matres, ordine alphabetica digestes, fideliter collectae et posteritatis gratia huic libro insertas.

Rkp. 556 strán. Uložené: A Nógrádi Megyei Levéltár (Novohradský župný archív), Sg XII. 2 fond Salgótarján.

(Maďarsko).

Napr. v Ozdine rektor mal izbu s komorou, učebňu pre žiakov s komorou, maštal', dve pajty a liehovar. Tam kde nebol učiteľský byt, učiteľ býval v obecnom dome, napr. v Málinci. Niekde bola učebňa spoločne s bytom učiteľa a súčasne aj kuchyňou. Školy boli väčšinou drevené, strechy často pokryté slamou. Záhrady boli na zeleninu a ovocné stromy. Napr. v Horných Strhároch v záhrade mal učiteľ 7 kráľovských hrušiek. Slivky boli v záhradách napr. v Maškovej, Ozdine a v obci Šuľa bol v záhrade obrovský orechový strom. V Hornej Strehovej rektor mal krásne ovocné stromy. Zeleninové záhrady boli pri škole (niekde priamo pod oknami učebne), ovocné buď pri škole, alebo v chotári. Záhradu musel ohradzovať učiteľ. Oplotenie niekde robil rektor so žiakmi, napr. v Hornej Strehovej. Rektor v Sennom síce mal ovocnú záhradu, ale neohradenú a z ovocia nemal žiadny úžitok.

2. Vonkajšie, čiže chotárne pozemky.

a, Oráčiny (od 1- 6 oráčin) s rôznym využitím pôdy. Niekde v dvoch „tlakoch.“ Jednu oráčinu zasiali jesenným osivom, druhú nechali úhorom (napr. vo Veľkom Krtíši). V Ábelovej jednu oráčinu zasiali jesenným, druhú jarným osivom a tretiu nechali ležať úhorom. Inde už mali novú agrotechniku striedavé hospodárstvo bez úhorov; oziminy, jariny a okopaniny. Určené bolo koľko môžu zasiať (jednotkou bola kile). Pri niektorých školách sú uvedené veľkosti oráčin, napr. v Maškovej (2271 m² , 2354 m² , 2267 m²). Lokalizácia oráčin bola presne určená a uvedená so slovenskými názvami honov. Niekde oráčinu získal rektor vlastnou prácou kľčovaním porastov. Obrábanie pôdy (orba, hnojenie, siatie, žatie, znáška) robili cirkevníci. Niekde úrodu musel zožať notár, napr. v Brúsniku.

b. Školské lúky, podľa miestnych podmienok 1- 3. Uvedené je vždy koľko lúka urodí sena (zvyčajne voz), mládze (voz). Niekde sú uvedené aj rozmery, napr. v Maškovej 1965 m². Všetky práce na (kosenie, zväžanie) robili cirkevníci. Tam, kde rektor nemal školskú lúku, od obce dostal seno (napr. v Madačke). V Ábelovej rektor od obce dostával voz sena a voz jesennej slamy.

c, Kapustné zeme. V Polichne kapustné zeme hradili a siali cirkevníci, ostatné práce robil rektor. Ak rektor nemal kapustné zeme, obec umožnila využiť obecné kapustné zeme. Vo Veľkých Stracinách rektor mohol vysadiť okolo 300 priesad kapusty.

d, Kukuričné zeme. Len málo rektorov mali tieto zeme. V Hornej Strehovej cirkevníci orali, siali a kukuricu aj dovážali. V Tomášovciach všetky práce na poli robila škola.

e, Konopné zeme zvyčajne obrábali cirkevníci. Napr. v Polichne tieto zeme hradili, orali, siali, odnášali konope do močidiel a priniesli učiteľovi cirkevníci. V Malých Zlievcich cirkevníci orali a vynášali hnoj, ostatné práce robil rektor. V Lovinobani mal rektor 250 m² veľkú zem. Konopné zeme v Cinobani boli odobrané učiteľovi a dané kováčovi. V Budinej rektor dostával od každej osoby zväzok konopí. Niekde rektor nemal kapustné, kukuričné zeme, ani vinice (napr. v Budinej). Osobitná zem pre sadenie zemiakov sa uvádza v Kotmanovej, ktorú mal rektor spoločne s kováčom.

f, Vinice. V niektorých obciach mali učitelia vlastné vinice (napr. Malé Zlievce pre 8 kopáčov, cirkevníci okrem strihania nerobili tu žiadne práce). Pri oberačkách, tzv. zlievke, niekde rektori dostávali víno, napr. vo Veľkom Krtíši (4 žajdlíky od každého gazdu), V Horných Strhároch, Veľkých Stracinách a v Žihľave okolo 2 akó (½ až 1 hl). Inde dostávali rektori mušt (napr. v Pôtri, Malých Stracinách (1,5 akó, keď bola dobrá úroda aj 2 hl. Pivo dostávali rektori z obecných pivovarov, napr. v Polichne z každej várky šafár dával icce (1,2726 l) piva. V Lešti 1 kupu piva. V Ábelovej rektor dostával pivo aj z obecného pivovaru pri každej várke ¼ akó piva, ale aj z cirkevného mlyna akó piva. Vo Veľkej Ľuboreči síce pivovar bol, ale učiteľ pivo nedostával. Vo Veľkom Lome rektor miesto piva bol oslobodený od platenia mýta. Liehovar mal rektor v Ozdine (mal v záhrade slivky, preto páčil asi slivovicu). V Turom Poli bol farský liehovar pri škole, či rektor dostal liehoviny o tom vokátor mlčí. Rektori dostávali aj rôzne potraviny, ako: mäso, klobásy napr. v Kalinove, slaninu vo Veľkom Lome, Dolnej Strehovej. Hydinu (sliepky, kohútov) skoro

v každej obci. Podobne aj vajíčka, maslo, hrach a pohánku dostával učiteľ v Budinej. Koláče v Cinobani, Českom Brezove, Kalinove a v Uhorskom. Ak mal rektor vlastný dobytok, rožný statok (napr. v Hornej Strehovej) pastieri mu museli zadarmo pásť. Keď bol pohreb u pastiera nemusel zaň platiť. Vo Veľkej Ľuboreči rektor mal ošípané, keď v lesoch dozreli bukvice - žalúde cirkevníci pre rektorove svine mu ich dávali za polovičnú cenu.

Drevo na kúrenie zvyčajne dávala obec. Povinnosť priviezť mali cirkevníci, poštiepať želiari, napr. v Ábelovej, vo Veľkom Krtíši. Inde musel drevo porúbať učiteľ (Senné, Príboj) alebo žiaci, napr. v Hornej Strehovej. V obci Uhorské drevo rúbal sluha učiteľa. Pokiaľ nebolo drevo dovezené, každý žiak ráno (prípadne aj na obed) musel nosiť polená.

3. Ročný plat

a, Väčšinou v hotovosti rektor nedostal nič.

b, Pri zôsype obilia dostávali rektori od každého gazdu $\frac{1}{4}$ kile pšenice a 1 groš, želiari platili zvyčajne len groš. Vdovy prispievali len v niektorých dedinách, napr. v Turičkách platili 2 groše, v Suchom Brezove 1 groš, v Turom Poli vdovy dávali $\frac{1}{8}$ kile raže. V Závade vdovy pri zôsype obilia platili 1 groš (kresťanský peniaz). Našli sme aj deputatum (deputát - časť mzdy alebo platu vyplácanú v naturáliach (napr. bývanie, kurivo, osvetlenie, obilie a potravinové články) dostával rektor vo Veľkom Krtíši od pánov, patrónov školy.

c, Príjmy z obecného či cirkevného mlyna. Na pečenie oplátiek dostávali rektori zvyčajne 2 kile pšenice (jednu z matkocirkvi, druhú z dcérocirkvi), napr. v Ábelovej, $\frac{1}{2}$ - 2 kile raže, napr. v Madačke. Na slávnosť vysviacky kostola rektor vo Veľkom Lome na deň sv. Imricha za sv. služby dostával $\frac{1}{2}$ kile pšenice.

II. Štolárne príjmy

Akcidencie - peňažné príjmy učiteľa z príležitostných akcií a z ofier na výročné sviatky (Vianoce, Veľkú noc, Turíce), z ofier pri krste, pri sobáši, od zvonenia, pri pohrebe, od spevu i veršovania pri pohrebe. Kantácie - z poverenia učiteľa žiaci chodievali spievať z domu do domu, za to dostali odmenu, z ktorej väčšia časť pripadla učiteľom, menšia žiakom. Počet kantácií bol rôzny, napr. vo Veľkých Stracinách mal rektor až 5 (na Vianoce, Veľkú noc, Turíce, na deň posviacky kostola a na deň sv. Martina). Ku kalendáru sa viažuce boli: Blažejácie (3. február), na deň sv. Gála (16.október) učiteľ dostal kohútov a sliepky. Gregorácie (12. marec) boli známe zbierkou pre školu a verbovaním žiakov do školy.⁵ Na Troch kráľov (6. január) - krst vody. Martinácie (11. november) platenie dlžôb poddaných. Sabatalie - naturálne dávky v sobotu obyčajne vajíčka. Koledy - od veriacich zozbierané peniaze. V niektorých obciach koledy neboli, napr. v Malých Zlievciach, v Dolnej Strehovej (resp. z nich rektor nedostal nič). Farinácie - prídela múky na pečenie oplátiek v advente. Hostivácie - pečenie oplátok, ktoré žiaci pred Vianocami roznášali po domoch. Rektor v Hornej Strehovej sa toho vzdal, lebo mal väčšie výdavky, ako mal príjmy. Rekordácie - učiteľ so žiakmi navštívil domy zámožných občanov a patrónov školy. Za spev a blahoželanie dostali odmenu.

Konkrétne zo štolárnych príjmov učiteľov:

1. za krst väčšinou rektor nedostal nič, jedine rektor mal podiel v matkocirkvi.
2. Za spoveď z ofertória dostal šestinu.
3. Za pohreby odmena bola rôzna. Či sa jednalo o pohreb s kázňou, lúčením, spevom, či verbovaním od 4- 17 grošov.
4. Za učenie žiakov - tzv. didactrum bolo odstupňované podľa toho, či sa jedná o žiakov začiatočníkov, čítajúcich, chlapcov, dievčatá. Zvyčajne od každého žiaka 10 grošov a voz dreva (alebo miesto toho 10 grošov). Napr. v Uhorskom rektor od prvoročiakov dostal 8

⁵ MORHÁČ, M.: Blažeja a Gregora Školské zvyky v Ipeľskej Breznici v Hornom Novohrade. In: Časopis MSS, 9, č.1, s.1 - 5.

grošov a voz dreva, od druhoročiakov 12 grošov, voz dreva a sliepku, od vyšších ročníkov mariáš a voz dreva na kúrenie. V Ľuboreči za učenie 10 grošov ročne, k tomu ešte sabatalie, 7 vajec (alebo miesto neho 1 groš). V Lovinobani bral rektor od gramatistov 1 Frt, od donatistov 8 grošov, od tých, ktorí čítajú, slabikujú alebo sa oboznamujú s písmenami 6 grošov a od každého fúru dreva na kúrenie.

Vedľajšie príjmy učiteľa. V niektorých dedinách robil učiteľ aj zvonára (campanátor). Napr. v Ábelovej rektor za nočné zvonenie od sv. Michala po deň sv. Juraja každý večer. Od Juraja po deň Michala v lete, len v sobotu a nedeľu večer o 9. hod. od obce dostal 4 kile jesenného osiva. V Budinej rektor za každé pohrebné zvonenie dostal 1 groš.

Za funkciu organistu, napr. v Ábelovej, dostal rektor 4 kile pšenice a 4 vozy dreva. V Dobroči ročne dostal dva Frt a v Tomášovciach dostal odmenu a farinácie (podiel z múky). V Lovinobani za spev sv. pašií dostal rektor 1 Frt.

Za funkciu notára bol rektor osobitne odmeňovaný, napr. v Ábelovej dostal rektor 4 kile pšenice a kus pôdy; v Českom Brezove 20 rýnskych fit, voz sena, 2 kile pšenice a 6 vozov dreva; v Sennom dostal rektor oráčinu, konopisko a ovocnú záhradu.

Ilustratívne priblížime vokátor (Duchodek) rektora ev. školy Jána Jančoviča z r. 1802 v Pôtri v originálnom znení aj v pôvodnej písomnej podobe.

„ 1. Zeme ma pod dve tarati, gednau za mostom pod 4 kyli, druhou mezy Ohrady pod 10 kыл, ktoré Cyrkew trusem školskym považa y w cele tak gak farske obraba.

2. Konopnice gsau prawe w tom stawe, gako farske, zeme pod tým gmenem, se k ginemu užitku obracegi.

3. Kapusnicu ma prawe pri farske časce w tretine. Obraba wšECKO Cyrkew.

4. Lauky gsau na trech mistech, gedna pod zemu prinaši dwarazy sena a geden kosgenku, druhá na Budowky prinaši tež dwarazy sena a geden kosgenku, treti gest mezi ohrady, prinaši tri razy sena ale bez kosgenku a kosal se gwen každý rok.

5. Záhrady pri školskom grunte gsau dve, gedna kuchynska mala, druha w humne w tretine s farskym a geden silvaš za farskym šadlem sem se pridati muže y čelým, ktery Cyrkew y wystawila y ohradila.

6. Za vyučowani dítek, od každeho prigima 10 grošu a geden vuz drewa. Sem se počitugi y tak řečene Sabatalia t.g. pres pust prinašegi každau sobotu po wegcy.

7. Prigima od Obcy 4 razy drewa a geden na oblaterk pečeni.

8. Kantacye gsau štiri Galska, Wanoční, Welkonoční y Turični, Gregoriacia a Blažiacya jest w obyčegi w matky.

9. Tak řečena Hostycye s kterau geji spogena y farinacya.

10. Offeri gsau čtirui, z kterich tretí peniz prigima Učitel. Z offeri zpowedni bere 6 peníz. Offera od krstu prinaleži w cele gemu z matky tak, z dcer, krom W. Stracyn.

11. Od pohrebu prigima 4 groše z matky, ze Žihlawi a z M.Stracyn 2 groše, kam ale nepotrebuje sam giti. Od veršu pohrebnich bere 16 grošu.

12. Obili w matky prigima od každého gazdu osobnika, $\frac{3}{4}$ od želgaru od pastyry y od ginich bere po $\frac{1}{4}$ cudene a wrechem merane a pritom každý dawa 1 groš.

13. W čas oberačky prigima wino, tekže každý osobnik winicz magicy gest powinnen dati geden žajdel, z lasky a štedrosti prigima ale wic.

14. Obec Žihlavská gako dcera dawa od osobniku po $\frac{1}{8}$ žita y geden turak. Prigima y oblatky od neho. Za kantacye, ktere byli tak gako w matky w obyčegi, za wšECKY čtiri podle zprawy dawa 2 kyli žita ročne.

15. Obec Malo Stracynska gako dcéra plati w obec školi učiteli 4 kili ročne. Ponewadž učitelovi školi gsau Notariusove. Za to prigima ročne gednau kylu žita. Za instancye, za kontrakty a listu psani bere dva groše, krom lásky a štedrosti.“⁶

(Pozn.: existuje aj druhý vokátor z tohto obdobia, ktorý širšie rozvádza dôchodky nielen v Pôtri, ale aj pre učiteľov vo Veľkých a Malých Stracinách i v Žihľave.).

ZÁVEROM

Štúdiom Zbierky vokátorov evanjelických rektorov v Novohradskej stolici (1784- 1804) sme zistili, že slovensky písaný rukopis je viazaný v plátennej väzbe a obsahuje 556 strán. Ide o zbierku overených kópií listín, resp. dokladov učiteľov i kňazov v 41 matkocirkvách a filiách Novohradu. Kým súpis majetkov a dôchodkov je písaný v slovenskej reči, záverečné overovacie klauzuly sú písané v latinskom jazyku. Najväčšou matkocirkvou boli Malé Zlievce, ktoré mali 22 dcérocirkví! Vokátor, zmluva obsahovala učiteľove práva a povinnosti voči škole, cirkevnému zboru a práva zboru a povinnosti zboru voči učiteľovi (plat, počet ofier, naturálne dávky - zosyp, zlievku, užívanie učiteľského bytu a majetku). V závere vokátora je uvedené, že táto listina je hodnoverná a obsahuje pravdivé, skutočné príjmy rektora s uvedením formule „to mi podpisujeme vlastným ťahom ruky“. Cirkevní a obecní funkcionári nevedeli písať, preto miesto podpisu dali krížik. Richtár obce (meno a priezvisko), malý sudca, cirkevný inšpektor, cirkevníci (aj z filií) a celá obec. Opatrené obecnou, niekde aj cirkevnou pečaťou. Zaväzujem sa, že tento vokátor (honorovanú listinu) si ponechám toto všetko dosvedčuje: podpis farára, prípadne dekana. Vokátory ev. učiteľov z r. 1784- 1804 dobre odrážajú hmotné, sociálne a kultúrne postavenie dedinských rektorov. Rukopisná zbierka je významným a jedinečným prameňom zdrojom pre štúdium dejín ev. škôl a cirkví.

Pre úplnosť dobré je prečítať aj vokátory farárov, ktoré tiež obsahuje niekoľko údajov pre školy.⁷ Zbierka vokátorov je zároveň zaujímavým prameňom aj k iným spoločensko – vedným disciplinám:

- a, etnografie (cirkevné, ľudové zvyky a tradície)
- b, jazykovedy (vývin slovenskej reči na prelome 18. a 19. storočia)
- c, sfragistiky (v zbierke je vyše 50 obecných či cirkevných pečatí)
- d, geografie (slovenské názvy obcí, matkocirkví, dcérocirkví, slovenské názvy honov a i.)
- e, miestne dejiny (uvedené sú kde boli kostoly, školy, mená farárov, dekanov, cirkevných a obecných funkcionárov)

Zbierka vokátorov učiteľov a farárov je bohatým prameňom k dejinám školstva, cirkevných zborov i miestnych dejín obcí. Odzrkadľuje sa tu zvláštnosti cirkevného, školského a hospodárskeho života novohradských usadlostí a obcí.⁸

6 JANČOVIČ, J.: Pôtor. Minulosť a prítomnosť II. 1297- 1997. Pôtor: OÚ, 1997, s. 45-46.

JANČOVIČ, J.: Dejiny pôtorskeho školstva v zrkadle učiteľských vokátorov. In.: Vlastivedný časopis, 40, č.2, (1991), s.74.

7 Nógrád megyei lelkészek és tanítók díjlevelői 1784 – 1804. NML Salgótarján 2002. 225 s.

Pozn. zo slovenského rkp. do maďarčiny preložil László Révész, red. Sándor Hausel.

8 HAUSEL, S.: Prezentácia honorárnych listín kňazov a učiteľov v Novohrade na konci 18. storočia. In.: Kniha 2010. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. SNK Martin 2010, s. 259 - 263 (slovensky a maďarsky). DRENKO, J.: Topografia dejín škôl Novohradu I. Okres Lučenec, 90 s., II. Okres Poltár, 68 s. III. Okres Veľký Krtíš, 80 s. Lučenec – Poltár - Veľký Krtíš. 2013. Pozn. tu sú ukážky z vokátorov jednotlivých obcí.

PhDr. , Mgr. Jozef Drenko, emeritný pedagóg Gymnázia B. S. Timravy v Lučenci.
Zaoberá sa dejinami školstva v Novohrade.

Kontakt

PhDr. Jozef Drenko

B. Němcovej 27, 984 03 Lučenec.

ŠTÁTNA SLOVENSKÁ UČITEĽSKÁ AKADEMIA V BANSKEJ BYSTRICI (1940 – 1949)

LUCIA VOZÁROVÁ

Abstrakt: Príspevok sa zameriava na zmeny v učiteľskom vzdelávaní v Banskej Bystrici, ktoré nastali po utvorení samostatného Slovenského štátu (1939 – 1945). V kontexte spoločensko-politických zmien sleduje premenu Učiteľského ústavu na Učiteľskú akadémiu, zmeny v organizácii a obsahu vyučovania, zmeny v učiteľskom zbore ako aj zmeny v prijímaní študentov. Príspevok ďalej sleduje činnosť Učiteľskej akadémie v Banskej Bystrici po obnovení Československej republiky (1945) až po jej zánik v roku 1949, kedy v dôsledku organizačných zmien v učiteľskom vzdelávaní v 50. rokoch 20. storočia učiteľská akadémia zanikla a od školského roku 1950/51 začalo fungovať pedagogické gymnázium.

Kľúčové slová: učiteľská akadémia, Slovenský štát, učitelia, obsah vyučovania, mimoškolské aktivity učiteľov, študenti, učiteľská akadémia po roku 1945.

Abstract: *The contribution focuses on the changes in teacher education in Banska Bystrica, which occurred after the creation of a separate Slovak State (1939-1945). In the context of the socio-political changes transform the Staff of the Institute to monitor the Academy Staff, changes in the organisation and content of teaching, as well as changes in the teacher changes in the recruitment of students. The contribution of further pursuing the activity of Teaching Academy in Banská Bystrica, after the renewal of the Czechoslovakia (1945) after its demise in 1949, when as a result of organizational changes in teacher education in the 50 years of the 20-th century the teaching of the Academy lapses and from school year 1950/51 have started to work as a teaching high school.*

Key words: teaching academy, Slovak State, teachers, the curriculum, extracurricular activities teachers, students, teaching academy since 1945.

Úvod

Príspevok *Štátna učiteľská akadémia v Banskej Bystrici (1940 – 1949)* dotvára obraz vzdelávania učiteľov v Banskej Bystrici prvej polovice 20. storočia. Východiskové informácie k spracovaniu pedeutologickej problematiky sme získali okrem historickej odbornej pedagogickej literatúry aj z pramenného materiálu Štátneho archívu v Banskej Bystrici.

Činnosť Štátnej učiteľskej akadémie v Banskej Bystrici nadväzovala na históriu banskobystrickej Katolíckej učiteľskej preparandie (1856-1872) a históriu Československého štátneho ústavu učiteľského (1919-1939). Aj napriek viacerým materiálnym, priestorovým, organizačným problémom i problémom s personálnym obsadením dokázali tieto učiteľské prípravky vytvoriť vhodné podmienky pre vzdelávanie budúcich učiteľov a tým položiť základy budúceho vysokoškolského vzdelávania v Banskej Bystrici.

1 Činnosť Štátnej slovenskej učiteľskej akadémie v Banskej Bystrici (1940-1945)

Situácia v Slovenskom štáte a jeho zmeny v organizácii učiteľského vzdelávania zasiahli aj banskobystrický Učiteľský ústav. Na základe zákona č. 288/1940 Zb. sa Štátny československý koedukačný ústav učiteľský zmenil na Štátnu slovenskú učiteľskú akadémiu. Tento zákon upravil platové podmienky učiteľov, prijímanie a skúšobné taxy a iné školské poplatky. Štúdium sa predĺžilo na päť rokov, zrušila sa koedukácia a zaviedli sa poplatky za štúdium. Od školského roku 1940/41 boli do prvého ročníka akadémie prijímaní iba chlapci (Výročná správa z roku 1940/41, s. 35).

Vojnové udalosti v rokoch 1939-1945 poznačili aj učiteľskú akadémiu v podobe personálnych, organizačných a materiálnych problémov. Problémom bolo udržať nepretržitý výchovno-vzdelávací proces, ďalšou komplikáciou boli časté zmeny v personálnom obsadení učiteľského zboru, znižujúci sa počet študentov, zlý prospech a ich zhoršená sociálna situácia (ŠA BB, Fond Okresný úrad v Banskej Bystrici; Výročná správa z roku 1945/46, s. 2 – 8). V školskom roku 1944/45 vyučovanie takmer neprebiehало. Počas Slovenského národného povstania (ďalej SNP) bola budova školy využívaná pre potreby československého vojska, neskôr sa do nej nasťahovali nemeckí vojaci. V tomto období sa začalo uvažovať o výstavbe školského internátu. Dôvodom bola skutočnosť, že zo študentov, ktorí študovali na učiteľskej akadémii, len malé percento bývalo v Banskej Bystrici. Považovalo sa to za nezdravé a nezodpovedajúce po stránke sociálnej, hygienickej, mravnej. Študenti pochádzali zo sociálne slabších vrstiev, mnohí si nemohli dovoliť študovať z finančných dôvodov, čo sa odzrkadlilo aj v ich prospechu (Výročná správa z roku 1944/45, s. 4). Štipendijnú a hmotnú podporu pre študentov škola zabezpečovala napr. Štátna študijná podpora, Pohronská župa, Stredoškolská starostlivosť, Matica slovenská, Zimná pomoc Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, Salvov fond, Pálffyovské štipendium, Okresná starostlivosť o mládež, Evanjelická cirkev a iné. Školu podporovali aj rôzne firmy prostredníctvom priamej dotácie či hmotnej podpory, napr. firma Nehera z Trenčína poskytla študentom prídel oblečenia, firma Baťa zabezpečila obuv (Výročná správa z roku 1941/42, s. 13).

1.1 Organizácia a obsah vyučovania

Do 15. novembra 1940 sa vyučovalo podľa platných učiteľských osnov pre učiteľské ústavy, od 15. novembra sa začalo v 1. ročníku vyučovať podľa osnov pre učiteľské akadémie. Zákon č. 288/1940 Zb. prísnejšie stanovil podmienky prijatia študentov do 1. ročníka, určila sa veková hranica študentov, prijímaných do 1. ročníka (minimum 14 rokov a maximum 18 rokov), v akadémii bol vymedzený maximálny počet študentov v triede na 30. Štúdium na akadémii sa končilo maturitou. Prijatý zákon z roku 1940 nepovoľoval na učiteľských akadémiách súkromné štúdium a zrušil aj všetky skúšky pre externistov (Pšenák, 2011, s. 152 – 153).

Zákonom č. 288/1940 Zb. o učiteľských akadémiách sa predĺžilo štúdium na päť rokov, organizácia vyučovania na Učiteľskej akadémii v Banskej Bystrici doznievala ešte v rámci štyroch ročníkov, až v školskom roku 1944/45 vyučovanie prvýkrát prebiehalo aj v piatom ročníku. Študenti akadémie mohli hospitovať v piatich ročníkoch cvičnej školy. V období trvania akadémie do roku 1945 sa menil nie len počet ročníkov, ale i samotný počet tried. V školskom roku 1940/41 a 1941/42 boli vytvorené dve paralelné triedy (III.B a IV.B) pre študentov zo zrušeného lučeneckého Učiteľského ústavu, ktorí pokračovali v štúdiu na banskobystrickej akadémii.

Vojnové udalosti naďalej ovplyvňovali organizačné zmeny vo vyučovaní na akadémii. Na jeseň 1944 po vypuknutí SNP bola škola obsadená československým vojskom a Poštovou sporiteľňou. Po potlačení povstania budovu školy obsadilo nemecké vojsko a poškodilo prevažnú časť školského majetku. V novembri sa začalo vyučovať aspoň na cvičnej škole, ktorej sa priestorovo ujala Štátna ľudová škola. Tento pokojný stav však netrval dlho, neskôr sa muselo vyučovanie prerušiť i na cvičnej škole, pretože budova Štátnej ľudovej školy bola obsadená Nemcami. Po oslobodení Banskej Bystrice v marci 1945 sa začali v priestoroch školy opravné práce a od 2. mája 1945 sa opäť vyučovalo. V tento deň sa konali opravné a dodatočné prijímacie skúšky do prvého ročníka. Školský rok akadémie zakončila 26. júna 1945, s výnimkou IV. ročníka, ktorý končil až v polovici júla 1945 (Výročná správa z roku 1944/45, s. 8).

Učiteľská akadémia sa vo výučbe riadila platnými učiteľskými plánmi a učebnými osnovami, ktoré boli vydané 12. novembra 1940 osobitým výnosom MŠaNO pod číslom 14200/40-II/1 (Zvesti MŠaNO, roč. III., 1940, s. 299-301). Počet hodín jednotlivých predmetov sa menil vydávaním výnosov k učebným plánom, ktoré sa riadili zákonom č. 288/1940 Zb. Podľa týchto predpísaných dokumentov sa začalo vyučovať od školského roku 1940/41.

Tabuľka č. 1 Učebný plán učiteľskej akadémie z roku 1940 (Zvesti, roč. III., 1940, zošit 13, s. 300)

POVINNÉ PREDMETY	Učiteľská akadémia					
	Ročník					
	I.	II.	III.	IV.	V.	Spolu
Náboženstvo	2	2	2	2	2	10
Jazyk slovenský	5	4	3	3	3	18
Dejepis	0	2	2	2	2	8
Zemepis	0	2	2	2	2	8
Pedagogika	0	2	2	2	5	11
Vyučovacia prax s metodikami	0	0	3	5	6	14
Spoločenská výchova	0	0	0	0	1	1
Jazyk nemecký	3	3	3	2	0	11
Matematika	4	3	2	2	0	11
Prírodopis	0	2	2	2	2	8
Chémia	3	0	0	0	0	3
Fyzika	0	2	2	2	0	6
Národné hospodárstvo	0	0	0	0	2	2
Poľné hospodárstvo	0	0	0	2	2	4
Spev a hudobná výchova	2	2	2	1	1	8
Hra na husliach	2	1	1	1	1	6
Hra na klavíri	1	1	1	0	0	3
Hra na organe	0	0	0	1	1	2
Kreslenie (s písaním)	4	2	2	1	0	9
Ručné práce	4	2	0	0	0	6
Telesná výchova	2	2	3	2	2	11
Spolu týždenne	32	32	32	32	32	160

Učebný plán znížil počet týždenných hodín v jednotlivých ročníkoch z 35, prípadne z 36 (v II. roč.) na 32 v porovnaní s počtom týždenných hodín starých učiteľských ústavov. V dôsledku predĺženia vzdelávania na akadémii zo 4 na 5 rokov, zvýšil sa aj celkový počet vyučovacích hodín v týždni na 160 hodín. Do učebného plánu pribudli nové predmety (spoločenská výchova, národné hospodárstvo a nemčina). Ručné práce ako predmet sa stali

predmetom povinným. Telesná výchova sa vyučovala na akadémii v I., II. a vo IV. ročníku dve vyučovacie hodiny týždenne, v III. ročníku tri hodiny týždenne. Okrem telesnej výchovy mali študenti do rozvrhu zahrnuté športové hry dve hodiny týždenne. V rámci nich sa študenti venovali športom ako napr. plávanie, veslovanie, jazdenie, bicyklovanie, lyžovanie, sánkovanie, strieľanie, turistika, tenis, futbal, korčuľovanie, volejbal, hádzaná, pingpong (Výročná správa z roku 11942/43, s. 16).

V roku 1943 výnosom MŠaNO č. 87000/43-II/3 zo dňa 24. septembra 1943 sa čiastočne pozmenil učebný plán učiteľských akadémií – od zač. školského roku 1943/44 sa vyučovala spoločenská výchova ako povinný predmet v I. ročníku a v školskom roku 1943/44 výnimočne aj v II. ročníku po jednej hodine týždenne (Zvesti, roč. VI., 1943, zoš. 10, s. 252).

Študenti akadémie okrem vedomostí, ktoré získali počas štúdia, si mohli prakticky overiť svoje pedagogické zručnosti na cvičnej škole. Praktický výcvik študentov IV. ročníka prebiehal 4-krát do týždňa. Dvakrát do týždňa prebiehali výstupy a dvakrát do týždňa pokusy. Výstup si vypracoval každý študent sám pod dozorom cvičného učiteľa a naučil sa ho. Výstupy boli tajné, t.j. študenti, ktorí mali vystupovať, sa to dozvedeli len 5 minút pred vyučovaním. Pokusy boli verejné – kandidáti o tom boli včas informovaní (Školská zvesť z roku 1939/40, s. 24).

1.3 Učiteľský zbor

Štátoprávne zmeny a vojnové udalosti (povinná vojenská služba) spôsobili vysokú fluktuáciu učiteľov aj počas činnosti Učiteľskej akadémie v Banskej Bystrici. Situácia v učiteľskom zbore z hľadiska personálneho obsadenia sa zmenila po roku 1938, kedy boli prepúšťaní zo školských služieb na Slovensku českí učitelia, menovite z banskobystrického ústavu opustili svoje miesta riaditeľ E. Skopál, učitelia F. Braun, B. Gründl, Z. Keller, F. Kulhánek, F. Marušník, J. Myšička, O. Julák a J. Urbášek (Školská zvesť z roku 1939/39, s. 5). Profesori, ktorí vyučovali na učiteľskej akadémii, boli od školského roku 1942/43 zaradení v rámci nasledujúcej hierarchie služobnej hodnosti : riaditeľ, dočasný riaditeľ, profesori, dočasní profesori, cviční učitelia, zmluvní profesori, výpomocní učitelia (Päť rokov slovenského školstva 1939-1943, 1944, s. 175).

V rokoch 1919 – 1945 pôsobilo na učiteľskom ústave a učiteľskej akadémii spolu 145 učiteľov vrátane cvičných učiteľov, učiteliek domácich náuk a učiteľov náboženstva. Na Učiteľskej akadémii v Banskej Bystrici najdlhšie pôsobili cviční učitelia K. Brocková (1938/39 – 1947/48), J. Daxner (1939/40 – 1943/44), O. Chmelík (1939/40 – 1947/48), K. Jasovský (1939/40 – 1944/45) a J. Schubert (1938/39 – 1944/45).

Správcovia a riaditelia školy sa od roku 1919-1945 vystriedali štyria: J. Hádek, E. Skopál (v ústave pôsobil najdlhšie 1919 - 1938), počas Slovenského štátu bol za dočasného správcu poverený Dr. Ján Mihál a od školského roku 1944/45 vykonával funkciu riaditeľa J. Vido (Račková In Lukáč, Michalička et. al., 2007, s. 70). Jedným z významných učiteľov, ktorí pôsobili na Učiteľskej akadémii v Banskej Bystrici bol pedagóg a vysokoškolský pedagóg *J. Schubert* (1938-45) (Račková In Lukáč, Michalička et. al., 2007, s. 171 – 172). Ďalším bol literárny kritik, esejista *A. Matuška* (1941 – 1944) (Výročná správa z roku 1941/42, s. 11).

Mimoškolské aktivity učiteľov. Oblasť mimoškolskej angažovanosti profesorov banskobystrickej Učiteľskej akadémie sa po roku 1940 zmenila. Kým v období ČSR sa presadzovala kultúrna, ľudovovýchovná a osvetová činnosť, po roku 1940 sa u profesorov učiteľskej akadémie uvádza hlavne ich činnosť v súvislosti s Hlinkovou mládežou (ďalej HM) či Hlinkovou gardou. Aj napriek politicko-straníckej profilácii mimoškolskej činnosti sa učitelia snažili rozmanitými metódami a formami vyučovania, akými boli prednášky, výlety, exkurzie, výstavy, oživiť výchovno-vzdelávací proces v škole. Z mimoškolskej činnosti možno spomenúť napr. návštevu Palárikovho predstavenia „*Dobrodružstvo pri obžinkoch*“, prebiehajúce prednášky o zimnej pomoci, výstavu keramiky, astronomickú exkurziu. Z ďalších podujatí bol to lampiónový pochod, župné divadelné preteky či možnosť študentov absolvovať režisérsky kurz. V rámci matičných dní si študenti mohli pozrieť výstavu slovenských krojov, kníh a literárnych pamiatok (Výročná správa z roku 1940/41, s. 7 – 8).

Aktivity, ktoré priamo súviseli s vyučovacím procesom, boli predovšetkým: premietanie rôznych náučných filmov (napr. *Od Tatier po Azovské more*, „*Letec ozlomkrk*“, „*Mark Twain*“, „*Vlčie diery*“, „*Bud' pripravený*“) a prednášky s osvetovým zameraním. V rámci výletov a exkurzií študenti mohli navštíviť Podbrezovú, Ružomberok, Liptovský Sv. Mikuláš, Demänovskú jaskyňu, Korytnicu, Laskomerec či miesta v okolí Banskej Bystrice - Ľubietovú, Sliač, Tri Duby. Exkurzie sa konali väčšinou pod vedením učiteľa Petra Hýroša (Výročná správa z roku 1942/43, s. 6 – 8).

V školskom roku 1939/40 sa v kultúrnej mimoškolskej činnosti angažovali napr. **Oto Anner** (miestny vodca HM), **Karol Bitter** (okresný a neskôr župný vodca HM), **Karla Brocková** (predsedkyňa Živeny), **Ján Daxner** (vodca stotiny vlčat HM), **Jozef Hortobághyi** (divadelný referent HM), **Peter Hyrošš** (dirigent speváckych zborov ústavu), **Ondrej Chmelík** (vodca stotiny vlčat HM), **Rudolf Jaroušek** (propagačný a kultúrny referent pri miestnom odbore HM), **Karol Kattoš** (zborový spevák a sólista), **Emil Kubričan** (tajomník skúšobnej komisie pre učiteľov na meštianskych školách), **Koloman Orgonáš** (vojenský

inštruktor HM), **Jozef Schubert** (vodca stotiny orloskautov HM), **J. Maňuch** (viedol poradňu pre voľbu povolania), **J. Švikruha** (divadelný referent HM) (Výročná správa z roku 1940/41, s. 12).

Z ďalších angažujúcich učiteľov pôsobili **Eugen Štrba** (dirigent zborov), **Jozef Vido** (viedol prednášky na vidieku, najmä o hygiene), **Cecília Voskárová** (viedla prednášky v rámci ľudovýchovných kurzov slovenských dejín), **Ján Mihál** (predseda Miestneho divadelného združenia), **František Longauer** (prispieval do novín, písal učebnice pre meštianske školy) (Školská zvesť z roku 1939/40, s. 9 – 11).

Učitelia, okrem toho, že vyučovali na Učiteľskom ústave a Učiteľskej akadémii v Banskej Bystrici, niektorí vynikali v rôznych oblastiach vedy. Medzi takýchto patrí z oblasti umenia, konkrétne výtvarného umenia, maliar **Dezider Spíro** (Slovenský biografický slovník. V. zväzok R – Š, 1992, s. 322); stredoškolská učiteľka hudby **Ružena Žaludová – Polónyi** (Slovenský biografický slovník. IV. zväzok M – Q, 1990, s. 511); hudobný pedagóg a zbormajster, dirigent speváckych zborov Slovan v Podbrezovej, Dunaj v Bratislave **Peter Hýrošš** (Slovenský biografický slovník. II. zväzok E – J, 1987, s. 454).

1.4 Študenti učiteľskej akadémie

Učiteľský ústav v Banskej Bystrici do roku 1940 poskytoval vzdelanie súčasne pre chlapcov a dievčatá, vzdelávanie bolo koedukačné. Posledné dievčenské triedy (III.A a IV.A) akadémie boli v školskom roku 1940/41 a dievčenská trieda IV.A končila štúdium v školskom roku 1941/42. V nasledujúcom období sa Učiteľská akadémia v Banskej Bystrici ďalej profilovala ako škola, ktorá poskytovala vzdelanie pre budúcich učiteľov – mužov.

Tabuľka č. 2 Počet študentov Učiteľskej akadémie (1940/41 – 1944/45)

Školský rok	POČET ŠTUDENTOV UČITEĽSKEJ AKADÉMIE	
	Počet zapísaných študentov na začiatku šk. roku	Počet študentov na konci šk. roku
1940/1941	217	210
1941/1942	175	171
1942/1943	113	112
1943/1944	100	99
1944/1945	137	137

Pozn.: Štatistické údaje o počte študentov zapísaných na začiatku školského roku a stave žiactva na konci školského roku boli získané z výročných školských správ (1940/41 – 1944/45).

Situácia sa zmenila od školského roku 1944/45, kedy sa začali prijímať do prvého ročníka okrem chlapcov i dievčatá. V školskom roku 1944/45 bolo zapísaných do prvého ročníka 32 dievčat a 105 chlapcov.

Počas obdobia rokov 1940/41 – 1944/45 bolo prijatých na akadémiu v priemere 148 študentov, výnimkou bol školský rok 1943/44, kedy bol najmenší počet prijatých študentov – 99, zrejme kvôli vojnovým pomerom.

Miesto narodenia študentov. Z celkového počtu študentov (729), ktorí študovali na akadémii v školských rokoch 1940/41 – 1944/45, väčšina pochádzala z rôznych miest a obcí na území dnešného Slovenska (673 študentov – 93%), zvyšok dopĺňali študenti pochádzajúci priamo z Banskej Bystrice (25 študentov – 3%) a zo zahraničia, kde zaraďujeme i študentov pochádzajúcich z Čiech a Moravy (31 študentov – 4%). Počet študentov akadémie zo zahraničia v období slovenského štátu bol výrazne menší (o 8%) oproti počtu študentov ústavu v období ČSR (Vozárová, 2013, s. 55).

Vierovyznanie študentov. Z celkového počtu študentov (729), študujúcich na akadémii v rokoch 1940/41 – 1944/45, necelá tri štvrtina študentov bola rímsko-katolíckeho vierovyznania (510 študentov – 69,96%), necelá tretina evanjelického vierovyznania (316 študentov – 29,63%) a 3 študenti boli grécko-katolíckeho náboženstva (0,41%) (Vozárová, 2013, s. 56).

Materinský jazyk študentov. Počas trvania akadémie v školských rokoch 1940/41-1944/45 prevažným materinským jazykom študentov bola slovenčina (727 študentov – 99,7%), len u dvoch študentov sa vyskytoval iný jazyk (nemecký, český, ruský, ukrajinský) ako slovenský (0,3%) (Vozárová, 2013, s. 57).

Prospech študentov. V období trvania Učiteľskej akadémie so zmenou podmienok štúdia nastali zmeny aj v klasifikácii prospechu žiakov (stupnica klasifikácie). Od školského roku 1940/41 sa prospech žiakov klasifikoval nasledovne: **1.** stupeň – veľmi dobrý, **2.** stupeň – dobrý, **3.** stupeň – dostatočný, **4.** stupeň – nedostatočný.

Z celkového počtu študentov (729) bolo klasifikovaných nasledovne: 407 študentov ako dostatočných (56%), 156 študentov ako dobrých (21%), 126 študentov ako nedostatočných (17%), 34 študentov bolo klasifikovaných stupňom veľmi dobrý (5%) a 6 študentov nebolo vôbec klasifikovaných (1%). Oproti študentom ústavu sa prospech študentov akadémie mierne zhoršil, počet študentov akadémie klasifikovaných stupňom veľmi dobrý sa znížil o 3% oproti študentom ústavu. Až dvojnásobne vzrástlo percento študentov akadémie klasifikovaných stupňom nedostatočný (Vozárová, 2013, s. 57).

Absolventi učiteľskej akadémie. Banskobystrická akadémia ako pokračovateľ ústavu nadviazala na dobré meno v odchovaní desiatok významných osobností z oblasti kultúry, vedy a umenia. Medzi takéto osobnosti patrili napr. dirigent, zbormajster, hudobný skladateľ, pedagóg *V. Adamec* (Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice..., 2002, s. 9); matematik, pedagóg *O. Gábor* (Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice..., 2002, s. 57); hudobný skladateľ, pracovník československého rozhlasu a československej televízie v Bratislave *J. Hrk* (Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice..., 2002, s. 77); výtvarník, výtvarný redaktor *I. Štubňa* (Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice..., 2002, s. 192 – 193).

Študenti Učiteľskej akadémie mohli byť zapojení do širokej oblasti **mimoškolskej činnosti**, v rámci ktorej sa spolupodieľali na verejnom živote školy.

Hoci *Samoobúčací krúžok* – „*Kriváň*“ začal svoju činnosť už od školského roku 1939/40, jeho rozvoj nastal prevažne v období existencie akadémie. Založenie spolku podnietila úloha mladej generácie podieľať sa na činorodej práci v prospech rozvoja Slovenského štátu. Študentom nemala stačiť len školská príprava, ale mali by sa snažiť rozšíriť pole svojho duševného obohacovania i na prácu mimoškolskú a osobitne prácu v krúžkoch. Zúčastňovali sa viacerých podujatí i súťaží, napríklad recitačné preteky Hlinkovho ústredného krúžku. Práca krúžku mala smerovať k prehĺbeniu praktických vedomostí, aby budúci učitelia vedeli šíriť kultúru národa a aby neustrnuli v práci, keď sa dostanú ako širitelia kultúry medzi slovenský ľud. Úlohami krúžku bolo organizovanie schôdzok, valných zhromaždení, príprava programov, tvorenie literárnych prác, vlastných básní a hudobných čísel. Vlastná práca „*Kriváňa*“ sa neprejavovala len na schôdzach, ale i tichou prácou jednotlivcov. Krúžok odoberal časopisy: Slovenská reč, Pedagogický vestník, Slovenský učiteľ, Slovenské pohľady, Nový svet, Stráž Hlinkovej mládeže, Naše divadlo, Filozofický zborník, Krásy Slovenska, Elán, Kultúra či Evanjelický učiteľ (Výročná správa z roku 1940/41, s. 9).

Politický systém Slovenského štátu zasiahol aj do výchovy mládeže. Pre jej formovanie a výchovu zodpovedajúcu ideológii Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, bola založená masová organizácia *Hlinkova mládež*. Na rozvoji činnosti HM na učiteľskej akadémii mali zásluhu predovšetkým K. Bitter a O. Anner. Ich pričinením kandidáti učiteľskej akadémie už začiatkom školského roka 1939/40 boli zapojení do činnosti HM, a to ako I. stotina junákov, skladajúca sa zo 4 čiat (podľa vekovej kategórie žiakov), na čele s branným vodcom stotiny K. Jasovským. HM prostredníctvom brannej výchovy a predvojenského výcviku chlapcov i dievčat vychovávala štátu a národu oddaných vlastencov v duchu kresťanských zásad. Ako vojenský inštruktor boli pridelení J. Vido, P. Hýrošš. Cvičilo sa pravidelne v stredu

popoludní, každý týždeň dve hodiny. Z toho jedna hodina bola venovaná ideovej prednáške, organizácii Hlinkovej mládeže a teoretickým cvičeniam. Druhá hodina bola ponechaná pre praktický výcvik, ktorý sa konal v telocvični učiteľského ústavu alebo na ihrisku Hlinkovej gardy. Účasť junákov na cvičeniach bola celkom uspokojivá (91%). Vodcovia čiat a ich zástupcovia absolvovali kurz brannej výchovy a vodcovský kurz pod vedením J. Schuberta a J. Polónyho. Okrem toho všetci junáci I. stotiny absolvovali kurz brannej výchovy, vykonali 4 pochodové cvičenia spojené s branným výcvikom, 7 rás nastúpila celá stotina pri rozličných oslavách a víťacích príležitostiach.

Okrem brannej výchovy a predvojenského výcviku práca viacerých pedagógov bola zameraná na organizovanie osvetových, kultúrnych, športových a vzdelávacích akcií či záujmových činností, ktorá bola prínosom, nakoľko pozitívne ovplyvňovala život študentov (Milla, 2008). Junáci I. stotiny sa aktívne zapojili do kultúrno-osvetovej činnosti. Mnohí z nich hrali divadlá, recitovali básne, účinkovali pri vysielaní zahraničných hodínok rádia v Banskej Bystrici, pomáhali pri usporiadaní rozličných zábav, večierkov, slávností, spievali na akadémiách, zúčastňovali sa telovýchovných, športových alebo lyžiarskych súťaží (Banská Bystrica), volejbalových (Banská Bystrica, Nitra, Bratislava), futbalových (Banská Bystrica, Zvolen), ľahkoatletických (Banská Bystrica, Nitra, Bratislava). Všade dosiahli vynikajúce výsledky, čoho dôkazom sú viaceré ceny a odmeny. Ani činnosť orlov a víťac z cvičnej školy nebola menej významná (Školská zvesť z roku 1939/40, s. 8 – 9).

2 Činnosť Učiteľskej akadémie v Banskej Bystrici po roku 1945

Vzdelávanie budúcich učiteľov na Učiteľskej akadémii v Banskej Bystrici pokračovalo aj po roku 1945. Zmena nastala až v roku 1949, kedy v dôsledku organizačných zmien v učiteľskom vzdelávaní v 50. rokoch 20. storočia učiteľská akadémia zanikla a od školského roku 1950/51 začalo fungovať pedagogické gymnázium ako priamy predchodca Vyššej pedagogickej školy (1954), Pedagogického inštitútu (1959) a Pedagogickej fakulty (1964).

2.1 Organizácia a obsah vyučovania na učiteľskej akadémii po roku 1945

Podľa výročných správ po roku 1945 bola príprava na učiteľskej akadémii štvorročná, výnimku tvoril školský rok 1947/48, kedy vyučovanie prebiehalo v plnom rozsahu päťročnej učiteľskej akadémie. V období trvania akadémie sa menil nielen počet ročníkov, ale i samotný počet tried. V školskom roku 1945/46 a 1946/47 bola vytvorená jedna paralelná trieda (I.B), ktorá zostala až do posledného školského roku 1948/49 (1947/48 - II.B a 1948/49 - III.B) (Výročné školské správy za obdobie školských rokov 1945/46 – 1948/49).

V obsahu výučby na učiteľskej akadémii po roku 1945 memecký vyučovací jazyk nahradila ruština, ku ktorej sa pridali ďalšie dva cudzie jazyky – latinský a francúzsky jazyk.

Dejepis spolu so zemepisom sa zlúčili do jedného predmetu – vlastivedy. Ako nepovinný predmet bol zavedený zborový spev (Poradný katalóg Štátnej učiteľskej akadémie z roku 1945/46).

2.2 Učiteľský zbor akadémie po roku 1945

Z učiteľov, pôsobiacich na akadémii po roku 1945, vyučovali ako cviční učitelia napr. R. Bohúňová, E. Štollmanová, P. Bulla, P. Styk; ako výpomocní učitelia náboženstva napr. E. Citterberg, S. Flímel, P. Hronec, J. Spevák; ako štátni profesori C. Bullová, O. Horánska, E. Oravec a iní. K významným učiteľom, ktorí pôsobili na akadémii po roku 1945 patril napr. pedagóg J. Holécy - pôsobil na akadémii v rokoch 1948-49 (Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice 1255-2000, 2002, s. 74).

Okrem učiteľského zboru, zmeny po roku 1945 nastali i vo funkcii riaditeľa. V období rokov 1945-1949 sa na vedúcej pozícii vystriedali traja riaditelia: J. Vido (1944/45 – 1947/48), Ján Komiňár (1948) (Výročná správa z roku 1947/48, s. 6), Ján Holécy (1948/49) (Výročná správa z roku 1948/49, s. 6).

Mimoškolské aktivity učiteľov. Učitelia akadémie aj po roku 1945 sa angažovali v mimoškolskej činnosti v rámci rôznych príležitostných podujatí a slávností, na ktoré si spolu so študentmi pripravovali kultúrny program. Od školského roku 1946/47 sa zaznamenala bohatá agenda školských slávností či príležitostných spomienok, napríklad v máji v školskom roku 1948/49 bolo zaznamenaných približne 14 osláv a spomienkových dní (napr. Krajských slávností pod heslom „Zbližme mesto s dedinou“, osláv SNP a i.), čomu bolo patrične prispôsobené i vyučovanie na akadémii. Študenti akadémie sa ďalej zúčastňovali na rôznych brigádach a pracovných aktivitách (napr. vo firme Šteiner a Löwy, Tatra) (Výročná správa z roku 1948/49, s. 6 – 11).

Turistické výlety sa organizovali prevažne do Vysokých Tatier - Ďumbier, Tatranská Lomnica, Biele Pleso, Zelené pleso, Svišťovka, Skalnaté pleso, Kamzík, Smokovec (Výročná správa z roku 1946/47, s. 15). Školským výletom, organizovaným E. Citterbergovej, J. Banského a V. Pémera, bol napr. rekreačný zájazd na trase České Švajčiarsko – Banská Bystrica – Pardubice – Liberec – Chřibská – Jetřichovce – Děčín – Praha – Banská Bystrica (Výročná správa z roku 1947/48, s. 13).

2.3 Študenti akadémie po roku 1945

Po obnovení ČSR sa koedukácia znovu dostala do platnosti. Už v školskom roku 1944/45 boli do prvého ročníka prijaté okrem chlapcov i dievčatá.

Pomer dievčat a chlapcov sa počas jednotlivých školských rokov menil, od školského roku 1947/48 v počte prijímaných študentov začali dominovať dievčatá (graf č. 1). Išlo o nasledovné počty: v školskom roku 1945/46 - 54 dievčat, 82 chlapcov; v školskom roku 1946/47 - 76 dievčat, 81 chlapcov; v školskom roku 1947/48 - 72 dievčat, 67 chlapcov a v školskom roku 1948/49 - 46 dievčat, 33 chlapcov.

Počas školských rokov 1945/46 – 1948/49 bolo prijatých na akadémiu v priemere 128 študentov ročne, výnimkou bol školský rok 1948/49, kedy boli prijatí študenti III.A, III.B a IV. ročníka v počte 79.

Miesto narodenia študentov. Z celkového počtu študentov (511), navštevujúcich akadémiu v rokoch 1945-49, prevažná časť pochádzala z okolitých častí a miest Slovenska (500 študentov – 97,8%), len 9 študentov (1,8%) pochádzalo priamo z Banskej Bystrice a počas trvania Slovenského štátu bol počet študentov, pochádzajúcich z cudziny, výrazne znížený. V učiteľskej akadémii to boli len dvaja študenti (0,4%) (Vozárová, 2013, s. 66).

Vierovyznanie študentov. Klerikálny status krajiny v období samostatného štátu poznačil Slovensko aj po obnovení ČSR. Prevažná časť študentov akadémie v rokoch 1945-49 bola rímsko-katolíckeho vierovyznania (381 študentov – 74,6%), necelá štvrtina vyznávala evanjelickú cirkev (125 študentov – 24,5%) a len v malom počte boli zastúpení gréckokatolíci (2 študenti – 0,4%) a baptisti (3 študenti – 0,6%) (Vozárová, 2013, s. 66).

Materinský jazyk študentov. Materinským jazykom študentov akadémie v období rokov 1945/46-1948/49 bola slovenčina (508 študentov – 99%), len traja študenti hovorili iným (nemecký, český, ruský, ukrajinský), než slovenským jazykom (1%) (Vozárová, 2013, s. 67).

Prospech študentov. Klasifikačná stupnica študentov zostala aj po obnovení ČSR nezmenená. Študenti akadémie boli hodnotení klasifikačným stupňom veľmi dobrý, dobrý, dostatočný a nedostatočný. Z celkového počtu študentov (511) za obdobie rokov 1945-49 boli študenti klasifikovaní nasledovne: 285 študentov (55,8%) bolo klasifikovaných stupňom dostatočný, 107 študentov nedostatočný (20,9%), 94 študentov bolo klasifikovaných stupňom dobrý (18,4%), len 22 žiakov (4,3%) z celkového počtu študentov, študujúcich v období rokov 1945-49 bolo ohodnotených stupňom veľmi dobrý a traja študenti zostali neklasifikovaní (0,6%) (Vozárová, 2013, s. 68).

Mimoškolská činnosť študentov. Náplň činnosti v mimoškolskej oblasti vyplývala zo spoločensko-politických podmienok. Študenti Učiteľskej akadémie sa angažovali po roku 1945 v *Školskej organizácii Slovenského sväzu mládeže* (ŠO SSM), ktorú dňa 10. apríla 1948 založili študenti akadémie (Výročná správa z roku 1947/48, s. 14). Po zlučovacej konferencii

(23. – 24. 4. 1949) v Prahe začal svoju činnosť Československý sväz mládeže (ČSM). Následne na banskobystrickej akadémii sa mohli študenti od školského roku 1948/49 angažovať v *Školskom sväze Československej mládeže* (ŠS ČSM), ktorý sa aktívne zapájal do všetkých realizovaných aktivít. Hlavným cieľom organizácie bolo ideové pôsobenie na mládež, presadzovanie politiky komunistickej strany a výchovy v duchu marxizmu-leninizmu. Sväz viedol mládež k účasti na rozvoji hospodárstva, okrem politického a ideového pôsobenia organizoval aj kultúrne a športové podujatia. Celkovo mal ŠS ČSM 73 členov. O politickú výchovu sa staral Marxistický krúžok (1949). Na pravidelných schôdzach sa ŠSČSM zaviazala odpracovať 730 pracovných hodín v rámci dobrovoľných brigád, zozbierať 146 kg starého papiera v prospech Hviezdoslavovho fondu. Kultúrna zložka ŠSČSM mala na starosti usporiadanie spoločenských predstavení, napr. mikulášskeho večierka. V rámci Pohronskej kultúrnej brigády (spevácky a tanečný súbor) sa členovia ŠS ČSM zúčastnili na dvojtýždňovom zájazde do severných Čiech. Ďalšími úlohami, ktorými boli poverení členovia organizácie, bolo usporadúvanie recitačných pretekov (napr. Hviezdoslavove recitačné preteky). Skoro pri každej verejnej oslave si členovia ŠS ČSM pripravovali tanečné a hudobné čísla (Výročná správa z roku 1948/49, s. 14 – 15).

Resumé

Politika Slovenského štátu ovplyvnila aj vzdelávanie učiteľov, čo sa prejavilo viacerými zmenami v organizácii a v obsahu vzdelávania na učiteľskom ústave. Premena Štátneho slovenského učiteľského ústavu na Štátnu slovenskú učiteľskú akadémiu (1940) priniesla zrušenie koedukácie, zriadenie päťtriednych učiteľských akadémií, zmeny v učebných plánoch a výchovno-vzdelávací proces nadobudol klerikálny charakter. Učiteľská akadémia sa ďalej profilovala ako škola, ktorá poskytovala vzdelanie budúcim učiteľom – mužom. Učiteľská akadémia i počas obdobia Slovenského štátu, musela prekonávať viaceré prekážky od personálneho obsadenia, cez priestorové a materiálne prekážky až po dôsledky vojnových udalostí. Počas svojej pôsobnosti v rokoch 1940/41 – 1944/45 bolo prijatých na akadémiu v priemere 148 študentov, výnimkou bol školský rok 1943/44, kedy bol najmenší počet prijatých študentov – 99, zrejme kvôli vojnovým pomerom. Z celkového počtu študentov 729, študujúcich v školských rokoch 1940/41– 1944/45 na Učiteľskej akadémii, pochádzala väčšina z okolitých miest a obcí na Slovensku, viac ako dve tretiny študentov bolo rímsko-katolíckeho vierovyznania, väčšina študentov hovorila slovenským materinským jazykom. Prospech študentov akadémie sa oproti študentom ústavu mierne zhoršil – narástol

počet študentov klasifikovaných stupňom nedostatočný a znížil sa počet študentov klasifikovaných stupňom veľmi dobrý. Tento stav mohol byť zapríčinený vojnovými udalosťami, hospodárskou krízou, ale aj materiálnymi nedostatkami, najmä v dôsledku absencie internátu pre študentov. V rámci mimoškolskej činnosti sa študenti zapojili do dvoch krúžkov – Kriváň a Hlinkova mládež.

Posledné roky činnosti Učiteľskej akadémie v Banskej Bystrici prebiehali po obnove ČSR, v období školských rokov 1945/46 – 1948/49. Po roku 1945 prešla akadémia len malými obsahovými zmenami. Nemecký jazyk vystriedala ruština, ku ktorej sa pridala latinčina a francúzština a od školského roku 1944/45 sa začali prijímať do akadémie i dievčatá. Počas školských rokov 1945/46 – 1948/49 bolo prijatých na akadémiu v priemere 128 študentov ročne, výnimkou bol školský rok 1948/49, kedy boli prijatí študenti III.A, III.B a IV. ročníka v počte 79. Študenti pochádzali prevažne z okolitých miest a obcí na Slovensku, zo všetkých období trvania ústavu a akadémie, v období po roku 1945 pochádzal najmenší počet študentov zo zahraničia (0,4%), čo bolo spôsobené politicko-spoločenskými zmenami v bývalom režime (odchod českých študentov, vyst'ahovanie židov,...). Tri štvrtiny študentov bolo rímsko-katolíckeho vierovyznania a prevažne všetci hovorili slovenským materinským jazykom. Prospech študentov akadémie sa po roku 1945 oproti predchádzajúcemu obdobiu opäť mierne zhoršil, stúpol počet študentov, klasifikovaných stupňom nedostatočný a znížil sa počet študentov, klasifikovaných stupňom veľmi dobrý. Pravdepodobne príčinou zlého neprospechu boli časté oslavy a slávnosti, čomu bolo patrične prispôsobené i vyučovanie na akadémii. Študenti po roku 1945 sa mohli angažovať v mimoškolskej oblasti v rámci činnosti *Školskej organizácie Slovenského sväzu mládeže (ŠO SSM)* a *Školského sväzu Československej mládeže (ŠS ČSM)*.

Štátna slovenská učiteľská akadémia aj napriek dôsledkom vtedajšej politiky Slovenského štátu mala významné postavenie v príprave slovenských kandidátov učiteľského povolania. Svojou činnosťou zabezpečila kontinuitu vzdelávania učiteľov v Banskej Bystrici. Jej činnosť tvorila východiskovú bázu pre neskoršie vysokoškolské vzdelávanie budúcich učiteľov v Banskej Bystrici.

Použitá literatúra:

Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice 1255-2000. Zostavili KLIMOVÁ, A. – NÉMETHOVÁ, M. et al. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica, 2002. 289 s. ISBN 80-85169-62-2.

MILLA, M.: *Hlinková mládež 1938 – 1945.* Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008. 282 s. ISBN 978 – 80 – 89335 – 04 – 6.

Päť rokov slovenského školstva 1939-1943. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1944.

PŠENÁK, J.: *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia.* Ružomberok : VERBUM, 2011. 329 s. ISBN 978-80-8084-704-3.

RAČEKOVÁ, K.: Učiteľský ústav v Banskej Bystrici do roku 1945 In LUKÁČ, E. – MICHALIČKA, V. et al.: *História najstarších učiteľských ústavov na Slovensku (1819 – 1945).* Prešov : Acta Facultatis Philosophicae Universitas Prešovensis, 2007. ISBN 978-80-8068-706-9, s. 61-112.

Slovenský biografický slovník. II. zväzok E – J. Martin : Matica slovenská, 1987.

Slovenský biografický slovník. IV. zväzok M – Q. Martin : Matica slovenská, 1990.

ISBN 80-7090-070-9.

Slovenský biografický slovník. V. zväzok R – Š. Martin : Matica slovenská, 1992. ISBN 80-7090-216-7.

VOZÁROVÁ, L.: *Vývoj učiteľského vzdelávania v Banskej Bystrici do roku 1949.* Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB, 2013. 97 s. ISBN 978-80-557-0506-4.

Zvesti Ministerstva školstva a národnej osvety, roč. III, 1940, zošit 13, s. 293-298.

Zvesti Ministerstva školstva a národnej osvety, roč. VI., 1943, zošit 10, s. 252.

Archívne pramene:

Štátny archív Banská Bystrica, Fond Okresný úrad v Banskej Bystrici:

- Nespracovaný materiál: Fond školy – hlavné a poradné katalógy (1918 – 1941), osobné výkazy (1928 – 1933), rokovacie zápisnice (1923, 1926 – 1928, 1939 – 1948), triedne katalógy (1947 – 1950), vysvedčenia dospelosti a protokoly zo skúšok dospelosti (1939, 1941, 1945 – 1948), materiály súvisiace so stavbou školskej budovy (projekty, plány, účtovné dokumenty a plagát k slávnostnému otvoreniu školy v roku 1934).
- Školská zvesť štátneho slovenského koedukačného ústavu učiteľského v Banskej Bystrici 1938/39.
- Školská zvesť štátneho slovenského učiteľského ústavu v Banskej Bystrici 1939/40.
- Výročná zpráva Štátnej slovenskej učiteľskej akadémie v Banskej Bystrici 1940/41.
- Výročná zpráva Štátnej slovenskej učiteľskej akadémie v Banskej Bystrici 1941/42.

- Výročná zpráva Štátnej slovenskej učiteľskej akadémie v Banskej Bystrici 1942/43.
- Výročná zpráva Štátnej slovenskej učiteľskej akadémie v Banskej Bystrici 1944/45.
- Výročná zpráva Štátnej slovenskej učiteľskej akadémie v Banskej Bystrici 1945/46.
- Výročná zpráva Štátnej slovenskej učiteľskej akadémie v Banskej Bystrici 1946/47.
- Výročná zpráva Štátnej slovenskej učiteľskej akadémie v Banskej Bystrici 1947/48.
- Výročná zpráva Štátnej slovenskej učiteľskej akadémie v Banskej Bystrici 1948/1949.

Kontakt:

PaedDr. Lucia Vozárová, PhD.

Katedra pedagogiky

Pedagogická fakulta UMB

Ružová 13

97401 Banská Bystrica

Tel.: 048/446 4760

e-mail: lucia.vozarova@umb.sk

Školiteľka: doc. PhDr. Dagmar Kováčiková, CSc.

Komeniologická problematika v aktivitách prof. PhDr. Andreja Čumu, CSc.

(K 15. výročiu úmrtia popredného komeniológa)

Eduard Lukáč

Abstrakt: Príspevok, na pozadí hlavných životných a profesijných etáp, analyzuje vedecko-výskumné, publikačné a organizačné aktivity prof. PhDr. Andreja Čumu, CSc., ktorý významne prispel k rozvoju komeniológie nielen v domácom, ale i medzinárodnom kontexte. Táto osobnosť je aj dnes príkladom zariadenosti a oddanosti vedeckej práce, ale i ľudskosti, dobrosrdečnosti a veľkorysosti.

Kľúčové slová: Andrej Čuma, komeniológia, dejiny školstva a pedagogiky

Prof. A. Čuma sa narodil 30. decembra 1927 vo Vyšných Čabinách a prvé vzdelanie získal na tamojšej ľudovej škole a na meštianskej zmiešanej škole v Medzilaborciach. V štúdiu pokračoval na Štátnej učiteľskej akadémii v Michalovciach (1943/1944 – 1945/1946) a po prestupe do Prešova ukončil stredoškolské štúdium štúdiom 4. ročníka na Štátnej ruskej učiteľskej akadémii v Prešove.

Vysokoškolské štúdium začal na Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave v študijnom odbore deskriptívna geometria a výtvarná výchova. Po presunutí tohto študijného odboru na Pedagogickú fakultu Slovenskej univerzity v Bratislave pokračoval v štúdiu od 8. novembra 1947 ako mimoriadny poslucháč.⁵¹

Po troch rokoch štúdia na Pedagogickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave ho ministerstvo školstva v roku 1950 vyslalo študovať na Inštitút výtvarného umenia Vasilija Ivanoviča Surikova v Moskve. No keďže Inštitút v tom roku neprijímal zahraničných študentov, A. Čuma si zmenil zameranie ďalšieho štúdia na odbor pedagogika a psychológia, ktorý absolvoval 4-ročným štúdiom na Moskovskom štátnom pedagogickom inštitúte V. I. Lenina od 1. septembra 1950 do 3. júla 1954. Do života A. Čumu sa nezmazateľne zapísal dátum 3. júna 1954, kedy sa v Moskve oženil s Ninou Pavlovnou Ščipanskou, ktorá ho verne sprevádzala jeho ďalšími životnými osudmi.⁵² Po návrate z Moskvy sa prvým pracoviskom A. Čumu stala Katedra pedagogických vied na Filologickej fakulte so sídlom v Prešove Vysokej školy pedagogickej v Bratislave, na ktorej bol dňom 1. septembra 1954 menovaný odborným asistentom pre pedagogiku.⁵³

Po dvojročnej činnosti na prešovskej katedre opäť študoval v Moskve v rámci aspirantského (doktorandského) štúdia, na Katedre pedagogiky Moskovského štátneho pedagogického inštitútu. Tu v rokoch 1956 – 1959 pracoval pod vedením profesorky V. A. Rotenbergovej, ktorej vďačil za ďalšie celoživotné nasmerovanie svojho hlavného vedeckého záujmu - komeniológie.

Ako aspirant (doktorand) v Moskve vykonával pedagogickú prax, prednášal a viedol semináre na tamojšom Pedagogickom inštitúte a hlavne získaval cenné materiály pre svoju

⁵¹Do oblasti výtvarného umenia ho zasväcovali známi umelci, ako napr. Dezider Milly, Koloman Sokol a jeho spoližiakom bol neskorší uznávaný umelec Štefan Hapák, celoživotný priateľ, ktorý mu neskôr vymodeloval bustu.

⁵²Pôsobila najprv ako odborná asistentka a neskôr ako docentka na Katedre ruského jazyka a literatúry FF UPJŠ v Prešove. Narodili sa im dve dcéry: Tatiana Žitňanová, absolventka oddelenia grafiky a knižnej ilustrácie na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave, dnešná úspešná akademická maliarka a umelecké sklony zdedila Juliana Labudová, ktorá vyštudovala odbor výtvarná výchova na FHPV PU v Prešove.

⁵³Súčasne katedra zabezpečovala výučbu i na novozriadenej Vyššej pedagogickej škole v Prešove (založenej v škol. r. 1953/1954), kde sa v 2-ročnom štúdiu pripravovali budúci učitelia pre druhý stupeň základnej školy, t. j. 6. – 8. ročníka.

dizertačnú prácu. „Pobytom v Rusku sa A. Čuma dostal k svojej životnej téme v oblasti komeniologického výskumu, konkrétne štúdiu recepcie Komenského v Rusku, hlavne v 18. a 19. storočí.“⁵⁴ Dňa 7. decembra 1959 úspešne ukončil štúdium vedeckej ašpirantúry obhajobou kandidátskej dizertačnej práce s názvom „Pedagogické dedičstvo J. A. Komenského v Rusku v 18. a začiatkom 19. storočia“. Práca bola neobyčajne rozsiahla, mala 530 strán a vo vybranej skúmanej problematike priekopnícka. Jej analýze bolo venované osobitné zasadnutie Sekcie dejín pedagogiky Akadémie pedagogických vied v Moskve so záverom: „A. Čuma previedol veľkú výskumnú prácu, výsledkom ktorej bolo zistenie mnohých nových závažných údajov v prenikaní diel Komenského /najmä jeho učebníc/ do Ruska, o ich prekladoch, vydávaní a používaní v školách XVIII. storočia. Práca A. A. Čumu je veľmi zaujímavá ako zo strany vysvetlenia historického osudu pedagogického dedičstva Komenského, tak aj zo strany dejín ruskej školy. Treba pokladať za účelné uverejniť v časopise Sovetskaja pedagogiky článok o niektorých výsledkoch prevedeného výskumu.“⁵⁵ A. Čuma v roku 1960 publikoval v danom časopise článok Učebnyjknigi Jana Amosa Komenskogo v moskovskich "raznojazyčnych" školach načala 18 veka.⁵⁶

Po návrate A. Čumudo Prešova začal pracovať na Katedre pedagogických vied zriadenej na Filozofickej fakulte v Prešove (fakulta vznikla v škol. r. 1959/1960) a rozhodnutím rektora bol od 1. januára 1960 do 31. augusta 1968 poverený jej vedením. V rokoch 1960 a 1961 v rámci výpomoci prednášal a viedol semináre z pedagogiky na Pedagogickom inštitúte v Prešove a od 1. septembra 1961 do 31. júla 1963 bol dočasne poverený výkonom funkcie prodekana pre vedecko-výskumnú činnosť na FF UPJŠ.

Dňa 31. mája 1963 obhájil A. Čuma na Vedeckej rade Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove habilitačnú prácu s názvom „Pedagogičeskojenasledije J. A. Komenskoho v Rossiji v 18. i v pervoj polovine 19 vekov“. Pri jej spracovaní vychádzal z dizertačnej práce, ktorú na základe ďalších konzultácií a pripomienok z moskovského Inštitútu prepracoval, doplnil ju novými faktami a vykonal hlbšiu analýzu predkladaných súvislostí. Od 1. júna 1964 bol menovaný docentom pre odbor pedagogika a od 1. septembra 1967 menovaný za školiteľaaspirantov v odbore pedagogika. Prezident republiky dňa 29. septembra 1970 vymenoval A. Čumu za mimoriadneho profesora pre odbor pedagogika s účinnosťou od 1. októbra 1970.

Výsledkom jeho dlhodobého komeniologického výskumu vo vzťahu k ruskej škole je monografická práca *Jan Amos Komenskij i russkaja škola /do 70. godov 18. veka/*.⁵⁷ Bola to v našej pedagogickej literatúre druhá závažná komeniologicky orientovaná monografia, ktorá vyšla pri príležitosti 300. výročia narodenia J. A. Komenského. Práca je členená do troch hlavných kapitol:

1. Niektoré fakty o prieniku myšlienok J. A. Komenského do Ruska na konci 17. storočia.
2. Učebnice J. A. Komenského v školách v Rusku v prvej polovici 18. storočia.
3. Jan Amos Komenský a Moskovská univerzita.

Významný historik pedagogiky Jozef Mátej v recenzii na túto monografiu uznanlivo napísal: „Na záver môžeme povedať, že kniha prof. dr. Andreja Čumu, CSc., Jan Amos Komenskij i russkaja škola (do 70 godov 18 veka) je originálnym a cenným príspevkom do

⁵⁴ STEINER, M. 1999. Andrej Čuma (1927 – 1998). In *Acta Comeniana. 13. (XXXVII)*. International revue für studien über J. A. Comenius und die Geschichte der frühen Neuzeit/International review of Comenius studies and early modern intellectual history. Filosofía. Praha : Filosofický ústav AV ČR, s. 346.

⁵⁵ Návrh na menovanie kandidáta pedagogických vied Andreja Čumu docentom pre odbor pedagogika a jeho ustanovenie na voľné miesto. Dokument v archíve rodiny Čumovej.

⁵⁶ ČUMA, A. 1960. Učebnyjknigi Jana Amosa Komenskogo v moskovskich "raznojazyčnych" školach načala 18 veka. *Sovetskaja pedagogika*, 1960, r. 24, č. 12, s. 112-117.

⁵⁷ ČUMA, A. 1970. *Jan Amos Komenskij i russkaja škola /do 70. godov 18. veka/*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafaricanae Prešovensis. Monographia 4. Pedagogica. Bratislava : SPN, 1970, 153 s.

komeniologickej literatúry. Autor sa v nej predstavil ako znalec problematiky, ktorú dôkladne preskúmal na základe rozsiahleho štúdia prameňov a literatúry.⁵⁸

S touto problematikou je spojených aj mnoho rozsiahlejších štúdií, napísaných na základe špecifickej znalosti bohatých historických a archívnych dokumentov a príspevkov publikovaných v odborných časopisoch a zborníkoch. Patria sem napr. štúdie: *Učebnyje knigi i Komenskogo v peterburgskoj rusko-japonskoj škole v pervoj polovine XVIII. veka* (Acta Comeniana, roč. 18, 1959, č. 1), *Učebnyje knigi Jana Amosa Komenskogo v moskovskich raznojazyčnych školach načala XVIII. veka* (Sovetskaja pedagogika, roč. 24, 1960, č. 12).

V dňoch 15.-16. septembra 1970 v Prešove, za patronátu prípravného výboru na čele s doc. PhDr. F. Karšaiom, CSc., konala sa I. slovenská komeniologická konferencia s medzinárodnou účasťou s názvom Jan Amos Komenský a Slovensko. A. Čumabol členom prípravného výboru konferencie a členom predsedníctva. Zúčastnilo sa na nej 178 českých a slovenských komeniológov a 12 zahraničných odborníkov, ktorí zastupovali ZSSR, Maďarsko, Anglicko, Juhosláviu, Poľsko. A. Čumabol na tejto konferencii ocenený za rozvoj komeniologického bádania a prínos k rozvoju spolupráce medzi komeniológmi pamätnou medailou.

V rámci 380. výročia narodenia J. A. Komenského sa v Dome kultúry ROH v Prešove dňa 16. októbra 1972 konalo vedecké sympóziu Demokratizmus v diele Jana Amosa Komenského. „Orientovalo sa na odhaľovanie progresívnych demokratizačných myšlienok výchovy a vzdelávania Komenského, čím sa stal vzorom pre moderné vzdelávacie systémy.“⁵⁹ Jeho hlavným organizátorom bol opäť doc. PhDr. F. Karšai, CSc., ktorý, po privítaní hostí dekanom prof. A. Čumom, predniesol aj úvodný referát Demokratizmus v pedagogickom odkaze J. A. Komenského. Prešovskú katedru zastupoval aj A. Čuma s príspevkom *Vzťah ruskej školy k demokratickému odkazu J. A. Komenského v 2. polovici 19. storočia*. V príspevku analyzoval rozvíjanie dedičského odkazu, charakterizoval tri etapy vývoja ruských komenián, popísal prvé vedecké skúmanie pedagogického dedičstva Komenského v Rusku. „Na základě podrobných faktů podává periodizaci ruského zájmu v tomto období, jejíž člení do tří etap, z nichž se v referátě zabývá konkrétně prvním obdobím, t.j. od padesátých let do r. 1875, kdy vyšel první ruský překlad Velké didaktiky. Dospívá k názoru, že právě v těchto letech byly kladeny základy ruské vědecké komeniologie.“⁶⁰ Príspevok potom podrobnejšie hodnotil prvú etapu sledovaného obdobia, t.j. 1850 - 1875 z hľadiska výskumných aktivít jednotlivých osobností (P. D. Šestakov, R. G. Redkin, K. D. Ušinskij a pod.). „Symposium v Prešove přineslo i významnou zprávu A. Čumy o jeho objevu 1. vydání Informatoria školy mateřské v Rusku, které dosud nebylo známé; do té doby semělo za to, že Informatorium školy mateřské poprvé vyšlo až r. 1892.“⁶¹ Autor príspevku však sám kriticky uvádza: „Na záver treba uviesť, že pokroková časť ruských pedagógov správne pristupovala ku Komenskému, správne ho hodnotila a prispôbovala národným potrebám. Ovšem nesprávne by bolo usudzovať, že Komenský, ako aj západoeurópska pedagogika, mali rozhodujúci význam pre ruskú školu a pedagogiku. Dobře vieme, že vývoj ruskej pedagogiky a školy išiel svojou cestou.“⁶²

⁵⁸ MÁTEJ, J. 1971. A. A. Čuma: Jan Amos Komenskij i ruskaja škola /do 70 godov 18 veka/. Bratislava, 1970, 153 strán. In *Jednotná škola*, roč. XXIII, č. 10, s. 955 – 956.

⁵⁹ BAČOVÁ, M. 1998. Komeniologické konferencie, sympóziá a semináre usporiadané FF UPJŠ a KPÚ v Prešove (1970 – 1990). In *50 rokov venovaných ďalšiemu vzdelávaniu slovenského učiteľstva*. Prešov : Metodické centrum, s. 118.

⁶⁰ BEČKOVÁ, M. 1982. Sborníky z prešovských komeniologických sympozií. In *Pedagogika*, roč. XXXII, č. 1, s. 105.

⁶¹ ČAPKOVÁ, D. 1973. Zpráva o komeniologickém sympóziu v Prešově. In *Pedagogika*, roč. XXIII, č. 1, s. 94.

⁶² ČUMA, A. 1974. Vzťah ruskej školy k demokratickému odkazu J. A. Komenského v druhej polovici 19. storočia. In *Demokratizmus v diele Jana Amosa Komenského*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Bratislava : SPN, s. 51.

Úspech týchto stretnutí a ich ohlas medzi komeniológmi doma i v zahraničí podnietil doc. PhDr. F. Karšaiia, CSc. zorganizovať medzinárodné I. slovensko-maďarské komeniologické sympóziu. Žiaľ, jeho realizácie sa už nedožil, pretože dňa 15. júla 1975 podľahol ťažkej chorobe. Pomyslenú štafetu v komeniologickom bádaní a organizovaní stretnutí po doc. PhDr. F. Karšaiovi, CSc. za Prešov prebral A. Čuma. Stretnutie sa konalo na dvoch miestach: 28. a 29. októbra 1975 v Krajskom pedagogickom ústave v Prešove a 31. októbra a 1. novembra 1975 v Sárospataku a malo názov O význame J. A. Komenského pre socialistickú pedagogiku. Hlavné vystúpenie na tému *Jan Amos Komenský a súčasnosť* mal Andrej Čuma, ktorý sa vyjadril aj kriticky k vtedajším problémom v školách: „O Komenskom právom sa hovorí, že bol reformátorom vyučovania a učenia. Najmä jeho didaktické pokyny neboli doposiaľ prekonané. Lenže i mnohé nedostatky, ktoré naznačil Komenský, pretrvávajú dodnes. Napríklad učí sa mnoho, osnovy sú preplnené, to núti učiteľa, aby sa ponáhlal, žiaci sa musia učiť rýchle a poväčšine naspamäť, bez pochopenia zmyslu toho, čo sa učia.“⁶³ A. Čuma „podal výstižný shrnujúci obraz Komenského univerzálného pedagogického systému postaveného do služieb nápravy lidstva. Vyložil jej v souvislosti s dobou jeho vzniku a vytyčil predovšetkým jeho základné nosné princípy, jež jsou aktuální pro socialistickou pedagogiku.“⁶⁴

Účastníci tohto úspešného stretnutia sa dohodli na uskutočnení II. slovensko-maďarského komeniologického sympózia, ktoré sa konalo 27.-28. novembra 1980 v Prešove. Rokovanie prebiehalo za garancie Katedry pedagogiky vysokých škôl FF UPJŠ v Prešove a pod vedením Andreja Čumu, ktorý bol aj predsedom prípravného výboru sympózia. Rokovanie sympózia s názvom *Za hlbšie využitie pedagogického odkazu J. A. Komenského, z príležitosti 310. výročia jeho úmrtia*, bolo opäť v priestoroch Krajského pedagogického ústavu v Prešove. Jeho cieľom bolo poukázať na stálu živosť a aktuálnosť pokrokových pedagogických názorov Komenského a podať prehľad o najnovších komeniologických výskumoch. Príspevok A. Čumu mal názov „*Názory ruských pedagógov na Veľkú didaktiku Komenského v druhej polovici 19. storočia*“.

V rokoch 1970 – 1976 vykonával A. Čuma funkciu dekana FF UPJŠ v Prešove. Pri celkovom pohľade na pôsobenia A. Čumu v tejto funkcii možno uviesť nasledovné fakty: v roku 1970 a v r. 1972 boli prevedené zmeny štruktúry fakulty a v priebehu r. 1970 – 1972 sa znovu prehodnotil profil absolventa fakulty, spresnilo sa obsahové zameranie výučby každej disciplíny, na dvoch cvičných školách bol vybudovaný uzavretý televízny okruh, urobili sa prvé kroky pre umožnenie štúdia študentov v zahraničí, zaviedlo sa postgraduálne štúdium stredoškolských učiteľov, postgraduálne štúdium výchovného poradenstva, rozširujúce štúdium občianskej náuky, postgraduálne štúdium psychológie, zvyšoval počet študijných odborov, čomu zodpovedalo i zvyšovanie počtu študentov. Fakulta poskytovala priestor a pomoc pre seberealizáciu Divadla poézie FF UPJŠ (neskôr pôsobilo s názvom Študentské divadlo SZM UPJŠ v Prešove), ktoré v tom období predstavovalo „taký typ divadla, ktorý tvárnymi prostriedkami i finálnym výsledkom inklinoval k typu totálneho divadla, divadla, ktoré nechcelo predstierať seba, divadla, ktoré vznikalo z jeho tvorcov.“⁶⁵

V dňoch 11. – 12. novembra 1975 sa A. Čuma aktívne zúčastnil vo Varšave poľsko-československej vedeckej konferencie „*Komeňski a współczesność*“ (Komenský a súčasnosť), ktorá bola usporiadaná Poľskou akadémiou vied - Ústavom dejín vedy, osvetly

⁶³ ČUMA, A. 1980. Jan Amos Komenský a súčasnosť. In *Vplyv pokrokového dedičstva Jana Amosa Komenského na vývin socialistickej pedagogiky a školstva*. Zborník z I. slovensko-maďarského komeniologického sympózia. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafaricanae. Bratislava : SPN, s. 13.

⁶⁴ BEČKOVÁ, M. 1982. Sborníky z prešovských komeniologických sympozií. In *Pedagogika*, roč. XXXII, č. 1, s. 105.

⁶⁵ HORÁK, K. 1984. Zápas o umelecký tvar, zápas o tvarovanie mladého človeka. (Poznámky k histórii a špecifike činnosti Študentského divadla SZM FF UPJŠ v Prešove.) In *25 rokov Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. (1959 – 1984)* Prešov : FF UPJŠ, s. 55.

a techniky. Na konferencii vystúpil s príspevkom *J. A. Komenský a dnešok*. „Autor vo svojom referáte porovnával, ako Komenský nebol spokojný so stavom výchovy a vyučovania v školách svojich čias, a ako ani dnes, v našej socialistickej škole sme sa ešte nezbavili mnohých nedostatkov, ktoré pretrvali z minulosti a dodnes s nimi často zápasíme.“⁶⁶

Školský rok 1976/1977 bol ďalším medzníkom v živote A. Čumu, kedy, po predchádzajúcich prácach na založení novej katedry, sa od 1. októbra 1976 stal vedúcim novozriadenej katedry - Katedry pedagogiky vysokých škôl Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Katedra, ktorá existovala do konca škol. r. 1980/1981, mala celouniverzitnú pôsobnosť a zohrala významnú úlohu v organizácii a riadení kurzov pedagogiky vysokých škôl, vo vedecko-výskumnej činnosti v danom zameraní, organizovaní seminárov a konferencií pre pedagogických pracovníkov univerzity a pod.

K ďalšiemu rozpracovaniu komeniologickej problematiky - téma Komenský a ruská škola - slúžili A. Čumovi zahraničné študijné pobyty, ktoré absolvoval vo Výskumnom ústave všeobecnej pedagogiky a dejín pedagogiky Akadémie pedagogických vied ZSSR v Moskve. Prvý sa konal v dňoch 11. novembra 1976 - 25. novembra 1976, a druhý trojmesačný v období od 11. novembra 1977 do 11. februára 1978. Cieľom jeho pobytu bolo:

- a) pokračovať v zbieraní a kompletizovaní materiálu k monografii J. A. Komenský a ruská škola (štúdium ruských komenián druhej polovice 19. storočia);
- b) konzultovať s odborníkmi k danej téme;
- c) získať prehľad a informácie o najnovšej literatúre z oblasti pedagogiky vysokých škôl.

Okrem štúdia v knižnici a bibliografickom oddelení sa A. Čuma zúčastnil na troch rokovaní redakčnej rady pre vydanie dvoch zväzkov spisov J. A. Komenského v ruštine. Jedným z informačných zdrojov boli i analyzované materiály Pedagogického múzea vojenských škôl a jeho Oddelenia J. A. Komenského, ktoré značnou mierou prispelo k popularizácii Komenského myšlienok medzi ruskými učiteľmi.

Na pozvanie Leszczyńskieg Towarzystwa Kulturalnego sa v dňoch 27. - 28. mája 1978 A. Čuma zúčastnil na Poľsko-českom sympóziu komeniológov v Lešne, ktoré bolo usporiadané pri príležitosti Dní Lešna a predniesol referát *Ján Kvačala a ruská komeniológia koncom 19. a začiatkom 20. storočia*.

Po úprave štruktúry fakúlt UPJŠ v roku 1981 smerom k centralizácii a integrácii katedier, prešla Katedra pedagogiky z Filozofickej fakulty na Pedagogickú fakultu UPJŠ a Katedra pedagogiky vysokých škôl sa integrovala s Katedrou výchovy a vzdelávania dospelých a vznikla integrovaná Katedra vysokoškolskej pedagogiky, výchovy a vzdelávania dospelých na FF UPJŠ. A. Čuma bol vedúcim tejto integrovanej katedry od 1. septembra 1981 až do konca roku 1989. „Byť vedúcim integrovanej katedry bolo náročné na koncepčnú, riadiacu prácu. Prof. PhDr. A. Čuma, CSc. sa však vždy usiloval o rozvíjanie katedry v oboch zložkách – tak vo vysokoškolskej pedagogike, ako i VVD. Dokázal svojmu pracovisku a spolupracovníkom poskytnúť mnohé impulzy pre kvalitnú pedagogickú či výskumnú prácu, veľmi dbal o kvalifikačný rast členov katedry, bol uznávanou autoritou a vedúcim, ale zároveň poradcom i vzácnym priateľom.“⁶⁷ Aj počas integrácie do spoločnej Katedry pedagogiky vysokých škôl, výchovy a vzdelávania dospelých, pokračovali členovia oddelenia vysokoškolskej pedagogiky v rozvíjaní komeniologického výskumu a komeniologických podujatí, ktorých tradíciu prevzali od známeho historika a komeniológa Františka Karšaiu.

Napr. v rámci osláv výročia narodenia J. A. Komenského prípravný výbor v zložení A. Čuma, T. Srogoň, J. Gallo, M. Bačová, I. Kominarec, I. Spišiak pracoval od februára 1982 na

⁶⁶MÁTEJ, J. 1976. Poľsko-československé komeniologické sympóziu vo Varšave. In *Jednotná škola*, roč. XXVIII, č. 3, s. 256.

⁶⁷BAČOVÁ, M. 1998. Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. 70-ročný. In *Univ. Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. Výberová bibliografia (1959 – 1997)*. (zostavil E. Lukáč) Prešov : FF PU, s. 6.

zorganizovaní slávnostnej komeniologickej akcie. Slávnostné zhromaždenie venované 390. výročiu narodenia J. A. Komenského sa konalo 30. marca 1982 v zasadačke Krajského pedagogického ústavu v Prešove, kde okrem iných vystúpili i T. Srogoň (J. A. Komenský a súčasná socialistická škola a pedagogika), J. Gallo (J. A. Komenský a súčasné otázky vzdelávania dospelých) a A. Čuma (Súčasný problémy komeniológie na Slovensku).

Po rokoch poctivej práce, zásluhou Akadémie pedagogických vied ZSSR a vydavateľstva Pedagogika, vyšli v Moskve v roku 1982 dva diely Komenského zbraných pedagogických diel - Komenskij, J. A.: Izbrannyj pedagogičeskij esejnočinenija v dvuchtomach. Tom I. (656 s.); Tom II. (578 s.). Pod redakciej A. I. Piskunova (otv. redaktor), J. Kiráška, B. Kujala, D. O. Lordkipanize, A. Čumu. Moskva : Pedagogika, 1982. V tomto výbere bolo prezentovaných 23 prác Komenského a z nich bolo 9 prác uverejnených v ruštine po prvýkrát. V redakcii vybraných diel pracovali z piatich komeniológov traja z bývalej ČSSR - B. Kujal, J. Kyrášek a A. Čuma, no iba posledný z nich sa dožil aj ich vydania. Pri práci na týchto dielach sa čiastočne využili materiály československých odborníkov – M. Bečkovej, J. Bramboru, J. Kyráška, V. T. Miškovskej, V. Petráčkovej, J. B. Čapka, D. Čapkovej, J. Červenku, A. Čumu a M. Šteinerja. Okrem redakčnej práce A. Čumu nájdeme v druhom zväzku vybraných prác i jeho štúdiu *Vydanie diel J. A. Komenského v Rusku* (s. 470 – 477).

V roku 1983 v *Acta Comeniana* (5, roč. XXIX, s. 75 – 84) publikoval A. Čuma svoju významnú štúdiu *Jan Amos Komenskij v ocenkerusskich pedagogov 60-ch godov 19-vo stoletija. /K načalam russkoj komeniologii./* V nej „dnes najaktívnejší slovenský komeniológ A. Čuma sleduje ... ako sa začala rozvíjať ruská komeniológia, počínajúc prácami K. D. Ušinského, a jej vzťah ku Komenskému až po pedagogicko-historickú stať E. K. Kemnice z r. 1866, ktorá prezentuje pozoruhodné porovnanie Komenského s Ratkem.“⁶⁸

V rámci osláv 390. výročia narodenia J. A. Komenského sa konalo i medzinárodné stretnutie Symposium Comenianum 1982 a to v dvoch mestách: 13. – 14. septembra 1982 v Ústrednom klube školstva a vedy ROH v Prahe a v dňoch 15. – 16. septembra 1982 v Múzeu Jana Amosa Komenského v Uherskom Brode. Pre ďalší rozvoj komeniológie v ČSSR mal význam ten fakt, že pri vzájomných rozhovoroch sa na sympóziu oživila myšlienka založiť Komeniologickú sekciu pri Hlavnom výbore Československej pedagogickej spoločnosti pri ČSAV.

Počiatky idey o založení takto orientovanej spoločnosti siahajú do roku 1970, roku súvisiaceho s aktivitami pri príležitosti 300. výročia úmrtia J. A. Komenského. Už na vtedajších podujatiach sa zrodil návrh, aby „pre ďalšiu etapu komeniologického bádania v rámci Československej akadémie vied v Prahe bolo vytvorené pracovisko – napr. Collegium Comenianum, Kolej Komenského na podobu Koleje svetla, čo navrhoval Komenský. Predsedníctvo Čsl. pedag. spoločnosti v roku 1982 schválilo ideu založiť pri Hlavnom výbore Čsl. pedag. spoločnosti Komeniologickú sekciu a poverilo prof. A. Čumu prípravnými aktivitami. Ustanovujúca schôdza Komeniologickej sekcie sa konala 22. marca 1984 na ktorej A. Čuma definoval úlohy komeniologickej sekcie:

- študovať, analyzovať, hodnotiť a interpretovať dielo Komenského a ďalej ho rozvíjať,
- prehľbovať metodologické zretele v komeniologickom bádani a tak prispievať k hlbšiemu poznaniu diela Komenského,
- popularizovať Komenského myšlienky a práce smerom k praxi školy,
- organizačne upevniť sekciu a rozšíriť jej členskú základňu.⁶⁹

Význam tejto sekcie videl A. Čuma aj vo vzťahu ku Slovensku, na ktorom v období zakladanie Komeniologickej sekcie napriek základom, ktoré v tejto oblasti položil Ján

⁶⁸ STEINER, M. 1985. Čuma, A.: Jan Amos Komenskij v ocenkerusskich pedagogov 60-ch godov 19-vo stoletija. /K načalam russkoj komeniologii./. In *Pedagogika*, 1985, roč. 34, č. 4, s. 468.

⁶⁹Správa o činnosti Komeniologickej sekcie za obdobie od ustanovujúcej schôdze 22. marca 1984. Dokument v archíve rodiny Čumovej.

Kvačala, neexistovalo pracovisko, ktoré by sa zaoberalo komeniologickou problematikou a zároveň táto nebola predmetom žiadneho výskumného plánu. Predsedom výboru Komeniologickej sekcie bol zvolený prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. a tajomníčkou sekcie bola ustanovená členka prešovskej katedry pedagogiky doc. PhDr. Marta Bačová, CSc. Pôsobiskom tejto sekcie sa stala Filozofická fakulta UPJŠ v Prešove. Jednou z hlavných úloh Komeniologickej sekcie bolo usporadúvať cyklus pravidelných prednášok zameraných na popularizáciu diela J. A. Komenského a na výsledky komeniologického bádania. Prvou z nich bola prednáška prof. PhDr. Jozefa Polišenského, DrSc. na tému: „Historické predpoklady komeniologického bádania“, ktorá sa uskutočnila 16. mája 1984 v Prahe.

Komeniologická sekcia sa podieľala na organizovaní komeniologického vedeckého sympózia 300. výročie levočského vydania *Orbispictus* J. A. Komenského. Predsedom prípravného výboru sympózia bol A. Čuma, ktorý predniesol i hlavný referát na tému *Komenského Svet v obrazoch v dejinách školstva a pedagogiky*. A. Čuma v príspevku „zdôraznil svetovosť uvedeného spisu a jeho dôležitosť v rámci jazykových učebníc 17. stol., význam jeho prvého norimberského vydání z r. 1658 a profil levočskej školy v dobe kolem r. 1670, jež měla podstatný vliv na onom vydání tohoto díla, jehož 10 výtisků se dodnes chová v knihovnách ČSSR. ... Orbispictus se podle A. Čumu udržel kvůli jazykovému postupu přivučování ... A. Čuma připomenul ještě německé edice tohoto díla a také ruská vydání z druhé poloviny 18. století, dále pak zdůraznil vliv této práce na Jana Kollára a povšiml si českých edic tohoto výrazného spisu od r. 1833 do r. 1945.“⁷⁰

Prof. A. Čumu evidujeme i ako hlavného referujúceho na XII. uhersko-brodskom komeniologickom kolokviu s názvom „Jan Amos Komenský a výchovné systémy dneška“, usporiadaného v Uherskom Brode v dňoch 24. – 26. septembra 1985. So svojim referátom vystúpil 24. septembra 1985 a v ňom sa „zameril na osvetlenie významu základných myšlienok Komenského pre našu súčasnú pedagogickú teóriu i prax. Podtrhol nutnosť konfrontácie výchovného systému Komenského s terajším systémom, zdôraznil myšlienku jednotnej školy, demokratizácie vzdelania a i. Zároveň poukázal na rad nedostatkov v súčasnej výchovno-vzdelávacej teórii a praxi.“⁷¹

Prof. A. Čuma dňa 29. apríla 1987 na seminári, ktorý usporiadali Slovenská pedagogická knižnica, Ústav školských informácií, Múzeum školstva a pedagogiky a Slovenská pedagogická spoločnosť pri SAV s názvom „Aktuálne problémy školského múzejníctva“. Vo svojom príspevku „*Poslanie a úlohy slovenskej komeniológie*“ prezentoval úlohy v oblasti komeniologického výskumu a publikačnej aktivity.

Vyplývajú z úlohy zameranej na popularizáciu Komenského diela prostredníctvom prednáškovej činnosti, ale najmä vďaka neúnavnej práci A. Čumu a doc. PhDr. M. Bačovej, CSc. – predsedu a tajomníčky Komeniologickej sekcie, sa v období rokov 1987 – 1990 konali tri komeniologické semináre, resp. dvojsemináre, pretože sa konali v Banskej Bystrici a na druhý deň s tou istou tematikou v Prešove, ktorých cieľom bolo:

- a) oboznamovať účastníkov z radov pedagogických pracovníkov – vybraných učiteľov, výchovných pracovníkov, pracovníkov krajských pedagogických ústavov a okresných pedagogických ústavov, členov Čsl. pedagogickej spoločnosti a Slovenskej pedagogickej spoločnosti s najnovšími výsledkami komeniologických bádání u nás i v zahraničí;
- b) poskytovať metodické odporúčania pre realizáciu Komenského myšlienok v oblasti výchovno-vzdelávacej práce súčasnej školy;

⁷⁰ SKUTIL, J. 1986. Vědecké sympozium 300. výročí levočského vydání *Orbispictus* J. A. Komenského. In *Slavia, časopis pro slovanskou filologii*, roč. 55, seš. 3, s. 323.

⁷¹ NOVOTNÝ, M. 1986. Colloquium comenianum Hunnobrodense 1985. (XII. komeniologické kolokvium pod názvom „Komenský a výchovné systémy dneška“, 24. – 26. září 1985 - Uherský Brod) In *Pedagogika*, 1986, roč. 36, č. 2, s. 237.

c) podnecovať záujem účastníkov o šírenie Komenského pokrokového pedagogického odkazu;

d) podnecovať záujem o vlastné štúdium Komenského.⁷²

Prvý komeniologický seminár uskutočnil 25. novembra 1987 v pobočke Slovenskej pedagogickej spoločnosti, na pôde Pedagogickej fakulty UMB v Banskej Bystrici za účasti 123 záujemcov. Na druhý deň, 26. novembra 1987, sa seminár s rovnakým obsahom prednáškových vystúpení konal v Prešove, vo Východoslovenskej pobočke Slovenskej pedagogickej spoločnosti. Zúčastnilo sa ho 73 účastníkov, ktorí rokovali v priestoroch Krajského pedagogického ústavu v Prešove. Hlavný príspevok mal prof. PhDr. A. Čuma, CSc.: *Aktuálnosť diela J. A. Komenského v súčasnom svete a úlohy Komeniologickej sekcie pred svetovými oslavami*. „Skúsenosti, získané z organizácie i priebehu a odkazu 1. komeniologického seminára ukazujú, že táto forma popularizácie a šírenia Komenského myšlienok a spolupráca sekcie s odbočkami pedagogickej spoločnosti je dobrá a že je treba pokračovať v usporadúvaní ďalších komeniologických seminárov.“⁷³

Druhý komeniologický seminár bol zorganizovaný 14. decembra 1988 v Banskej Bystrici a 15. decembra 1988 v Prešove a mal názov Didaktický odkaz J. A. Komenského. Hlavný referát predniesla doc. PhDr. M. Bačová, CSc.: „Didaktické učenie J. A. Komenského“. Okrem nej vystupovali: prof. PhDr. A. Čuma, CSc. (*Pansofický a vzdelávací program Komenského*), doc. dr. E. Turanská, CSc. (Vychovateľský odkaz Komenského) a dr. M. Husková (Informácia o materiáloch zhromaždených v Múzeu J. A. Komenského v Uherskom Brode).

Tretí komeniologický seminár, a zároveň posledný pod gesciou Komeniologickej sekcie, sa konal na tému Sociálno-nápravny program J. A. Komenského dňa 23. novembra 1989 v B. Bystrici a o deň neskôr v Prešove. K hlavným referujúcim opäť patrili A. Čuma „*Komenského Všeobecná porada o náprave vecí ľudských a jej aktuálnosť*“ a doc. PhDr. M. Bačová, CSc. „*Komenský a celoživotné vzdelávanie*“.

Prof. dr. A. Čuma, CSc. a doc. dr. M. Bačová, CSc. pracovali na svojich pozíciách, teda ako predseda výboru a tajomníčka výboru, až do zániku Komeniologickej sekcie - dňa 26.5.1990, kedy prestala existovať aj Československá pedagogická spoločnosť pri ČSAV, pri ktorej pôsobila ako jedna zo sekcií práve i Komeniologická sekcia.

Školský rok 1989/1990 bol posledným obdobím profesionálneho pôsobenia A. Čumu. Funkcia vedúceho katedry odčerpávala z už aj tak dost podlomeného zdravia mnoho fyzických síl, čo vyvrcholilo v rozhodnutie A. Čumu rezignovať na uvedenú funkciu. Rozhodnutím rektora UPJŠ bol A. Čuma na vlastnú žiadosť dočasne uvoľnený z funkcie vedúceho katedry v období od 1. októbra 1989 do 31. decembra 1989. Ku koncu letného semestra škol. r. 1989/1990 podal A. Čuma žiadosť o ukončení pracovného pomeru, čo sa stalo skutočnosťou ku dňu 30. júna 1990.

Ten, kto dobre poznal osobnosť A. Čumu ako vedeckého pracovníka s mnohopočetnými aktivitami nemohol očakávať, že dôchodok bude obdobím jeho vedeckej a publikačnej stagnácie. Bolo to úplne naopak - zvyšok života bol nielen v predstavách A. Čumu naplánovaný ďalším štúdiom, ale i reálne vyplnený obdivuhodnou každodennou zanietenosťou, písaním článkov a štúdií, školením nových vedeckých pracovníkov. Napriek chorobám sa neúnavne snažil naďalej vedecky pracovať a pomáhať radami všetkým, ktorí ho navštevovali.

Významnému uznaniu za jeho celoživotnú vedeckú komeniologickú prácu sa mu dostalo v podobe menovania za člena československého výboru pre oslavy 400. výročia narodenia J. A. Komenského od miestopredseda vlády ČSFR J. Mikloška, ktorý bol zároveň

⁷²Správa o činnosti Komeniologickej sekcie pri Čsl. pedagogickej spoločnosti ČSAV za rok 1987. Dokument v archíve rodiny Čumovej.

⁷³Tamtiež.

i predsedom tohto výboru, zo dňa 3. októbra 1990. Pre organizačné a finančné problémy bol uvedený výbor reorganizovaný a A. Čuma bol v novej štruktúre opäť menovaný za člena Medzinárodného prípravného výboru vedeckej konferencie k 400. výročiu narodenia J. A. Komenského. Menovanie mu z poverenia vlády Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky zaslal vtedajší rektor Karlovej univerzity v Prahe Radim Palouš, ktorá bola určená za miesto konania tejto konferencie.

Katedra pedagogiky PedF v B. Bystrici, spolu s miestnou Odbočkou Slov. ped. spoločnosti pri SAV a KPÚ, usporiadali v duchu predchádzajúcich komeniologických podujatí dňa 12. december 1990 seminár s názvom Jan Amos Komenský a Slovensko, kde mal A. Čuma vystúpenie na tému *J. A. Komenský a Slovensko*. Na konferencii v Nitre s názvom Medacta '91 mal dňa 5. júna 1991 prof. dr. A. Čuma, CSc. referát „*Pedagogická hodnota názorného vyučovania a jeho história – J. A. Komenský*“, ktorý odznel v sekcii Didaktický princíp názornosti a dielach J. A. Komenského.

Posledným medzinárodným komeniologickým podujatím, na ktorom sa prof. PhDr. A. Čuma, CSc. zúčastnil bolo sympóziu v Brémach (11.-13.11.1991) s názvom *J. A. Comenius und die Entwicklung des Bildungswesens in Mitteleuropas seit dem 17. Jahrhundert*. A. Čuma na ňom prezentoval svoj príspevok s názvom *Vplyv Jana Amosa Komenského na slovenskú školu a pedagogiku v rokoch 1918 – 1990*. Odznel spolu s ďalšími príspevkami slovenských komeniológov v rámci II. bloku sympózia, ktorý mal názov Jan Amos Komenský a Slovensko. Príspevok pripomína prvé vedecké komeniologické podujatie, ktoré usporiadala Univerzita Komenského v Bratislave 20.11.1920 pri príležitosti 250. výročia úmrtia J. A. Komenského, oceňuje prácu a diela popredného slovenského komeniológa Jána Kvačalu, uvádza Komenského diela vydané v tomto období na Slovensku, oceňuje monografické práce doc. PhDr. F. Karšaia, CSc. (Stúpenci J. A. Komenského v politických a školských dejinách Prešova, 1965 a Jan Amos Komenský a Slovensko, 1970). Autor v ňom zároveň oboznamuje s komeniologickými konferenciami a seminármi, ktoré sa konali v Prešove.

Rok 1992 bol zasvätený oslavám 400. výročia narodenia J. A. Komenského (28. marca 1592) a komeniologická a pedagogická obec nielen vo vtedajšej ČSSR, ale i v zahraničí, venovala tejto udalosti zaslúženú mnohostrannú pozornosť.

Pri tejto príležitosti zostavil A. Čuma brožúrku s názvom „*Ján Amos Komenský povedal... Výber myšlienok z diela Veľká didaktika*“, ktorá vyšla v náklade 300 kusov v Metodickom centre v Prešove. Na začiatku autor sprítomnil význam Komenského prostredníctvom troch citátov, ktoré z rôznych pohľadov hodnotia jeho prínos – G. W. Leibniz, F. Palacký a T. G. Masaryk. V stručnom úvode je načrtnutý prínos Komenského a krátke hodnotenie doteraz platného pedagogického poslania jeho diela Veľká didaktika, ktoré A. Čuma komentoval nasledovne: „Jeho pedagogika (didaktika) to už nie je množstvo skúseností a ojedinelých nápadov, ale je to systém dokonale premyslený. Tento systém vychádza zo zdravého náhľadu na svet, človeka a ľudskú spoločnosť. Stelesnením tohto systému je Veľká didaktika, ktorá je výchovno-vzdelávacím programom Komenského, z ktorého vychádzali a plne ho rešpektovali i rešpektujú novodobé demokratické školské systémy.“⁷⁴ Jadrom práce sú vybrané a chronologicky zostavené hlavné idey Komenského z diela Veľká didaktika, začínajúc textom pred venovaním, ktorý výstižne vyjadruje poslanie Veľkej didaktiky, ako i samotného úsilia učiteľov a žiakov: „Začiatkom a koncom našej didaktiky nech je: hľadať a nachádzať spôsob, podľa ktorého by učitelia menej učili, ale žiaci sa viac naučili, aby bolo v školách menej zhonu, nechuti a márnej práce, no viac voľného času, potešenia a zaručeného úspechu, v kresťanskom štáte menej temnôt, zmätku a roztrziek,

⁷⁴ *Ján Amos Komenský povedal ... Výber myšlienok z diela Veľká didaktika*. K 400. výročiu narodenia Jána Amosa Komenského. (zostavil Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc.) Prešov : Metodické centrum, 1992, s. 2.

no viac svetla, poriadku, mieru a pokoja.“ Potom je uvedený citát zo samotného venovania a následne je prezentovaných 73 citácií zo samotného diela.

Pri príležitosti 75. výročia založenia Univerzity Komenského v Bratislave, bola v dňoch 21. a 22. novembra 1994 usporiadaná vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou Univerzita Komenského a vysokoškolská edukácia - minulosť, prítomnosť, budúcnosť. V referáte *Univerzita Komenského a Jan Amos Komenský* A. Čuma sprítomnil okolnosti udelenia názvu univerzite i jej ďalšieho neľahkého osudu. V závere jeho príspevku zaznela naliehavá výzva smerom k ďalšej koordinácii komeniologických aktivít: „Slovensko dosiaľ nemalo a nemá pracovisko, na ktorom by sa popri iných výskumných úlohách riešili aj komeniologické problémy. Na Slovensku nie je ani jeden vedecko-výskumný plán, ktorý by s Komenským počítal. To je slabina nielen našej komeniológie, ale vôbec celých dejín pedagogiky. V dôsledku toho, keď sa v komeniológii niečo robilo, tak sa to robilo nekoordinovane, väčšinou príležitostne. Keďže Slovensko má najvyššiu školskú inštitúciu pomenovanú po Komenskom, je žiaduce, aby Univerzita Komenského bola aj garantom udržiavania a rozvíjania komeniologickej tradície u nás – na Slovensku, ktorá má už vyše 300-ročnú tradíciu.“⁷⁵ Bohužiaľ sa ani vtedy, a vlastne ani dodnes, nepodarilo realizovať túto citovanú výzvu, ktorá už raz zaznela v tom istom meste v roku 1992, a to na konferencii J. A. Komenského a slovenská kultúra.

Za svoje neodškriepiteľné úspechy v oblasti komeniologického výskumu, za organizátorskú prácu z pozície predsedu komeniologickej sekcie Čsl. pedagogickej spoločnosti pri SAV, ako i pre svoje domáce i zahraničné renomé, stal sa prof. A. Čuma, na návrh zriaďovateľov, členom čestného výboru Fondu pre vydávanie a šírenie diela J. A. Komenského. A. Čuma sa týmto členstvom zaradil medzi najvýznamnejšie domáce a zahraničné komeniologické osobnosti, ktoré pôsobili v pozícii odborných garantov činnosti Fondu.

Cenné rady poskytol A. Čuma i pri organizovaní celoslovenského seminára s názvom František Richard Osvald a slovenská predškolská pedagogika. Seminár usporiadala dňa 19. júna 1996 Katedra pedagogiky PedF UPJŠ v Prešove, Matica slovenská a východoslovenská pobočka Slovenského výboru Svetovej organizácie pre predškolskú výchovu (OMEP) a A. Čuma predniesol referát *F. R. Osvald a J. A. Komenský*.

V roku 1990 bola založená UnieComenius, ktorá je profesijnou a záujmovou organizáciou združujúcou odborníkov z komeniológie a z blízkyh odborov, najmä histórie, pedagogiky, filozofie, jazykovedy a pod. Jedným z jej najnáročnejších projektov je snaha o vydanie rozsiahleho diela *EncyclopaediaComeniana*, na ktorom sa začalo pracovať od polovice 90-tych rokov. Dielo je zostavované prostredníctvom hesiel a prof. A. Čuma sa stal jedným z autorov pripravovanej encyklopédie. Pre dielo, ktoré však doteraz nebolo vydané, spracoval jedno hlavné heslo a 29 stredných a malých hesiel.

V roku 1998 vyšla prof. A. Čumovi posledná štúdia s názvom *Prenikanie jazykových učebníc J. A. Komenského do ruských škôl na sklonku 17. a 18. storočia*.⁷⁶ Posmrtné A. Čumovi vyšli ešte niektoré práce, ako napr. štúdia *Sergej Irenejevič Miropol'skij – šíriteľ pedagogických ideí J. A. Komenského v Rusku*⁷⁷, či recenzia *Bibliografičeskij počin*⁷⁸.

⁷⁵ ČUMA, A. 1995. Univerzita Komenského a Jan Amos Komenský. In *Univerzita Komenského a vysokoškolská edukácia - minulosť, prítomnosť, budúcnosť*. Bratislava : Univerzita Komenského, s. 135-136.

⁷⁶ ČUMA, A. 1998. *Prenikanie jazykových učebníc J. A. Komenského do ruských škôl na sklonku 17. a 18. storočia*. In *Comeniusheritage and education of man for the 21st century*. Papers of section 6. (ed. Martin Steiner) Praha : Karolinum, s. 79 – 90.

⁷⁷ ČUMA, A. 1998. *Sergej Irenejevič Miropol'skij – šíriteľ pedagogických ideí J. A. Komenského v Rusku*. In *Historia magistra vitae – Vita magistra historiae*. Sborník statí k 75. narodeninám univ. Prof. dr. Josefa Stacha. Praha : Karolinum, s. 34 – 39.

⁷⁸ ČUMA, A. 1997. *Bibliografičeskij počin*. In *Studia Comeniana et Historica*, 57 – 58, XXVII, 1997, s. 222 – 223.

Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. zomrel náhle dňa 2. mája 1998 a pochovaný je v rodnej obci Čabiny. Prof. PhDr. J. Pšenák, CSc., významný historik školstva a pedagogiky a dlhoročný priateľ prof. A. Čumu, pri hodnotení jeho diela výstižne konštatoval: „A. Čuma sa usiloval založiť komeniologické pracovisko v Slovenskej republike. Idea nie je realizovaná dodnes a bratislavská univerzita, ktorá nesie meno J. A. Komenského, by ju mala realizovať.“⁷⁹

Literatúra

- BAČOVÁ, M. 1973. Komeniologické sympóziu v Prešove. In *Jednotná škola*, 1973, roč. XXV, č. 1, s. 82-84.
- BAČOVÁ, M. 1984. Komeniologická sekcia. In *Učiteľské noviny*, roč. 34, č. 18, 7. mája 1984, s. 2.
- BAČOVÁ, M. 1988. Náš jubilant – prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. In *Spravodajca Univerzity P.J.Šafárika*, roč. 19, č. 3-4, s. 11-12.
- BAČOVÁ, M. 1997. Človek so srdcom a dušou ľudskou. Jubileum profesora Andreja Čumu. In *Prešovská univerzita. Periodikum akademickej obce Prešovskej univerzity*, roč. I, č. 3. (december), s. 3.
- BAČOVÁ, M. 1998. Komeniologické konferencie, sympóziá a semináre usporiadané FF UPJŠ a KPÚ v Prešove (1970 – 1990). In *50 rokov venovaných ďalšiemu vzdelávaniu slovenského učiteľstva*. Prešov : Metodické centrum, s. 115 – 122.
- BAČOVÁ, M. 1998. Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. 70-ročný. In *Pedagogická revue*, roč. 50, č. 1, s. 90-92. ISSN 1335-1982
- BAČOVÁ, M. 1998. Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. 70-ročný. In *Univ. Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. Výberová bibliografia (1959 – 1997)*. (zostavil E. Lukáč) Prešov : FF PU, s. 3-8.
- BEČKOVÁ, M. 1982. Sborníky z prešovských komeniologických sympózií. In *Pedagogika*, roč. XXXII, č. 1, s. 104-107.
- ČAPKOVÁ, D. 1973. Zpráva o komeniologickém sympóziu v Prešově. In *Pedagogika*, roč. XXIII, č. 1, s. 93-94.
- ČERNOTOVÁ, M. a kolektív. 1998. Odišiel človek s veľkým a dobrým srdcom. In *Prešovská univerzita*, roč. II, č. 5-6 (máj - jún 1998), s. 18.
- ČUMA, A. 1974. Vzťah ruskej školy k demokratickému odkazu J. A. Komenského v druhej polovici 19. storočia. In *Demokratizmus v diele Jana Amosa Komenského*. Acta FacultatisPhilosophicaeUniversitatisŠafarikanae. Bratislava : SPN, s. 47 – 52.
- ČUMA, A. 1977. 15 rokov Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika. In *Jubilejný zborník k 15. výročiu založenia FF v Prešove UPJŠ v Košiciach*. Acta FacultatisPhilosophicaeUniversitatisŠafarikanae. Pedagogický zborník 2. Bratislava : SPN, s. 3-15.
- ČUMA, A. 1980. Jan Amos Komenský a súčasnosť. In *Vplyv pokrokového dedičstva Jana Amosa Komenského na vývin socialistickej pedagogiky a školstva*. Zborník z I. slovensko-maďarského komeniologického sympózia. Acta FacultatisPhilosophicaeUniversitatisŠafarikanae. Bratislava : SPN, s. 7-19.
- ČUMA, A. 1995. Univerzita Komenského a Jan Amos Komenský. In *Univerzita Komenského a vysokoškolská edukácia - minulosť, prítomnosť, budúcnosť*. Bratislava : Univerzita Komenského, s. 135-136. ISBN 80-223-0880-3
- DACKO, J. 1977. Pedagog – patriot. /Do 70-riččja vid dnjanarodžennja profesora AndrijaČumu/ In *Nove žittja*, č. 51-52, 19.12.1997, s. 6.

⁷⁹PŠENÁK, J. 1998. Komeniologické dielo Andreja Čumu. In *Duchovný odkaz Jana Amosa Komenského Slovensku*. (editor Jozef Pšenák) Púchov : tlačiareň ASSA s.r.o., s. 225.

HORÁK, K. 1984. Zápas o umelecký tvar, zápas o tvarovanie mladého človeka. (Poznámky k histórii a špecifike činnosti Študentského divadla SZM FF UPJŠ v Prešove.) In *25 rokov Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. (1959 – 1984)* Prešov : FF UPJŠ, s. 53 – 57.

Ján Amos Komenský povedal ... Výber myšlienok z diela Veľká didaktika. K 400. výročiu narodenia Jána Amosa Komenského. (zostavil Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc.) Prešov : Metodické centrum, 1992, 23 s.

LUKÁČ, E. 2009. Prínos niektorých významných osobností FF PU k rozvoju dejín pedagogiky a školstva (doc. PhDr. F. Karšai, CSc., prof. PhDr. A. Čuma, CSc. a doc. PhDr. J. Gallo, CSc.) In *Rozvoj a perspektívy pedagogiky a vzdelávania učiteľov.* Prešov : FHPV PU, MPC Prešov, s. 32 – 37. ISBN 978-80-555-0064-5

LUKÁČ, E. 2010. Katedra andragogiky FF PU – vznik, vývoj a hlavné oblasti pôsobenia za obdobie 45 rokov. In *Vzdelávanie dospelých v poznatkovo orientovanej spoločnosti.* Prešov : FF PU, s. 29-40. ISBN 978-80-555-0152-9

MÁTEJ, J. 1971. A. A. Čuma: Jan Amos Komenskij i ruskaja škola /do 70 godov 18 veka/. Bratislava, 1970, 153 strán. In *Jednotná škola*, roč. XXIII, č. 10, s. 955 – 956.

MÁTEJ, J. 1976. Poľsko-československé komeniologické sympóziu vo Varšave. In *Jednotná škola*, roč. XXVIII, č. 3, s. 255-257.

NOVOTNÝ, M. 1986. Colloquium comenianum Hurnobrodense 1985. (XII. komeniologické kolokvium pod názvom „Komenský a výchovné systémy dneška“, 24. – 26. září 1985 - Uherský Brod) In *Pedagogika*, 1986, roč. 36, č. 2, s. 237.

PŠENÁK, J. 1998. Komeniologické dielo Andreja Čumu. In *Duchovný odkaz Jána Amosa Komenského Slovensku.* (editor Jozef Pšenák) Púchov : tlačiareň ASSA s.r.o., s. 218-228. ISBN 80-968099-2-X

SKUTIL, J. 1986. Vědecké sympozium 300. výročí levočského vydání Orbis pictus J. A. Komenského. In *Slavia, časopis pro slovanskou filologii*, roč. 55, seš. 3, s. 323 – 325.

Správa o činnosti Komeniologickej sekcie za obdobie od ustanovujúcej schôdze 22. marca 1984. Inventár archívnych dokumentov fondu Filozofickej fakulty UPJŠ. 1954 – 1990. I. kr. č. 34, Inv. č. 486.

Správa o činnosti Komeniologickej sekcie pri Čsl. pedagogickej spoločnosti ČSAV za rok 1987. Dokument v archíve rodiny Čumovej.

STEINER, M. 1999. Andrej Čuma (1927 – 1998). In *Acta Comeniana. 13. (XXXVII).* International revue für studien über J. A. Comenius und die Geschichte der frühen Neuzeit / International review of Comenius studies and early modern intellectual history. Filosofia. Praha : Filosofický ústav AV ČR, s. 346 – 348. ISBN 80-7007-137-0

STEINER, M. 1985. Čuma, A.: Jan Amos Komenskij v ocenkerusskich pedagogov 60-ch godov 19-vo stoletija. /K načalam ruskaj komeniologii./ In *Pedagogika*, 1985, roč. 34, č. 4, s. 467 – 469.

Štúdia je súčasťou riešenia projektu VEGA č.1/0517/13 Prínos prešovských vysokoškolských pedagógov k rozvoju komeniológie na Slovensku.

Kontaktné údaje

Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD.

Katedra andragogiky FHPV PU Prešov

Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov

e-mail:luke@unipo.sk

ŠKOLSKÉ MÚZEJNÍCTVO

Obraz Ľudovíta Bakoša (1919 – 1974) na pozadí archívnych dokumentov

PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

Anotácia: Štúdiá faktograficky, na základe archívnych dokumentov mapuje rozsiahlu škálu funkcií a poverení prof. PhDr. Ľudovíta Bakoša, CSc. (1919 – 1974). Poukazuje jednak na mimoriadnu šírku povinností, ktorými bol poverovaný ako aj na ich zameranie.

Kľúčové slová: Ľudovít Bakoš, Povereníctvo školstva a osvety, vysoká škola, mimoriadne formy vzdelávania, vedecká rada.

V tomto roku si pripomínáme 40. výročie úmrtia významného slovenského školského pracovníka, vysokoškolského učiteľa a pedagóga povojnového obdobia – Ľudovíta Bakoša.

Ľudovít Bakoš sa narodil 9. októbra 1919 v Pukanci, dnes okr. Levice. Po ukončení základného a stredoškolského vzdelania absolvoval v rokoch 1938 – 1942 vysokoškolské štúdium klasickej filológie a filozofie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave a nastúpil ako stredoškolský profesor v Žiline (1943 - 1944). Tu ho zastihlo Slovenské národné povstanie, do ktorého sa aktívne zapojil. Po oslobodení Československa sa nakrátko vrátil na post gymnaziálneho profesora, ale zakrátko sa nastúpil ako odborný asistent na Filozofickú fakultu UK v Bratislave, kde pracoval s krátkou prestávkou v 50. rokoch 20. storočia až do svojej smrti 15. februára 1974.

Ľudovít Bakoš patril k prvej povojnovej generácii ľavicových intelektuálov, ktorí po roku 1945 výrazne zasiahli do organizácie slovenského školstva a pedagogickej vedy. Jeho mimoriadny intelekt, rozsiahle vedomosti i organizačné schopnosti mu umožnili naplno rozvinúť všetky jeho učiteľské a vedecké potencie, ktoré uplatňoval najmä v historicko-pedagogickom bádani, teórii výchovy, v koncipovaní vysokoškolského štúdia, mimoriadnych foriem štúdia na vysokých školách, najmä však v štúdiu systémov vysokoškolského vzdelávania učiteľov, ktoré využil v utvorení fungujúceho modelu učiteľského vzdelávania na vysokých školách a postgraduálneho štúdia učiteľov, ktorý bol vysoko hodnotený aj v zahraničí. Ľudovít Bakoš sa zaslúžil aj o rozvoj ďalších disciplín pedagogickej vedy a pedagogického výskumu.

Život a pedagogické dielo Ľudovíta Bakoša bolo zhodnotené v obsiahlej štúdií Jozefa Máteja, predhovore k Vybraným dielam Ľudovíta Bakoša, ktoré vyšli po jeho smrti. Vzhľadom na to, že autori nemali v čase vzniku k dispozícii hodnovernejšie pramenné materiály, niektoré aktivity Ľudovíta Bakoša sú uvádzané len všeobecne, bez časového spresnenia, v niektorých prípadoch aj nepresne.

Múzeum školstva a pedagogiky vlastní vo svojom fonde 105 poverovacích a menovacích listín, na základe ktorých je možné časovo presnejšie zachytiť jeho mnohostranné učiteľské, organizačné a vedecké pedagogické aktivity.

Tesne po oslobodení bol ako gymnaziálny profesor dekrétom z 10. septembra 1945 s účinnosťou od 1. septembra 1945 pridelený na **Povereníctvo školstva a osvety v Bratislave** (sign. 711/2011 (31507)). Dňa 1. októbra 1945 bol po skončení kádového preverovania ustanovený za dočasného profesora na Štátnom gymnázium v Žiline v službách PŠaO v Bratislave (sign. 716/2011 (31512)). Už o necelý polrok, dňa 2. februára 1946 bol ustanovený za asistenta na Filozofickej fakulte vtedajšej Slovenskej univerzity v I. služobnej skupine pre filozofický seminár s platnosťou od 15. decembra 1945 do 31. decembra 1947

(sign. 717/2011 (31513). Zároveň bol dekrétom zo 17. decembra 1947 ustanovený za dočasného profesora III. Štátneho gymnázia v Bratislave s platnosťou od 1. januára 1948 (sign. 718/2011 (31514). Dňom 1. októbra 1956 bol Bakoš prijatý za externého spolupracovníka poverenictva (sign. 737/2011 (31 533).

Po turbulentnom období rokov 1949 – 1950, kedy začali prebiehať politické procesy, bol Ľudovít Bakoš dočasne poverený vedením III. skupiny Poverenictva školstva, vied a umení. Dekrét podpísal vtedajší povereník Ernest Sýkora. Ľudovít Bakoš nastúpil na post 8. marca 1951 (sign. 720/2011 (31516). Neskôr viedla kariérna cesta Ľudovíta Bakoša na Oddelenie školstva a vedy Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (1951 – 1953), kde začas vykonával aj funkciu predsedu Slovenského výboru pre umenie (dekréty nie sú MŠaP k dispozícii). Po ukončení misie vo vládnom rezorte a v straníckom aparáte sa vrátil za učiteľskú katedru na Vysokej škole pedagogickej (od roku 1953) a to až do roku 1959, keď sa škola včlenila do Univerzity Komenského. Medzitým však bol poverený riadením Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave. Poverenie podpísal vtedajším povereník školstva a kultúry E. Sýkora dňa 12. marca 1957 (sign. 741/2011 (31537). O dva roky neskôr, 3. novembra 1959 Ľudovít Bakoš bol poverený vedením Ústavu pre štúdium popri zamestnaní (sign. 765/2011 (31561).

Ďalším okruhom pracovných aktivít Ľudovíta Bakoša viažucich sa na jeho činnosť vysokoškolského profesora boli **akademické funkcie**. Krátko po tom, čo sa Ľudovít Bakoš vrátil z predchádzajúceho zamestnania na Výskumnom ústave pedagogickom a z aparátu na Poverenictve školstva a Ústredného výboru KSS bol dekrétom zo dňa 6. novembra 1953 vymenovaný za prorektora Vysokej školy pedagogickej v Bratislave (sign. 724/2001 (31520). Dekrétom z 25. mája 1954 s účinnosťou od 1. septembra 1954 bol vymenovaný za prorektora tejže školy na ďalšie dva školské roky. (sign. 730/2011 (31526). Následne bol Ľudovít Bakoš rozhodnutím poverenika školstva E. Sýkora zastupovať vtedajšieho rektora VŠP Gustáva Pavloviča v čase od 15. decembra 1954 do 15. júna 1955. (sign. 732/2011 (31528).

Po včlenení VŠP do Univerzity Komenského v Bratislave bol vymenovaný dekrétom z 20. júla 1962 (s účinnosťou od 1. augusta 1962) za prodekana FFUK (sign. 778/2011 (31574) a potom dekanom FFUK dekrétom z 22. júla 1965 (s účinnosťou od 1. aug. 1965, podpísal ho povereník Matej Lúčan) a o rok neskôr dekrétom z 1. septembra 1966 ho rektor Univerzity menoval dekanom FFUK na ďalšie tri roky. (sign. 797/2011 (31593).

Dve poverovacie listiny dokumentujú Ľudovíta Bakoša ako **školiteľa vedeckých ašpirantov**: M. Dedekovej a V. Kačániho z 24. októbra 1959 (sign. 763/2011 (31559) a J. Koutuna z 20. septembra 1960 (sign. 768/2011 (31564).

Celý rad poverovacích listín zachytáva členstvo Ľudovíta Bakoša **vo vedeckých radách** viacerých pedagogických inštitúcií. Chronologicky prvým poverením členstva vo vedeckej rade Pedagogického ústavu Slovenskej akadémie vied (neskôr Pedagogický kabinet SAV) je 23. novembra 1953 (sign. 726/2011 (31522), ktoré bolo obnovené v roku 1958. Zo dňa 30. júla 1957 je to členstvo vo vedeckej rade Výskumného ústavu pedagogického (sign. 749/2011 (31543), ktoré bolo v rokoch 1959, 1961, 1964 a 1968 obnovované. Dňa 30. júla 1957 bol dokonca vymenovaný za predsedu vedeckej rady ústavu (sign. 747/2011 (31543). Z rokov 1961 až 1971 sa zachovali dekréty, ktoré ho ustanovovali za člena vedeckých rád Univerzity Komenského, Pedagogickej fakulty v Nitre a Banskej Bystrici. Najvyššie však stojí členstvo vo vedeckej rade ministra školstva z 11. decembra 1969 (sign. 809/2011 (31605) a pre našu inštitúciu – Múzeum školstva a pedagogiky je vzácné aj jeho menovanie členom vedeckej rady múzea z 1. júna 1971 (sign. 814/2011 (31 610).

Aktuálnym problémom povojnového školstva bolo rozširovanie prístupu k vzdelávaniu, a to nielen v riadnych formách školskej dochádzky, ale aj v pestrej palete

mimoriadnych foriem štúdia. Ľudovít Bakoš už od päťdesiatych rokov koncepčne a organizačne pracoval aj na tomto úseku. Stal sa členom komisie expertov pre diaľkové štúdium na VSP z 28. 12. 1953 (sign. 728/2011 (31524), členom učebnej metodologickej rady MŠ pre odbor ďalšie vzdelávanie učiteľov z 30.10.1954 (sign. 731/2011 (31527). O niekoľko rokov neskôr sa stal členom komisie expertov pre otázky mimoriadnych foriem štúdia na vysokých školách z 27.4.1957 (sign. 744/2011 (31540) a členom komisie expertov pre otázky štúdia popri zamestnaní (sign. 756/2011 (31552), pričom toto členstvo mu bolo obnovené aj pre rok 1959.

V 60. rokoch 20. storočia pokračoval v týchto koncepčných aktivitách ako člen pracovného kolektívu pre prestavbu štúdia popri zamestnaní (dekrét zo 6.decembra 1961, sign. 775/2011 (31571) a následne mu bol vypracovaná menovací dekrét za člena stálej pracovnej komisie pre riešenie otázok rozvoja štúdia pracujúcich na vysokých školách zo dňa 22. októbra 1962 (sign.779/2011 (31575).

V roku 1956 bol Ľ. Bakoš vymenovaný za člena poradného zboru povereníka školstva pre **otázky vysokých škôl** (sign. 735/2011 (31531), v nasledujúcom roku za člena komisie pre vypracovanie perspektívneho plánu vysokoškolských odborníkov a siete vysokých škôl na Slovensku (sign. 751/2011 (31547). V roku 1966 to zasa bolo členstvo v komisii pre vypracovanie návrhu rozvoja vzdelania a kvalifikácie do roku 1985 (sign. 795/2011 (31591), v tom istom roku za člena riadiacej skupiny pre návrh koncepcie rozvoja školstva a kultúry na Slovensku (sign. 800/2011 (31596) a v tom istom roku ho vyzvali prijať členstvo v skupine expertov pre vypracovanie dlhodobej koncepcie na úseku vysokých škôl (sign. 801/2011 (31597), ale nemáme doklad, že toto členstvo skutočne prijal.

Ako vysokoškolský učiteľ UK v Bratislave bol v roku 1959 vymenovaný za člena komisie expertov pre otázky prestavby vysokých škôl (sign. 759/2011 (31555) o rok neskôr za člena komisie, ktorá mala sledovať a vyhodnocovať prestavbu vysokých škôl (sign. 769/2011 (31565). V roku 1960 sa stal členom komisie pre prestavbu štúdia na Univerzite Komenského (sign. 771/2011 (31567). Pracoval aj v ďalších komisiách, ktoré sa zaoberali obdobnou problematikou.

Ľudovít Bakoš sa ako **znalec školskej a pedagogickej problematiky** stav v roku 1957 zástupcom predsedu Ústrednej pedagogickej komisie v Prahe (sign. 748/2011 (31544) a v tom istom roku aj predsedom Slovenskej ústrednej pedagogickej komisie (sign. 750/2011 (31546). O rok neskôr ho námestník ministra školstva vymenoval za člena komisie pre filozofiu a pedagogiku (sign. 755/2011 (31551). V roku 1961 sa stal členom Vedeckého kolégia pedagogiky a psychológie ČSAV v Prahe (sign. 776/2011 (31572) a v nasledujúcom roku členom Vedeckého kolégia pre filozofiu, psychológiu a pedagogiku SAV v Bratislave (sign. 777/2011 (31573). V roku 1966 mu vystavili menovací dekrét za predsedu Spoločnej komisie ČSAV a MŠaK pre pedagogické a psychologické vedy (sign. 798/2011 (31594) a v tom istom roku aj za člena Komisie SAV a povereníctva SNR pre školstvo a kultúru pre pedagogiku a pedagogickú psychológiu (sign. 799/2011 (31595). V roku 1970 sa stal členom Vedeckého kolégia Komisie SAV a ministra školstva SSR pre pedagogiku a pedagogickú psychológiu (sign. 810/2011 (31606) a v tom istom roku podpredsedom Vedeckého kolégia pedagogiky a psychológie Československej akadémie vied (sign. 812/2011 (31608).

Aj keď v našom fonde pravdepodobne nemáme všetky dokumenty, ktoré mapujú Bakošove učiteľské, akademické a iné aktivity z uvedeného zrejme, že vykonával mimoriadne široký okruh činností. V prvých rokoch po oslobodení to vyplývalo predovšetkým zo zásluh za účasť v Slovenskom národnom povstaní a z jeho oddanosti novovznikajúcemu režimu. V nasledujúcich 50., 60. a 70. rokoch 20. storočia už išlo

o skúseného, rozhl'adeného a pracovitého vedca s veľkým organizačným talentom. Rozsiahle spektrum funkcií a poverení zároveň poukazuje na negatívnu črtu vtedajšieho (ale aj dnešného) spôsobu riadenia, v rámci ktorého si mnohí pracovníci brali na seba (alebo museli brať) nesmierne množstvo funkcií a záväzkov. Na jednej strane to umožňovalo získať prehľad o dianí v danej oblasti, mať vplyv na formovanie organizácie a obsahu zmien, na druhej strane však množstvo záväzkov viedlo často k povrchnosti a formalizmu, preťaženosť množstvom záväzkov často odvádza ich nositeľov od hlavných pedagogických a vedeckých činností. Treba však zároveň konštatovať, že to nebol prípad Ľudovíta Bakoša.

Pramene a literatúra

Zbierkový fond Múzea školstva a pedagogiky, Hálova 16, Bratislava, fond Ustanovovacie listiny.

Bakoš, Ľ.: Vybrané pedagogické diela. Zost. a predhovor napísal J. Mátej. Bratislava: SPN, 1976.

Michalička, V.: Ľudovít Bakoš (1919 – 1974). Bratislava: FFUK, 1980. 81 s.

Pedagogická encyklopédia Slovenska 1. Bratislava: Veda, 1984, s. 52 – 53.

SPRÁVY

K životnému jubileu Martina Kleina

Dňa 27. februára 2014 sa v priestoroch zasadačky Mestského úradu v Martine konal odborný seminár na tému *Aktuálne problémy chémie na úrovni základných a stredných všeobecnovzdelávacích škôl v SR*. Seminár sa konal pri príležitosti 90. životného jubilea nestora slovenskej didaktiky chémie docenta RNDr. Martina Kleina, CSc.

Docent RNDr. Martin Klein, CSc. (1924 -) počas svojho pedagogického pôsobenia sa zaslúžil o výchovu niekoľko generácií chemikov pre učiteľské povolanie i chemický priemysel. Bol prvým kandidátom vied na Slovensku, ktorý obhájil svoju dizertačnú prácu z teórie vyučovania chémie. Normalizačný proces na začiatku 70-tych rokov minulého storočia pozbavil docenta Kleina vyučovať na vysokej škole, hoci v tom období mal za sebou habilitáciu. Rehabilitácie sa dočkal až po roku 1990, kedy zásluhou vtedajšieho rektora profesora Otta Tomečka sa vrátil na katedru chémie Fakulty prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. S návratom na katedru mu bol udelený titul docenta, a tak mohol ešte niekoľko rokov odovzdávať mladým adeptom učiteľstva svoje bohaté pedagogické skúsenosti.

Odborný seminár organizovalo Územné koordinačné centrum Zväzu slovenských vedecko-technických spoločností v Banskej Bystrici v spolupráci s mestom Martin pod záštitou poslanca NR SR a primátora mesta Martin Mgr. art. Andreja Hrnčiara.

Na seminári vystúpili poprední slovenskí odborníci z oblasti psychológie a pedagogiky, zaoberajúci sa problematikou uplatňovania najnovších foriem a metód vo výučbe mladej generácie. Cieľom semináru bolo parciálne analyzovať príčiny nezájmu mladej generácie o štúdium prírodovedných predmetov už na úrovni základnej školy. Cieľovou skupinou semináru boli vyučujúci chémie na základných a stredných školách, ako aj bývalí študenti docenta Kleina, medzi ktorými bol aj jeden z odborných garantov semináru profesor PhDr. Miron Zelina, DrSc. (Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave).

Pripájame sa ku gratulantom a docentovi Martinovi Kleinovi srdečne blahoželáme k jeho významnému jubileu, vyjadrujeme poďakovanie za jeho prínos do slovenskej didaktiky a v neposlednom rade mu želáme osobnú pohodu a pevné zdravie.

L. Vozárová

RECENZIE

Bernát, L.: Životopisný slovník pedagógov jezuitského gymnázia v Trenčíne v rokoch 1649 – 1773. Bratislava: Eko-konzult, 2013. 369 + obr. príl. ISBN 978-808079-186-5.

Historik školstva Libor Bernát sa problematike dejín jezuitského gymnázia v Trenčíne (a jezuitského školstva všeobecne) venuje dlhodobejšie a uverejnil z nej aj niekoľko obsiahlejších štúdií v slovenských i v českých odborných periodikách (Slovenská štatistika a demografia, Historicko-pedagogické fórum, Genealogicko-historický hlas, Studia comeniana et historica). Vyvrcholením tohto bádateľského záujmu je predkladaná publikácia, ktorá popri úvode, vlastnej encyklopedickej látke prináša aj doplnkové časti ako aj obrazovú prílohu. Práca vznikla v rámci projektu VEGA.

V úvode autor podáva stručný prehľad histórie pôsobenia jezuitského rádu na Slovensku, resp. v samotnom Trenčíne. Mapuje príchod jezuitov na Slovensko, ich usadenie sa v Trenčíne a postupné zakladanie výchovných a vzdelávacích zariadení (konvikt, kolégium s noviciátom) ktoré bolo korunované v roku 1649 zriadením jezuitského gymnázia. Zachytáva jeho organizačné premeny, kvantitatívny i kvalitatívny nárast, charakterizuje jeho profesorský zbor, to všetko až po zrušenie jezuitskej rehole v roku 1773, kedy vedenie gymnázia prebrali piaristi. Záver úvodu venuje autor metodologickým a metodickým úskaliam, ktoré musel riešiť v súvislosti so spracovaním biografických hesiel.

Ťažiskovú časť publikácie tvorí 330 životopisných hesiel (portrétov) profesorov trenčianskeho jezuitského gymnázia v Trenčíne v jeho viac ako storočnej histórii (1649 – 1773). Pri ich spracovaní vychádzal jednak z archívnych dokumentov, príp. ich edícií ako aj zo sekundárnych prameňov, ktoré zachytávali obdobnú tematiku. Abecedne usporiadané biografické heslá zväčša v rozsahu jednej strany obsahujú varianty mena, ako sa vyskytovali v archívnych prameňoch či v literatúre a životopisné dáta narodenia a úmrtia, postavenie menovaného v ráde a národnostnú príslušnosť. Po týchto základných údajoch o profesoroch nasleduje rozsahom síce tiež rozdielne, ale obsahom hutne zachytené pôsobenie toho-ktorého pedagóga v jezuitskom ráde, jeho štúdium, predchádzajúce učiteľské pôsobenie s ťažiskom na pôsobenie v Trenčíne. Širšie sa rozpisuje o okolnostiach jeho príchodu do Trenčína, sleduje jeho postup v hierarchii rádu, prednášaťelskú činnosť, plnenie povinností vyplývajúcich z členstva v ráde, duchovné aktivity, literárnu činnosť, ako aj ďalšie podrobnosti tak, ako sa ich podarilo rozšífrovat' z početných archívnych prameňov. Záver hesla uvádza zdroje informácií. V porovnaní s podobnými českými slovníkovými publikáciami sú heslá spracované L. Bernátom dôkladnejšie a obsažnejšie.

Na biografické heslá nadväzuje príloha so zoznamami rektorov a pedagógov, slovník použitých termínov, zoznam zemepisný názvov, skratiek, rozsiahly zoznam použitých prameňov a literatúry ako aj bohatú obrazovú prílohu.

Publikácia Libora Bernáta nie je bežnou historicko-pedagogickou prácou a v oblasti, ktorú mapuje je v slovenskej odbornej literatúre zaplňa veľkú medzeru. Je to predovšetkým biografické kompendium nevyhnutné pri štúdiu dejín jezuitského gymnázia v Trenčíne, ale aj jezuitského školstva všeobecne. Obsahuje bohatstvo informácií o jeho najvýznamnejších predstaviteľoch, ich vzdelávacích a výchovných aktivitách. Z tohto hľadiska bude publikácia nevyhnutnou pomôckou pre každého bádateľa, ktorý bude chcieť zodpovedne posunúť poznanie histórie jezuitského školstva v Trenčíne.

Vladimír Michalička

Tomisová, E.: Zabudnuté osudy škôl Starej Turej. Bratislava. Eko-konzult, 2013. 211 strán. ISBN 978-80-8079-179-7.

Recenzovaná publikácia nie je vedeckou monografiou, ale svojim obsahom zapadá do odboru regionálnych dejín školstva na Slovensku, a preto si zaslúži obsiahlejšiu zmienku aj v tomto odbornom periodiku.

Autorka, pôvodne inžinierka ekonómie, sa dlhšie zaoberá históriou škôl svojho rodného mesta. Urobila tak na stránkach regionálneho týždenníka Staroturiansky spravodajca, ale aj v ďalších periodikách. Predkladaná publikácia je súhrnom jej mnohoročnej dokumentačnej práce: štúdia školskej histórie, zbierania spomienok pamätníkov, vyhľadávania dokumentov a fotografickej dokumentácie. Z tejto aktivity povstala publikácia, ktorá po prvý raz v takejto syntetizujúcej podobe podáva históriu staroturianskych škôl aj s príslušnými kopanicami.

Autorka v 20 kapitolkách (okrem predslovu, úvodu, záveru, poďakovania a záverečných statiach) podáva na základe bohatého dokumentačného materiálu históriu jednotlivých škôl – evanjelických, katolíckych, štátnych - na jednotlivých kopaničiach i v samotnej Starej Turej. Všíma si okolností ich založenia, príchod jednotlivých učiteľov, stavbu a úpravu školských budov, ale mimoškolskú činnosť učiteľov, podmienky, v ktorých sa žiaci učili a mnohé ďalšie detaily školského života. Na mnohých miestach publikácie si autorka pomáha autentickými spomienkami pamätníkov-učiteľov i žiakov, ako aj vlastným svedectvom z pozície žiačky škôl, ktoré navštevovala. Všíma si nielen vývoj základných škôl, ale aj škôl stredných a školských zariadení, ktoré vznikali najmä po roku 1945. Tak pred čitateľom vystáva pestrý obraz staroturianskeho školstva opierajúci sa o hodnovernú faktografiu, je bohato zaľudnený postavami učiteľov i žiakov, z ktorých mnohí patria k zasluhujúcim osobnostiam slovenského školstva (napr. Peter Uhlík).

Mimoriadne hodnotný je autorkin prínos v sústredení veľkého množstva fotografickej dokumentácie a jej obširnému popisu.

Uviedli sme, že práca má v mnohom charakter spomienkovej publikácie. Možno by si žiadala aj v texte prehliť všeobecno-historický kontext vývoja školstva, o ktorý sa pokúsila v závere publikácie. Prácu by iste obohatili aj portréty učiteľov starších generácií. Autorka sa dopustila aj drobných nepresností, napr. v r. 1961 sa nezmenil len názov hudobných škôl na ľudové školy umenia, ale tieto sa stali aj súčasťou výchovno-vzdelávacej sústavy; v r. 1944 síce vyšlo nariadenie o poštátnení škôl na Slovensku, ale dotklo sa len vtedajšieho povstaleckého územia, na celom Slovensku bolo poštátnené až v roku 1945.

Napriek uvedeným výhradám patrí autorke hold za vykonanú prácu. Publikácia je svedectvom, že včerajšie či dnešné školstvo v Starej Turej (či inde na Slovensku) nevyrástlo na „zelenej lúke“, ale má svoju dlhú a bohatú históriu, ktorú treba poznávať, odovzdávať ďalším generáciám. Chceme veriť, že autorka prítomného diela bude mať svojich nasledovníkov aj pri mapovaní školskej histórie v ďalších regiónoch Slovenska.

Vladimír Michalička

Európske pedagogické myslenie od moderny k postmoderne po súčasnosť. Eds. Blanka Kudláčová – Andrej Rajský. Trnava: Vydavateľstvo Trnavskej univerzity, VEDA, 2012. 293 s. ISBN 978-80-8082-574-4.

Anotovaná publikácia voľne nadväzuje na prácu B. Kudláčovej *Európske pedagogické myslenie (od antiky po modernu)*, ktoré bolo už recenzované na stránkach nášho časopisu. Medzinárodný kolektív autorov si stanovil niekoľko komplikovaných otázok,

predovšetkým však, či je možné rešpektovať v pedagogickom diskurze právo na odlišnosť stanovísk a nepodľahnúť pritom ilúzii ľahkého pluralizmu? Je možné zaujať sterilný, neutrálny, ambivalentný a polysémický postoj? a iné.

Zostavovatelia rozdelili problematiku do dvoch častí. V prvej časti sa venujú problému moderny, postmoderny, súčasnosti a v druhej časti otázkam výchovy, vzdelávania v moderne, postmoderne, v súčasnosti. Skladá sa z 35 príspevkov rôznej kvality. Vzhľadom na zameranie časopisu *Pedagogicko-historické fórum*, sa sústreďíme v správe len na problémy vzťahujúce sa k dejinám školstva, pedagogiky a pedagogického myslenia, nepôjde o recenzovanie celej monografie, hoci sa tu nachádzajú niektoré veľmi podnetné príspevky.

Historik dejín školstva a pedagogiky predovšetkým ocení snahu definovať modernu, modernizmus, postmodernu a modernitu. V prehľadnej stati A. Rajskeho „Moderna“ ide o pokus zachytiť historické vymedzenie od moderny po pragmatizmus. Modernu charakterizuje autor ako „nový vek“, resp. novovek a kladie ju do začiatku 17. storočia. Za zakladateľov sa považujú ako F. Bacon, taktiež R. Descartes. V historiografii je novovek, jeho obsah a chronológia rôzne definovaná.

Od moderny odlišuje modernizmus a modernitu. Pod pojmom modernizmus chápe (s. 11) ideologický prúd, ktorý spája nekritických vyznávačov niektorých prvkov moderny. Modernita je potom súborom charakteristík moderného myslenia v protiklade k predmodernému, eventuálne modernému.

Autor správne poukazuje na to, že vzniká nová paradigma myslenia, v pravom zmysle začína s rozmachom vedeckej revolúcie, v ktorej človek vedy bol chápaný ako homo faber, tj. ten, ktorý odhaľuje fyzikálne javy a zákony pomocou inštrumentov. Označovanie však absolventa slobodných umení so znalosťou mechanických umení ako vedca inžiniera, je predsa len nepresné. Inžinier v tejto dobe bol konštruktérom strojov. Inžinier, v dnešnom zmysle slova, sa objavuje až v 19. storočí.

V nasledujúcej stati sa P. Rusnák pokúša hutne definovať postmodernu na ôsmich stranách, zdôrazňujúc pluralitu svetových názorov. Rajskeý potom pokračuje kapitolou o súčasnosti, ktorú chápe: „ako obdobie, v ktorom politické, kultúrne a iné udalosti priamo a kontinuálne zasahujú do našej prítomnosti...“ (s. 27). Súčasne definuje pojmy postmodernizmus, trans-modernizmus, pseudomodernizmus a iné.

Pojem moderny potom rozvíja v samostatnej časti M. Wiesenganger a pedagogické myslenie moderny T. Kasper. Tu vyvstáva niekoľko kardinálnych otázok. Kasper nadväzuje na modernu (s. 45), ako bola stanovená už v charakterizovanej prvej časti. Moderné pedagogické myslenie protestantizmus však začína u praeceptora Germaniae Filipa Melanchtona (1497-1560). Komenský, chronologicky, nutne nasleduje až za jezuitským systémom. Veď ako správne uvádza na s. 47, vychádzali jezuiti zo svojho študijného programu, ktorého správny názov znie *Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu* a ten mal do roku 1773 tri znenia – z roku 1586, 1591 a 1599, teda posledná bola v roku, kedy mal Komenský sedem rokov!

Analyzovať však Komenského bez jeho kľúčového diela *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* je však neadekvátne. Okrem toho z politologicko-výchovného aspektu bol Komenského model utopistický, a preto sa stal aj terčom kritiky mnohých realisticky zmýšľajúcich mysliteľov, vrátane z protestantského tábora. Na ďalších stránkach veľmi prehľadne autor vysvetľuje pedagogické myslenie moderny.

Ešte treba vyzdvihnúť štúdiu B. Śliwerského, ktorý správne uvádza pre dejiny pedagogického myslenia (s. 90), že homogénna predstava o dejinách výchovy je neudržateľná, pretože pre tieto dejiny je charakteristická diskontinuita a prelomy.

Monografiu môžeme čitateľom doporučiť a určite ho obohatí o nové názory a donutí k zamysleniu. Čitateľ by určite uvítal, keby došlo tiež k vysvetleniu pojmu diskurz

a paradigma. Znovu však zdôrazňujeme, že správa je napísaná len pre potreby časopisu a venovala sa historicko-pedagogickým problémom.

L. Bernát

ANOTÁCIE

Dějiny přerovského školství. Ed. Jarmila Klímová. Přerov: Muzeum Komenského, 2012. 207 str., obr. příl. ISBN 978-80-871902-21-0.

Přerovské Múzeum Komenského vydalo v minulom roku za editorstva Jarmily Klímovej výpravnú monografiu Dějiny přerovského školství spracovanú kolektívom autorov.

Publikácia zachytáva vo vstupných kapitolách k jednotlivým tematickým okruhom celkovo 67 historických medailónov přerovských škôl a školských zariadení od predškolských zariadení cez základné, stredné a jednu pobočku vysokej školy. Chronologicky zachytáva vývoj jednotlivých škôl, ich organizačné premeny, obsahové zameranie, personálne vybavenie a pod., takže pozorný čitateľ má k dispozícii ucelený obraz histórie školstva v tomto moravskom meste od stredoveku až po nedávnu súčasnosť. Veľkým pozitívom je bohaté obrazové a dokumentárne vybavenie monografie a jej celková typografická úprava.

(vm)

Urbášek, P. - Pulec, J.: Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945 – 1969. Olomouc: Univerzita Palackého, 2012. 434 str. ISBN 978-80-244-2979-3.

Monografia dvoch českých bádateľov prináša zaujímavý pohľad na tvorbu koncepcie, systému a charakteru českého vysokého školstva od polovice 40. rokov do konca 60. rokov 20. storočia. Všíma si nielen vonkajšie charakteristiky vysokoškolského systému (koncepcie, legislatíva), ale aj jeho vzťah k stredoškolskému systému, všíma si pohyb študentstva, štruktúru vysokoškolských učiteľov a problémy vedeckej činnosti vysokých škôl. Publikácia sa priradzuje k inej práci uvedených autorov, ktorí podrobili štúdiu aj obdobie tzv. normalizácie.

(vm)

Šolska kronika. Revija za zgodovino šolstva in vzgoje 22/2013. Ljubljana.

Partnerské Slovinské školské múzeum v Ljubljani prináša v monotematickom čísle svojej ročenky materiál z rokovania medzinárodnej konferencie, ktorá sa v roku 2013 konala v Ljubljani. Jej témou boli Školské zošity ako historický prameň pre dejiny školstva a pedagogiky. Ročenka prináša na 400 stranách celkovo 33 príspevkov domácich autorov i autorov z krajín, s ktorými ljubljanské múzeum úzko spolupracuje (Bulharsko, Česko, Chorvátsko, Slovensko a Srbsko).

(vm)

Vozárová, L.: Vývoj učiteľského vzdelávania v Banskej Bystrici do roku 1949. Banská Bystrica: PdF UMB, 2013. 96 str. ISBN 978-80-557-0506-4.

Autorka touto monografiou rozširuje rad hodnotných publikácií, ktoré v posledných rokoch z nového pohľadu zdokumentovali historický vývoj učiteľského vzdelávania (resp. učiteľskej prípravky) vo vlastnom regióne (Spišská Kapitula, Nitra).

(vm)

Drenko, J.: Z kroniky Gymnázia v Lučenci (1590 – 2010). Lučenec: Jasiv, 2013. 121 str. ISBN 978-80-971371-2-0.

Touto prácou autor vzdáva hold viac ako štyristoročnej histórie lučeneckého gymnázia. V jednotlivých kapitolách na konkrétnom písomnom materiáli prináša údaje, informácie a zaujímavosti z jednotlivých historických etáp vývoja školy (zmeny názvov školy, mená učiteľov, náplň vyučovania, významní absolventi školy a pod.).

(vm)

Varinská, E.: Moje školské i pedagogické zážitky. Düsseldorf: vl. nákl., 2013. 19 str.

Výtvarníčka a výtvarná pedagogička Edita Varinská, Slovenska žijúca v Nemecku vydala vo vlastnom náklade roztomilé spomienky na svoje školovanie na základnej škole v Banskej Štiavnici, a strednej škole v Prešove, ale aj na vlastnú učiteľskú dráhu v Lučenci a v Nemecku.

(vm)

Matyášová, A.: Vzácné školní obrazy III. Díl. Abeceda. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, 2013. 63 s. ISBN 978-80-8693-523-2.

Katalóg prináša výber unikátnych, najstarších súborov školských obrazov venovaných českej abecede. Nadväzuje na dva predchádzajúce zväzky (Rozprávky, Vývoj remesiel). Katalóg je uvedený vstupným slovom autorky publikácie, text je doplnený viac ako stovkou vyobrazení.

(vm)

Číslo 1/2014 Historicko-pedagogického fóra (Internetový časopis pre dejiny pedagogiky a školské múzejníctvo) zostavila dočasná redakčná rada: PhDr. Vladimír Michalička, CSc. (Bratislava), Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD (Prešov) a PhDr. a ThMgr. Libor Bernát, CSc. (Trnava). Autor návrhu obálky akad. sochár Ľubomír Čierny. Na obálke je použitá ilustračná snímka z publikácie J. Máteja Ján Kvačala Život a dielo (Bratislava 1961). Časopis vychádza dvakrát ročne. Redakčná uzávierka 15. 3. 2014. ISSN 13338-693 X.